

ДНЕВНИКЪТ

(стенографски)

на

XVII-то обикновено Народно събрание.

Първа извънредна сесия.

XLIII заседание, понеделникъ, 2 юний 1914 г.

(Открито отъ подпрѣседателя г. д-ръ И. Момчиловъ, въ 3 ч. 20 м. слѣдъ пладне)

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: (Звъни)
Г. секретарьтъ ще прочете списъка на г. г. народнитѣ прѣдставители, за да се констатира кои отсъствуватъ.

Секретарь д-ръ В. Михалчевъ: (Прочита списъка.
Отсъствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: Мехмедъ Джелалъ Абединъ, Недѣлко Атанасовъ, Салимъ Ахмедовъ, Иванъ Багаровъ, Милко Вечевъ, Тома Вълчевъ, Недѣлко Георгиевъ, Сѣбо Георгиевъ, Ивайъ Гершовъ, д-ръ Лазаръ Дагоровъ, Георги Данашловъ, д-ръ Стоянъ Даневъ, Димитъръ Джанкардашлийски, Василь Димчевъ, Станчо Доневъ, Димитъръ Драгиевъ, Бешко Дуновъ, Михаилъ Зелковъ, Шакиръ Зюмриевъ, Белизаръ Каракашевъ, д-ръ Симеонъ Кехлибаровъ, Маринъ Ковачевъ, Василь Коларовъ, Найденовъ Комановъ, Добри Кротневъ, Станчо Момчевъ, Адамъ Нейчевъ, Паскаль Паскалевъ, Тома Пенковъ, Александъръ Пенчевъ, Венедиктъ Поповъ, Христо Радойковъ, Едхемъ Рухи, Христо Славейковъ, Александъръ Стамболийски, Илия Стоевъ, д-ръ Никола Стойчевъ, д-ръ Паскаль Табуриновъ, Никола Харлаковъ, Никола Хитровъ, Коста Ципорановъ, Крумъ Чапрашиковъ и Стоянъ Чешмеджиевъ)

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Отъ 243 народни прѣдставители отсъствуватъ 43 души. Има нужното количество налице, за да можемъ да пристѣпимъ къмъ разглеждане на въпроситѣ, поставени на дневенъ редъ.

Дѣлженъ съмъ да съобща, че варненскиятъ народенъ прѣдставитель г. Тодоръ Ноевъ е далъ заявление, придружено съ надлежно медицинско свидетѣлство, че вслѣдствие на рана, нанесена въ главата му прѣзъ време на войната, има нужда отъ отпускъ отъ 30 дена, за да може да се лѣкува. Прѣседателството, съгласно правилника, такъвъ отпускъ не може да разрѣши безъ съгласието на народното прѣдставителство. Затова моля, който отъ г. г. народнитѣ прѣдставители е съгласенъ да му се разрѣши исканиятъ отпускъ, да си вдигне ржката. (Мнозинство) Разрѣшава му се.

Прѣседателството е разрѣшило на г. Милко Вечевъ, видински народенъ прѣдставитель, 10-дневенъ отпускъ.

На видинския народенъ прѣдставитель г. Никола Харлаковъ — 3-дневенъ отпускъ.

На русенския народенъ прѣдставитель г. Никола Калчевъ — 3-дневенъ отпускъ.

На плѣвенския народенъ прѣдставитель г. Белизаръ Каракашевъ — 4-дневенъ отпускъ.

На плѣвенския народенъ прѣдставитель г. Недѣлко Георгиевъ — 2-дневенъ отпускъ.

На струмишкия народенъ прѣдставитель г. Тома Пенковъ — 3-дневенъ отпускъ отъ 2 до 4 юний включително.

На народния прѣдставитель г. Александъръ Христовъ — 1-дневенъ отпускъ.

На г. Христо Славейковъ, кюстендилски народенъ прѣдставитель — 3-дневенъ отпускъ.

На старозагорския народенъ прѣдставитель г. д-ръ Еню Разпоповъ — 1-дневенъ отпускъ.

Слѣдватъ на дневенъ редъ питанята.

Най-напрѣдъ редъ е на питането къмъ г. министъръ-прѣдседателя отъ г. Коста Ципорановъ. Тукъ ли е г. Ципорановъ?

Обаждатъ се отъ крайната лѣвица: Нѣма го.

Прѣседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Слѣдва питането на г. Станча Доневъ; но понеже г. Доневъ отсъствува, не ще може сега да му се отговори.

Слѣдва питането на г. Стоянъ Омарчевски къмъ г. министъръ-прѣдседателя. Има думата г. Стоянъ Омарчевски, за да развие своето питане.

С. Омарчевски: Г. г. народни прѣдставители! Запитатъ съмъ г. министра на вътрѣшнитѣ работи за слѣдното: (Чете)

„1. Знае ли той, че въ с. Долни-Луковитъ, Орѣховско, помощникъ-кметъ на това село е пълно-неграмотниятъ общински съвѣтникъ Пешо Димитровъ.“

„2. Прѣзъ 1912 г. съ писмо № 515 отъ 11 априлнѣ, Министерството на вътрѣшнитѣ работи е уволнило сѣщия П. Димитровъ отъ помощничество.“

„Питамъ: защо, въпрѣки настояването на орѣховския околийски началникъ, съ писмо подъ № 6.247 отъ 30 декемврий 1913 г., прѣдъ министерството, тоя човѣкъ и досега е още помощникъ-кметъ?“

Тоя човѣкъ е записанъ въ избирателния списѣкъ подъ № 367, и е записанъ като неграмотенъ. Азъ питамъ г. министра, какво е направилъ за неговото уволнение.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Има думата г. министъръ-прѣдседателъ.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Питането се отнася повече до канцеларски работи. Пешо Димитровъ е помощникъ-кметъ въ Луковитската община, Орѣховска околия, дѣто е избранъ на 15 мартъ т. г. и утвърденъ за такъвъ съ заповѣдь № 466 отъ 11 априлий. Въ прѣписката намираме слѣдующето: (Чете) „Въ протоколѣтъ на общинския съвѣтъ, които се намиратъ въ министерството, въпросниятъ Димитровъ се е подписалъ самъ, а не като неграмотенъ“. — Подписътъ му е саморжченъ — „Истина е, че прѣзъ 1912 г., съ заповѣдь № 515 отъ 11 априлий, сѣщиятъ Пешо Димитровъ е билъ уволняванъ отъ помощничество като неграмотенъ, обаче тогава уволнението му е станало по искане на окръжния управителъ Н. Савовъ, който е поддрѣпилъ искането си съ единъ протоколъ отъ 20 мартъ, съставенъ отъ единъ младши полицейски стражаръ, който протоколъ има слѣдующето съдържание: „Повикахъ горѣпоменатитѣ свидѣтели и самия помощникъ-кметъ при сѣщата община П. Димитровъ, и като накарахъ Димитрова да чете и пише въ присѣдствіето на свидѣтелитѣ, а той Димитровъ не може да чете и пише, явно се вижда, че помощникъ-кметътъ е неграмотенъ“. — Младшиятъ стражаръ, го е изпиталъ, екзаминувалъ като експертъ, каралъ го е да чете и пише. Не знаа какво му е далъ — въстникъ или книга — но оказало се е, че не е могълъ да чете, нито е могълъ да напише нѣщо. Това е отъ протоколѣтъ. „На този протоколъ самиятъ заинтересованъ не е показанъ да се подпише поне, макаръ че практиката за подобни случаи е да се прави провѣрка отъ компетентни хора — обикновено учители — като самиятъ заинтересованъ се покажи да напише нѣщо“. Такова нѣщо не се вижда да е станало. Но сега въ протокола по неговия изборъ фигурира неговиятъ саморжченъ подписъ, отъ което излиза, че той е грамотенъ и, като такъвъ, съгласно закона, той е утвърденъ по избора, който е станалъ въ настоящата година и сега се намира като помощникъ-кметъ въ Луковитската община, Орѣховска околия.

Това е, което събрахъ отъ прѣписката, която се намира въ министерството. Тѣзи работи сж автентични.

С. Омарчевски: Въ избирателния списѣкъ е записанъ като неграмотенъ.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Може да е записанъ, допускамъ, че е записанъ така, но той е грамотенъ сега; вѣроятно се е научилъ малко да пише и чете — такава грамотност, каквато се иска, за да бѣде човѣкъ помощникъ-кметъ. Неговиятъ подписъ е саморжченъ.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Слѣдва питането отъ г. Тома Вѣлчевъ, видински народенъ прѣдставителъ; къмъ г. министра на вътрѣшнитѣ работи. Тукъ ли е г. Тома Вѣлчевъ?

Отъ лѣвия центъръ: Отсѣтствува, въ отпускъ.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Слѣдва питането на врачанския народенъ прѣдставителъ г. Коста Лулчевъ къмъ г. министра на вътрѣшнитѣ работи.

Има думата г. Лулчевъ.

Н. Лулчевъ: Г. г. народни прѣдставители! Моето питане се отнася до едни дѣйствия на чирпанската

полиция въ с. Чернокожево. На 24 априлий се явилъ въ с. Чернокожево единъ стражаръ; въ една разправа и въ единъ гулий съ селянитѣ, стражарътъ се почувствувалъ обиденъ отъ сѣселянитѣ си и поради това арестува единъ отъ сѣселянитѣ си. Сѣселянинътъ му послѣ бива пуснатъ отъ общинския служащъ. Тоя стражаръ смѣта, че животътъ му е въ опасност, веднага рапортира за това на околийския началникъ въ Чирпанъ и иска отъ него да изпрати помощъ, стража, за да запази живота му. Околийскиятъ началникъ на другия денъ изпраща 12 души стражари въ с. Чернокожево съ двама старши стражари. Тѣ се явяватъ въ селото и вършатъ това, което обикновено нашитѣ стражари вършатъ: заплашватъ селянитѣ, псуватъ ги, заканватъ се, че ще запалятъ селото и най-послѣ арестуватъ помощникъ-кмета, откарватъ го въ Чирпанъ, кждѣто съ голѣми усилия е билъ пуснатъ. Естествено е, че тѣзи дѣйствия на полицията сж едно беззаконие, което не може и не бива да става у насъ. Моето питане бѣ отправено тогава къмъ г. министра, съ цѣль да се взематъ мѣрки да не се повтарятъ подобни работи и съ цѣль да се накажатъ онѣзи, които по такъвъ начинъ могатъ да прѣдизвикатъ цѣло едно село. Защото въ едно село, каквото е Чернокожево, да се изпратятъ 14 души стражари, за да запазятъ живота на единъ стражаръ, това не е само единъ произволъ на околийския началникъ, това е едно беззаконие. Азъ питамъ г. министра: какви мѣрки е взелъ по станалото, какво е направилъ, за да бѣдатъ наказани онѣи, които сж отишли тамъ, а сѣщо така и съ каква цѣль околийскиятъ началникъ е изпратилъ тия стражари въ селото.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Има думата г. министъръ-прѣдседателъ.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Моитѣ свѣдѣния не сж сходатъ съ това, което говори г. Лулчевъ. На 23 априлий т. г. околийскиятъ началникъ билъ командировалъ стражаря Лозевъ по служба въ с. Чернокожево. При отиването му го посрѣща нѣкой си Тодоровъ, напоенъ отъ заинтересовани, навѣршилъ се върху стражаря съ псувни по неговъ адресъ и на тогава, който му далъ стражарска униформа. Стражарътъ се оплакалъ на кмета на селото и той наредилъ да арестуватъ Тодорова, обаче помощникъ-кметътъ дошълъ и го освободилъ слѣдъ половинъ часъ. Стражарътъ веднага се оплаква на околийския началникъ, че нѣкаква пияна шайка го заплашвала, затова поискалъ отъ околийския началникъ стражари. Околийскиятъ началникъ пратилъ конния старши стражаръ Вичевъ съ двама души стражари — а не съ 14, както казва г. Лулчевъ.

Н. Лулчевъ: Съ 12.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Повече отъ тѣзи стражари околийскиятъ началникъ не е могълъ да прати, защото аслж не е ималъ на разположение; слѣдователно, не е имало 14 души стражари, както се казва въ питането. Полицейскитѣ стражари не сж буйствували, нито сж се заканвали на населението, нито пъкъ сж задържали помощникъ-кмета Жековъ. За случившето се състражаря кметътъ е съставилъ нужния актъ, произведено е полицейско дознание и книгата сж изпратени на сѣдебния слѣдователъ.

Тѣзи сж отговоритѣ на администрацията по Вашето питане. Повече отъ това, виждате, че не съмъ въ състояние да Ви кажа. Но не с тѣй работата, както сж Ви я донесли, защото, вѣроятно, нѣкой другъ Ви я е казалъ, Вие не сте я видѣли.

А. Коновъ: (Нѣщо възражава)

Министър-председател д-р В. Радославов: Сега, азъ нѣмамъ другъ начинъ за събиране свѣдѣния. Покажете начинъ, по който да събера свѣдѣния, за да бъдатъ достоверни. Това е, което се е случило — съвършено невинна работа; стражаритѣ не сж правили нищо, не сж арестували никого, па и въ питането не се казва такъвъ случай. Тая контрола, която се упражнява тукъ, е добра, защото въ бъдеще нѣма да се допускатъ стражари, дори и тогава, когато има нужда отъ такива въ нѣкое село. Както виждате, стражаритѣ сж отишли по служба, не сж отишли да притѣсняватъ населението.

Председателствующъ д-р И. Момчиловъ: Г. Лулчевъ! Доволни ли сте отъ отговора.

К. Лулчевъ: Касае се до едни дѣйствия на полицията. Г. министърътъ е направилъ добръ, че се е погрижилъ да събере свѣдѣния за дѣйствието на полицията. Тия свѣдѣния, обаче, той ги е събралъ чрезъ околийския началникъ. Какво друго може да каже околийскиятъ началникъ за своята полиция? Азъ твърдя, че въ с. Чернокожево на 24 априлий сж се явили 12 души стражари. Имамъ нѣколко телеграми и писма отъ тамъ, които потвърждаватъ тая работа. Смѣтамъ, че не бива току-така да се гледа на тия работи и г. министърътъ да казва, че тѣ сж обикновени работи. Тия незначителни и обикновени работи, като ставатъ на много мѣста, могатъ да докарать много голѣми работи, за които послѣ бихме се разкайвали.

П. Генадиевъ: Не се страхувайте.

Председателствующъ д-р И. Момчиловъ: (Звъни)

К. Лулчевъ: Работата стои малко по-инакъ. Не е тѣкмо така, както ни я прѣдстави г. министър-председателътъ. Този стражаръ отишълъ по служба затова, защото общинскиятъ съвѣтъ е въ рѣцѣтъ на опозицията, общинскиятъ кметъ и помощникътъ му не сж правителствени хора: единиятъ е земеделецъ, а другиятъ — социалистъ. Отиването на полицията е имало за задача да подѣйствува върху тѣхъ да се откажатъ отъ своитѣ мандати. И понеже това не е било възможно да направи единъ стражаръ, изпращать 12 души. Стражаритѣ сж буйствували въ селото, г. министре, заплашвали сж хората; това сж факти, които Ви сж донесени. И менъ ми се чини, че трѣбва да се заинтересувате повече и да направите потребното да се не повтарятъ подобни работи. Защото, ако въ едно с. Чернокожево се изпращать 12 души стражари, за да запазятъ мира въ селото, не зная какви служебни работи могатъ да иматъ тѣзи стражари тамъ.

Не съмъ доволенъ отъ отговора на г. министра; искамъ той да вземе малко по-сериозни мѣрки да се не повтарятъ тѣзи работи. Моето питане има тази задача, да прѣдупрѣди и да подкани г. министра да вземе по-сериозни мѣрки, да се не повтара това.

Председателствующъ д-р И. Момчиловъ: Слѣдва питането на врачанския народенъ прѣдставителъ г. Георги Димитровъ пакъ къмъ г. министър-председателя.

Имате думата, г. Димитровъ.

Г. Димитровъ: Г. г. народни прѣдставители! Прѣди единъ мѣсець отправихъ къмъ г. министра на вътрѣшнитѣ работи слѣдното питане: (Чете)

„Нѣколко мѣсеца вече Пернишката община стои безъ редовно и законно избрано общинско управление, поради прѣлѣтствитая, които се създаватъ отъ заинтересованитѣ тамъ правителствени кръгове съ цѣлъ да не се допусне, щото управлението на тая

работническа община да попадне въ рѣцѣтъ на социалъ-демократитѣ, какъто е волята на болшинството избиратели.

„На 27 октомврий 1913 г. въ Перникъ биде произведенъ общински изборъ. Слѣдъ двумѣсечно протакане на работата, окръжниятъ сждъ касира тоя изборъ, поради обстоятелството, че отъ книгата на избора липсвали — неизвѣстно какъ — заявленията за кандидатнитѣ листи.

„Назначенъ бѣ новъ изборъ за 2 февруарий 1914 г., обаче, на 1 февруарий вечеръта, когато всичко бѣ готово за избора, окръжниятъ управитель телеграфически отмѣнява назначения изборъ.

„Така отложенъ изборътъ биде произведенъ, най-сетнѣ на 20 априлий т. г., но и до днесъ — ето вече 15 дни оттогава — изборътъ не е утвърденъ и новоизбраниятъ общински съвѣтъ не е конституиранъ и не е заелъ длѣжността си, въпрѣки изричното постановление на чл. 156 отъ избирателния законъ.

„Отъ името на парламентарната група на работническата социалдемократическа партия питамъ г. министра на вътрѣшнитѣ работи и моля да ми отговори:

„Какви мѣрки е взелъ или мисли да вземе, за да се тури край на тая игра съ волята на пернишкитѣ избиратели и да поеме управлението на общината избраниятъ на 20 априлий общински съвѣтъ въ Перникъ?“

Както виждате отъ това питане, по отношение на общинския съвѣтъ въ Перникъ сж извършени цѣла редица произволи отъ властитѣ, за да не могатъ социалъ-демократитѣ, които иматъ прѣобладающе влияние въ тая работническа община, да взематъ управлението на общината. На 23 октомврий е станалъ единъ изборъ. Книжката на този изборъ сж били изпратени своевременно. Прѣдседателътъ на бюрото твърди, че всички необходими книжа за избора сж депозирани въ окръжния сждъ. Въпрѣки това, слѣдъ единъ мѣсець протакане, прѣдседателътъ на Софийския окръженъ сждъ намира, че извѣстни книжа липсватъ, и изборътъ бива касиранъ, именно заради туй, защото на 24 ноемврий, единъ мѣсець слѣдъ избора за общински съвѣтъ въ Перникъ, трѣбваше да стане законодателенъ изборъ и необходимо бѣше на правителствениятъ кръгове въ Перникъ да иматъ тричленна комисиия, да иматъ общината въ свои рѣцѣ, за да укажатъ извѣстно по-голѣмо влияние въ самата изборна борба. Назначенъ бѣ втори изборъ за 2 февруарий, обаче на 23 февруарий трѣбваше да станатъ новитѣ законодателни избори. За сжщата цѣлъ биде отложенъ назначениятъ на 2 февруарий изборъ, за да се продължи това положение: тричленната комисиия да може да упражнява своето влияние върху избирателитѣ въ Перникъ и да могатъ правителствениятъ кръгове да използватъ общинската властъ за своята избирателна борба въ този край. Изборътъ, произведенъ по-късно вече, сжщо така не можѣ да биде наврѣме утвърденъ съ сжщата цѣлъ.

Ние намираме, че това значи потѣпяване на общинското самоуправление, че това е една гавра съ волята на избирателитѣ и че трѣбва да се тури край на този начинъ на отнасяне къмъ общинското самоуправление у насъ. Затуй питаме г. министра да отговори: какво е направилъ съ своитѣ подѣдомствени органи, които по този начинъ сж се отнесли къмъ волята на избирателитѣ и къмъ общинския съвѣтъ въ тази община?

Председателствующъ д-р И. Момчиловъ: Има думата г. министър-председателътъ.

Министър-председател д-р В. Радославовъ: Изборътъ е станалъ на 20 априлий н. г.

Г. Димитровъ: Последниятъ.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: На 30 априлий е утвърденъ отъ сѣда съ опрѣдѣленіе, много редовно. На 12 май окръжниятъ управителъ е получилъ прѣписъ отъ това опрѣдѣленіе и веднага съ обявление № 6.015, отъ съща дата, е распоредилъ да стане по-нататѣкъ нужното. Тѣй щото, въпросътъ е разрѣшенъ. Какво е ставало по напредъ, нѣмамъ извѣстие, защото асѣж не знамъ какво става въ общинитѣ. Може да е ставало това, което разправяте за първия изборъ, но последниятъ изборъ е утвърденъ, и хората сѣ си вече влѣзли въ управлението на общината. Училищното настоятелство така сѣщо е редовно утвърдено. Виждате, че въпросътъ е разрѣшенъ.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Има думата г. Г. Димитровъ, за да каже доволенъ ли е отъ отговора на г. министра.

Г. Димитровъ: Що се касае до последния изборъ, той наистина вече е утвърденъ, и сега общински съвѣтъ има въ Пернишката община. Обаче съ самия фактъ, че не давате никакви обяснения за избора отъ 28 октомврий и за втория изборъ отъ 2 февруарий, Вие, г. министре, признавате, че дѣйствително тамъ сѣ извършени нередовности и незаконни постѣпки по отношение избирането на общински съвѣтъ.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Азъ ще разслѣдамъ това. Сега мога да Ви отговоря само толкова.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Врѣмето за питаніята изтече.

Пристъпваме къмъ дневния редъ.

На пръвъ дневенъ редъ е продължение разискваніята по законопроекта и прѣдложенията отъ народнитѣ прѣдставители за амнистія.

Има думата г. Владимиръ Молловъ.

В. Молловъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Въ сѣбота азъ се постарахъ да посоча прѣдъ васъ кои сѣ основанията на амнистіята въ общѣ и въ какви случаи може да бѣде дадена тя. Азъ излѣзохъ тогава отъ становището, че углавната репресия е дѣйствително само тогава, когато нейнитѣ мѣрки и срдѣства засилватъ мотивитѣ за въздържаніе отъ прѣстѣпления и, слѣдователно, спомогатъ съ това за установяване на правния редъ. Въ амнистіята се проявява по такъвъ начинъ социалната правда, проявява се оная необходимостъ, която държавата усѣща, щото въ извѣстни моменти да не прилага наказанието къмъ извѣстни прѣстѣпни дѣяния. Споредъ това начало, което изказвамъ за една възможна икономия въ репресията, може да има амнистія въ онѣзи случаи, въ които между официалнитѣ присѣди, които се издаватъ въ държавата и културнитѣ идеи на обществото сѣществуватъ такъвъ антагонизъмъ, щото наказанието да се усѣща като една несправедливостъ, да се усѣща като излишно, като неумѣстно. И въ други случаи амнистіята сѣщо тѣй може да бѣде допусната — тогава, когато държавната властъ е достатъчно силна и когато тя вѣрва, че амнистіята ще засили моралнитѣ мотиви въ поведението въ обществото. Като изхождамъ отъ тѣзи двѣ положения, азъ и миналиятъ пътъ посочихъ, че амнистія винаги се дава по извѣстни държавни и политически съображения, че тя се дава за осществяване на извѣстни високи прѣли, високи задачи на държавното управление. Въ онзи моментъ, въ който обществото усѣща, че трѣбва да има повече милостъ, а по малко

жестокостъ, когато трѣбва да се успокои едно общество, ясно е, че амнистіята може да бѣде на мѣсто. И въ исторіята на различнитѣ амнистии, които сѣ били давани въ други държави, се изработва горѣ-долу оная прѣдѣлъ, въ който амнистіята може да бѣде дадена, а именно: амнистии, които се даватъ слѣдъ извѣстни политически влѣнения, политически прѣстѣпления и междоусобици, амнистии, които се даватъ слѣдъ революционни движения, когато възтържествуватъ други начала въ управлението на една държава, когато се измѣнява нейниятъ политически и държавенъ строй; а амнистія, на трето мѣсто, може да се даде за политически и религиозни прѣстѣпления, прѣстѣпления, които иматъ, ако мога тѣй да кажа, социаленъ характеръ и, най-сетнѣ, за прѣстѣпления, които иматъ масовъ характеръ, дѣто самото количество на виновнитѣ или количеството на прѣстѣпленията е толкова подавляюще, толкова голѣмо, щото държавата намира за, по-правилно, за по-добъръ да тури було върху извѣстни прѣстѣпни дѣяния. Държавата въ всички тѣзи случаи се чувствува достатъчно силна и вѣрва, че чрезъ амнистіята ще установи онова равновѣсие на обществениѣ сили, което е необходимо за нейното напредване. Въ такъвъ случай амнистии сѣ били давани отъ разни държави при различни исторически моменти въ живота на тѣзи държави и обикновено сѣ докарвали добри резултати. Затуй и въ амнистіята, която сега се иска отъ насъ, ще трѣбва да приложимъ сѣщитѣ съображения, за да се убѣдимъ въ това, да-ли тази амнистія е налѣжаща, да-ли тя може да бѣде дадена, слѣдва ли да бѣде дадена и въ какви прѣдѣли.

Азъ се спрѣхъ върху извѣстни съображения, които се поддържаха тукъ въ полза на амнистіята. Ще трѣбва да посоча и нѣкои други. Така, освѣнъ оная обща причина, за която говорихъ въ прѣдшното засѣдание, тукъ се поддържахъ амнистіята като една, ако мога тѣй да кажа, или тѣй се каза поне, наложителна необходимостъ, безъ която нашата държава не може по-нататѣкъ спокойно да сѣществуватъ. Основанията на тази амнистія или на тази държавна необходимостъ, както се развили отъ уважаемия г. Коларовъ, се заключаваха въ слѣдното: лошитѣ послѣдствия на всѣка една война, специално лошитѣ условия, въ които е била водена войната въ 1912 и 1913 г. причиняватъ редъ прѣстѣпления, които слѣдва да се амнистиратъ. Г. Коларовъ се спре по единъ твърдъ подробенъ начинъ върху редъ отдѣлни моменти, върху редъ условия, при които тая война е била водена, охарактеризира нѣкои отъ тѣхъ като очевиденъ, нарисува за нѣкои случаи една картина, която е направила всѣкому впечатление. Общиятъ, обаче, изводъ, който се правѣше отъ това, бѣ слѣдниятъ. Войната е причина за тѣзи масови прѣстѣпления, които се появиха въ срдѣтата на нашата армия. Лошитѣ условия на тази война, злоупотрѣбленията, които ставатъ и отпрѣдъ, и въ тѣла, и отъ всѣжждѣ, спомогнаха, щото българскиятъ народъ, който самъ по себе си не е прѣстѣпникъ, да прояви една по-голѣма прѣстѣпностъ. Понеже по-рано се говорѣше — това е установено сега — че числото на лицата, които се намиратъ сега прѣдъ военнитѣ сѣдилища е 12.638, това число, сравнено съ количеството на армията, или съ числото на лицата, които сѣ били подъ знамената, не може да не се признае за сравнително слабо. Ако вземемъ цѣлото число на долнитѣ чинове, тогава ние ще получимъ близо 2%. Ако прибавимъ и онѣзи дѣла, които сѣ били разгледани въ течение на войната и които не сѣ многобройни, ние ще получимъ едно увеличение, може-би, до 15 хиляди, защото много дѣла не сѣ разгледани. И това число, въ сравнение съ общото число на повиканитѣ долни чинове подъ знамената, пакъ нѣма да ни даде единъ голѣмъ про-

центът — ще бъде най-много 3%. За офицерите процентът е по-голям; числото е 369, и въ сравнение с общото число офицери 14 хиляди ще даде гордолю 3 1/2%. На този аргументъ сега, че престъпността, която се е появила въ нашата армия въ процентно отношение е слаба и че тя отговаря на оная престъпност, която би се появила редовно и въ нормално време въ нашия народ — тя се появява, както казахъ и миналия път, редовно и всяка година — на туй се направи друго възражение отъ г. Коларова, че въ действителност, провинилитъ се войници не сж толковъ, не сж 15 хиляди; той посочи една друга цифра — 300 хиляди. Азъ не мога да въхвамъ на такава една цифра, но мога да разбера само едно, че недоволството въ срѣдата на армията е било толкова голямо, че, може-би, споредъ неговото убѣждение, 300 хиляди души сж били въ едно състояние, въ което биха могли да извършатъ едно престѣпление, или ако тѣ сж извършили нѣщо, то е било маловажно, дотолковъ маловажно, че военните власти никога не сж се заинтересували за тѣзи престѣпления или за тѣзи нарушения, които сж били извършени отъ подобни войници. Но фактитъ сега за насъ сж други: имаме 12,638 долни чиновци и 369 офицери, което показва, че у насъ престѣпността прѣзъ време на тази война не е била голяма и че въ такъвъ случай ние нѣма защо да укоряваме българския народъ, нѣма защо да казваме, че той е престѣпенъ по своята природа, по своята наклонност, че въ време на войната е проявилъ една извънредно голяма престѣпност.

А. Коновъ: (Нѣщо възражава)

В. Молловъ: Тя е била малко по-голяма, г. Коновъ. Ще се съглася съ Васъ въ едно отношение, въ туй отношение, че ние за сравнение престѣпността въ нашата армия ще трѣбва да вземемъ онѣзи данни, които съществуватъ за мирно време и които азъ имамъ тукъ въ статистиката прѣзъ 1910 г. за възрастнитъ групи на населението. А тѣзи възрастни групи на населението ни даватъ, естествено, малко по-други резултати, защото ние ще трѣбва да изхвърлимъ, прѣди всичко, онѣзи, които сж до 17-годишна възраст, а пъкъ тѣхниятъ процентъ въ общата престѣпност е 20. Ще трѣбва да туримъ, слѣдователно, отъ 18-годишна възраст — не може да се направи точно изчисление — до 50-годишна възраст, и тогава ще дойдемъ до едно заключение, че нормалната престѣпностъ за тази възрастна група ще бъде повече отъ 65%. Ясно е, че при това сравнение ще има извѣстна разлика въ полза на нормалното положение, ще има, може-би, повече заради туй, защото, когато едно лице се намира въ редоветъ на армията, то се намира въ най-благоприятни условия да не върши престѣпления, защото то не може да бъде оставено да слѣдва своя собственъ инстинктъ, своята собствена воля, тѣй, както би могло да направи това въ мирно време. Но въ всяки случай това сравнение ни показва едно, че престѣпността въ нашата армия не е била извънредно голяма и ако не бѣха послѣднитъ събития отъ 16 юний до срѣдата на м. юлий, въ нашата армия нѣмаше да има, може-би, и тѣзи 12 хиляди провинени, за които се говори тукъ, пѣше числото имъ да бъде сравнително много малко. Така щото, тогава ние можахме съ пълно право да заявимъ, че престѣпността въ нашата армия се е проявила много по-малко, отколкото тя би се проявила въ нормално време у нашия народъ. А за мирното население, което не е било въ редоветъ на армията, това може да се твърди сж най-голяма положителност. Отъ 17 септемврий 1912 г. до срѣдата на м. юлий 1913 г., като съдимъ по Софийския окръгъ — процентътъ е сжщиятъ и за другитъ сѣдебни окръзи —

числото на разгледанитъ дѣла е било 400. Ако прибавимъ още 400, които не сж били разглеждани — а тѣ бѣха по-малко, това мога да твърдя — ясно е, че ние ще получимъ малкъ процентъ.

Д. Ньорчевъ: На инспекции бѣше.

В. Молловъ: Да, на инспекции, въ третѣ инспекционни области. — Тогава ние ще получимъ, че мирното население, активната частъ отъ което е било на война, се е проявило по единъ съвършено нищоженъ начинъ въ областта на престѣпленията. Така щото, и туй съображение, че въ войната и въ условията на войната сж се проявили такива особени причини, които иматъ съвършено обективенъ характеръ, толкова обективенъ, щото всички индивидуални мотиви за престѣпностъ сж били изчезнали или нѣматъ значение, не може да изтърпи критика.

Уважаемиятъ г. Коларовъ тукъ заяви — а това съответствува на фактитъ, и азъ ще разгледамъ тѣзи факти слѣдъ малко — че въ първата война, слѣдователно, до сключването на лондонския миръ прѣзъ м. май 1913 г., масови престѣпления въ нашата армия не може да има, или ако е имало, тѣ сж били съвършено спорадични, случайни. Масова престѣпностъ е забѣлѣзана въ втората или, по-добрѣ да кажемъ, въ третата война, въ войната съ съюзницитъ, дѣто недоволството се е проявило по единъ много по-силенъ начинъ, дѣто войската е била много по-силно отчаяна, дѣто желанието на войницитъ да се върнатъ въ своитъ огнища е станало почти наложително. Ако това е тѣй, ето вече по съображенията на вносителъ на прѣдложението за амнистия, ние се намираме прѣдъ положението, че за първата война ние нѣмаме масови престѣпления, и ако нѣмаме тѣзи масови престѣпления, азъ се питамъ, защо тогава и по какви съображения ние ще даваме амнистия за тѣзи престѣпления. Масовитъ престѣпления се явяватъ въ втората война и тогава подлежи да разискваме тѣзи именно масови престѣпления отъ какъвъ характеръ сж и, слѣдователно, да направимъ нашето заключение, да-ли можемъ, или не можемъ да даваме амнистия и въ какви прѣдѣли.

Прѣди да прѣмина въ тая материя, азъ ще забѣлѣжа, че направихъ справка, за нѣколко войни, които насъ интересуватъ само за сравнение, и намѣрихъ, че напр., слѣдъ руско-турската война въ 1877—1878 г. въ Русия нѣма никаква амнистия. А вие си спомняте какви тегла изтърпѣ руската армия далечъ отъ своето отечество, въ какво положение тя се намираше при обсадата на Плевенъ, което стигна до такава степенъ на разслабване на рускитъ въоръжени сили, щото трѣбваше да дойде гвардията отъ Петербургъ, за да възстанови онова, което руситъ отначало не можеха да придобиятъ. Какви сж били престѣпленията, въ какво сж се проявили, азъ не мога да кажа това, защото тази справка не може да бъде направена тукъ, въ София, но амнистия нѣма. Азъ не можахъ да намѣря въ Русия амнистия и слѣдъ нещастната кампания въ Манджурия, въ 1904 и 1905 г.; а тамъ е имало вече много по-голямо недоволство, тамъ е имало вече много по-голямо нарушение на дисциплината; при все това амнистия нѣма. Единъ милостивъ манифестъ послѣдва много по-късно, и той се дава по съвършено другъ начинъ и въ другъ прѣдѣлъ.

Д. Благоевъ: Дайте примѣри отъ Франция. Защо взимате отъ Русия примѣри?

В. Молловъ: Моля Ви се, азъ и отъ Франция ще Ви дамъ примѣри, г. Благоевъ. Почакайте малко. Имайте търпѣние.

Въ Германия слѣдъ войната отъ 1870 г. — ще кажете тя бѣ побѣдоносна война за Германия — отъ

1871 до 1879 г. амнистията не е дадена. Има отделни амнистии въ отделните, партикуларните, както се казва, законодателства, но амнистии не за престъпления, извършени от войниците през време на войната, но за лица, които са извършили престъпления преди войната и след това са взели участие въ нея.

Д. Ньорчевъ: Това е помилване.

В. Молловъ: Не, аболития; то е едно специално понятие въ германското право. — Въ Франция следъ нещастната война, въ 1871 г. и следъ тѣзи събития, които послѣдваха тамъ съ обявяването на комуната, амнистия нѣма. Амнистия се поиска, поиска се особено за комунарите, отъ които известно число са били съдени и са дезертирали; имало е и други дезертьори, въобще имало е една голѣма група лица, които са се намирали извънъ прѣдѣлите на Франция, и дѣйствително, въ парламента, се поиска подобна амнистия, отъ 1871 г. деветъ години наредъ се отхвърля и едвамъ въ 1879 и 1880 г. се даде; но какъ? Амнистиратъ се лицата, които прѣдварително са били помилвани, слѣдователно, къмъ които е било приложено помилването, които са били признати отъ върховната власт, че са лица, които трѣбва да бъдатъ опростени поради характера на извършените отъ тѣхъ престъпления. Отъ другадъ не мога да ви цитирамъ примѣри, защото и войни въ послѣдно време не са ставали, особено такава, каквато стана у насъ. И слѣдователно, мога да се сосила на тоя фактъ, че другите държави са се отнасяли извънредно грижливо къмъ престъпленията, които се извършватъ въ време на война, че тѣ са желали по тоя начинъ не да отслабятъ, а да закрѣпятъ военната дисциплина и че особено прѣдпазливо са дѣйствували въ тая областъ по отношение на тѣзи престъпления.

Д. Ньорчевъ: Гърция въ 1897 г. и Сърбия въ 1885 г. също не дадоха амнистия.

В. Молловъ: Не можахъ да направя тая справка. Зная, че въ Япония нѣма.

Сега, по отношение на нашата война, да видимъ какви са тѣзи престъпни дѣяния, които са извършени, и до каква степенъ могатъ да бъдатъ амнистирани, споредъ исканията, които сега са направени и се намиратъ прѣдъ насъ. Какви са сега престъпленията? Както ви казахъ, тѣзи групи можемъ да раздѣлимъ на двѣ: престъпления, извършени въ първата война, и престъпления, извършени въ послѣдната война — въ войната съ съюзниците. Да започнемъ съ втората категория. Тамъ по утвърдението на всички очевидци, по това, което ние трѣбва да заключимъ отъ характера на дѣлата, които са възбудени, отъ това, което е известно почти всѣкому, имало е дѣйствително и масови престъпления, които са се проявили било въ неподчиненостъ, било въ неизпълнение на заповѣдъ, било пъкъ са се изразявали въ формални бунтове. Едни отъ тѣхъ са били прекратявани твърдѣ бърже, нѣкои са били отначало прекратявани, слѣдъ туй полковете са вземали едно твърдѣ важно, дѣятелно участие въ сраженията, има други, които са ставали малко по-сетѣ, но, въ всѣки случай, едно е важно, че има масови престъпления. По отношение на тѣзи масови престъпления, ние ще трѣбва да направимъ ограничение — азъ говоря за масови престъпления на войниците — за офицерството и за другите военно-служещи или служещи въ тила, които също тѣ са подчиняватъ на военните закони, за тѣхъ масови престъпления нѣма. Има известни общи тенденции въ тѣзи престъпления, които са били извършени и отъ тѣзи категории лица, но тѣ не са придобили масовъ характеръ.

Сега, има ли основание за амнистия по отношение на тѣзи масови престъпления? Какво ще прави една държава, единъ народъ, когато се намѣри въ положение, щото цѣла една армия да дезертира? Ще трѣбва ли да накаже войниците и може ли да ги накаже, може ли да тури 5, 6, 10, 15 и повече хиляди души подъ наказание или да ги тури въ затвора? Престъплението се е проявило въ такава форма, по такъвъ единъ начинъ, при който индивидуалната престъпностъ е погълната, ако мога така да кажа, отъ масата и въ такъвъ единъ случай държавата се намира въ едно положение, при което, наистина, не ще може да дѣйствува по единъ ефикасенъ начинъ противъ тѣзи лица. Ще трѣбва, слѣдователно, къмъ онай маса, която е взела участие въ такава едно престъпление, въ такава едно нарушение на дисциплината, да се отнесе и държавната властъ по начинъ такъвъ, какъвто може да направи чрезъ амнистията. И въ този случай, може да се появи само единъ въпросъ: — и азъ съжалявамъ, че върху него не мога да имамъ достатъчно факти, за да зная или да отговоря — всички ли подготвени лица заслужаватъ да отговарятъ прѣдъ наказателния законъ или не, защото азъ не зная, какъ са тѣ подведени. За мене е важенъ, обаче, масовиятъ характеръ на тѣзи престъпления и този масовъ характеръ оправдава въ моите очи, по моео разбиране, прилагането на амнистията къмъ тѣхъ. Защото, ако вие си прѣдставите единъ процесъ, въ който има 3, 4, 5 хиляди души обвиняеми прѣдъ единъ съдъ, азъ съмъ убѣденъ, че самиятъ съдъ ще бъде принуденъ да осъди измежду тѣхъ 10, 15, 20 души — онѣзи, които той, споредъ резултатитъ на своитѣ издирвания, ще смята, че са главни виновници, но другите ще оправдае. Така стана съ войниците, които бѣха съдени въ Самоковъ, където бѣха осъдени нѣколко души, а по-голѣмата частъ бѣха оправдани, слѣдъ като най-голѣмата частъ въобще не е била привлечена подъ съдъ. Така щото, както е било и старото правило, изказано още отъ Сенека, щомъ цѣлата войска дезертира, тогава нѣма какво да прави държавната властъ. Миритѣ, които трѣбва да употребятъ противъ туй, са отъ другъ характеръ. Ще трѣбва да закрѣпи своята военна организация чрезъ известни реформи, реформи вътрѣшни, за да може самото настрояние на народа да бъде измѣнено до такава степенъ, щото отъ една войска, която днесъ се намира въ едно състояние на дезертиране, на неизпълнение заповѣдитъ, да се образува една армия, която на другия денъ да бъде годна да защитава своето отечество, и да го защитава тѣй, както у насъ — даже разбунтуванитѣ полкове, слѣдъ малко, слѣдъ 2—3 дена, са го защищавали.

Както казахъ, не мога ви посочи поотдѣлно тѣзи масови престъпления, защото не ги знамъ. Това, което имамъ прѣдъ себе си като справка за категориите престъпни дѣяния, не ми дава основание да прѣдвидя известни групи за тѣзи масови престъпления. Но тукъ се спомена специално за едно: за лица, които се самонараняватъ. Г. Коларовъ говори за това, което той е видѣлъ въ 13 полкъ, когато, слѣдъ една суматоха редъ войници са започнали да извършватъ подобни дѣйствия. Трѣбва да кажа, че прѣзъ първата война нѣма самонаранявания, колкото това да се говори, или има съвършено единични, спорадични случаи въ началото на войната. Нашитѣ лѣкари са били наклонни — азъ съмъ ималъ работа съ нѣколко такива дѣла — щомъ има нараняване въ ржката, особено въ лѣвата ржа и особено отъ вътрѣшна страна, неспрѣмънно да приематъ, че е имало самонараняване, което не е достатъчно, за да се извади подобно заключение. Въ първата война фактически такива самонаранявания е имало извънредно малко. Тѣ се увеличаватъ, обаче, прѣзъ послѣдната война, и се увеличаватъ значително. Самонаранявания

има въ редъ полкове, и то е единъ фактъ, едно обстоятелство, което ме поразява твърдѣ много. Покойниятъ ми баща ми разправяше, като участникъ въ сръбско-турската война, какъдѣто е имало голѣмо количество български доброволци, да се биятъ за свободата на Сърбия, че нито единъ българинъ въ известни трудни моменти, когато турската войска е наддѣлявала, не си е позволилъ подобно самонараняване, както сърбитѣ тогава сж го упражнявали на общо основание. Чудно ми е, слѣдователно, че у насъ се изпаса такова едно разбиране, че може чрезъ самонараняване да се освободи едно лице отъ известно сражение или отъ войската. Самонараняванията дохождатъ у насъ даже до известна техника. Самонараняванията отъ начало сж ставали обикновено на прѣститѣ и постепенно ставатъ по-надолу и, понеже по изгарянето на куршума се познава, че изстрѣлътъ е даденъ отблизо, започватъ да стрѣлятъ прѣвъ чимове. Имало е такива случаи въ Босилеградско, въ единъ отъ полковетѣ, които вземаха участие тамъ. При все това, питамъ се азъ, да-ли тѣзи самонаранявания иматъ такъвъ масовъ характеръ, какъвто е необходимъ, щото за подобни лица да бжде признато правото за амнистия, за да бждатъ тѣ реабилитирани напълно, за да се признае, че въ този случай общиятъ мотивъ, общата прѣстѣпностъ, ако мога така да кажа, се е проявила така, че индивидуалнитѣ причини сж изчезнали? Напротивъ, самиятъ характеръ на дѣянието ни посочва върху едно частно извършване на прѣстѣпление. Има много случаи, обаче тѣ не сж масови. Тукъ индивидуалната психика на отдѣлнитѣ лица се е проявила много повече, отколкото общата. И азъ смѣтамъ, че въ такъвъ случай ние бихме направили една грѣшка, ако бихме се отнесли къмъ подобни лица по единъ начинъ такъвъ, по какъвто бихме постѣпили спрѣмо масовитѣ прѣстѣпления. Азъ не смѣтамъ тѣзи прѣстѣпления за масови. Съ туй ще се създаде такава опѣнка на подобни дѣйствия въ нашата армия, която прѣдѣлка не е достойна нито за нейно минало, нито даже за нейното настояще.

Другъ единъ крупенъ фактъ е фердинандскиятъ бунтъ. Прѣди него имаше бунтъ въ Бѣлоградчикъ, който бѣ произведенъ отъ лица, които не бѣха участвували въ войната, отъ младежи, които образуваха новосформированитѣ полкове 61, 62, 63 и 64, които бѣха направили въ Бѣлоградчикъ една комедия съ замѣняване на офицеритѣ и на военачалницитѣ, жертва на която стана полковникъ Пеневъ, който се самоуби при тази гледица, която за него бѣше недоустима, невъзможна. По-сетнѣ, при връщането, въ сжщата тази армия се произведе тѣй наречениятъ фердинандски бунтъ, който има особено значение и за който ще ми позволите да отвлѣка вашето внимание за нѣколко минути. Какъ стана той? Азъ не съмъ билъ очевидецъ на него. Азъ бѣхъ очевидецъ само на отношението на населението къмъ тѣзи лица, които бѣха се провинили въ бунта при Фердинандъ — не само ромжитѣ, но и самото наше население се отпесе къмъ тѣхъ по единъ начинъ такъвъ, който дѣйствително посочва психологията на нашия народъ спрѣмо подобна категория прѣстѣпления; имаше мнозина отъ тѣхъ, които не бѣха приети въ кѣшитѣ си, женитѣ ги изпѣдиха, имаше нѣколко случая, какъдѣто бацитѣ стрѣляха върху синоветѣ си, дѣто сж се върнали по такъвъ начинъ и ги изпѣдиха отъ имота.

П. Чорбаджиевъ: Това е вѣрно.

В. Молловъ: Какъ стана тоя бунтъ? Той не е само едно дезертиране. Пятътъ за Петроханъ е свободенъ; има заповѣдъ за отстѣпление къмъ София, или къмъ Петроханъ; има заповѣдъ да не се стрѣля срѣщу ромжитѣ, слѣдователно, никаква опасностъ за сблъскване съ ромжиската армия нѣма; войската се движи

въ това направление, въ този моментъ се явяватъ нѣколко лица, повече лица, много лица — казватъ, че числото имъ е 2—3 роти, може-би въ послѣдствие да сж се увеличили най-много до една дружина — които сж въоръжена сила, съ стрѣлба върху нашитѣ собствени части — да-ли е имало убити, не зная, но ранени е имало — принуждаватъ прѣди всичко артилерията да се върне къмъ Фердинандъ, заграждатъ другитѣ части, които искатъ да се оттеглятъ, които се оттеглявали, и въоръжени съ пѣшни пушки, подъ конвой, съ пушки, насочени срѣщу тѣзи части, прѣдаватъ ги на ромжискитѣ войски въ Фердинандъ; прѣдаватъ артилерията, прѣдаватъ тѣзи войници, които не сж желали, противъ тѣхпата воля, съ принуждение. Както виждате, опасността за военни дѣйствия нѣма, пятътъ е свободенъ, могатъ да си отидатъ. Бихъ разбралъ най-сетнѣ, че тѣ, отчаяни отъ това продължаване на войната, отъ това, че виждатъ ромжитѣ въ тѣхнитѣ огнища, напушатъ знамената, прѣсватъ се, дезертиратъ. Но тѣ не правятъ това. И не само туй, но тѣ взематъ, че прѣдаватъ наши собствени части, наши орждия на ромжитѣ, прѣдаватъ ги при едни условия, за които даже е срамно да се говори. Цѣлата ромжиска армия, офицерството, което е стояло въ главната улица на Фердинандъ плюло отъ възмущение отъ този актъ, който е билъ извършенъ. Трѣбва да кажа, че тѣзи, които сж го извършили, пакъ сж били отъ младитѣ и отъ едно голѣмо количество тѣй наречени „американци“, които отъ федеративната република донасятъ съ себе си и едно такова „отлично“ схващане за своитѣ задължения къмъ отечеството. При този бунтъ или при тази случка въ Фердинандъ войницитѣ не се разбѣгватъ, но има дѣйствително бунтъ или неподчинение, което се свършва съ прѣминаване къмъ неприятеля. Ромжитѣ сами сж се смутили отъ това нѣщо и сж помислили: „А бе, джанъмъ, какво да правимъ съ тѣзи хора?“ Отъ начало единъ генералъ съвѣтвалъ — това го знаа отъ тѣхния началникъ на генералния щабъ, генералъ Авереско — да ги заведатъ въ Ромжия. Това е било тѣхното желание, и мнозина отъ тѣхъ сж прѣскочили въ Ромжия. Тая заранъ или вчера четохъ въ в. „Дневникъ“ или в. „Утро“, едно сладко послание отъ тия войници: — вижда се, че тѣ сж образовани хора — „Ние, които виждаме, че нашитѣ другари сега си слѣдватъ спокойно образованието, освободени сж да продължаватъ образованието си, ние какво сме направили, не е ли по-добръ и на насъ да дадете възможностъ да слѣдваме образованието и учението си и по-сетнѣ, като свършимъ това образование и учение, теоритически вече да защитаваме нашата кауза при Фердинандъ“. Тѣзи сладки послания идатъ и отъ други мѣста, но тѣ посочватъ само на едно — че въ тоя случай е извършено едно дѣло, което сега и въ тѣхното съзнание е осъдително, и че ние къмъ това дѣло не можемъ да се отнесемъ съ едно хладнокрѣвие такова, каквото би могло да настѣпи по отношение на известни други нарушения на дисциплината, че по отношение на тѣзи лица ние не ще можемъ да приложимъ амнистията. Не можемъ да приложимъ амнистията къмъ тѣзи, които сж заградили другитѣ и сж започнали да ги водятъ, а за онѣзи, които сж били водени насилъ, защото тѣ сж били маса и сж били заградени, и за тѣхъ можемъ да приложимъ милостъ, можемъ да приложимъ амнистия. Къмъ първитѣ не можемъ да я приложимъ, защото ще уронимъ издѣно основата на всѣко устройство, на всѣка армия, на всѣка войска. Тукъ се говори много отъ г. Коларова за армията, че той не е привърженикъ на една армия съ слѣпа дисциплина, армия, която днесъ ще се сражава въ Мароко, утрѣ ще отиде въ Конго, трети пътъ ще отиде не знамъ какъдъ; че такава слѣпа дисциплина, която е сжществувала въ врѣмето на Суворова, която, може-би, отчасти се стараятъ да иматъ въ Германия, която, може-би,

да я има въ Русия, не е по духа на нашия народъ. Азъ съмъ съгласенъ съ това, че такава една слѣпа дисциплина, при която съзнанието да не играе никаква роля, когато нашата войска не ще употребяваме въ нѣкаква си Сахара и не ще я пращаме да отиде на другия край да се бие за Мексико, такава дисциплина и войска не че нѣмаме, но не можемъ да имаме. Войската е силна съ съзнанието на единъ изпълненъ дългъ; войската е силна още повече, когато дисциплината се поддържа отъ това съзнание, отъ това убѣждение, че войната се е наложила отъ една историческа необходимостъ, че войната се явява като единствено послѣдно срдѣство, колкото и да е нежелателно, колкото и да трѣбва да бѣде избѣгвано. Ако дисциплината се поддържа отъ това съзнание, ясно е, че войската е силна, че войската е яка и че тя ще свърши блѣстяще своето назначение. Но отъ това да вадя заключение, че войската трѣбва да бѣде изключително за отбранителни цѣли, само за тогава, когато бѣдемъ нападнати, като забравяме историческия примѣри, че ние можемъ да направимъ да бѣдемъ нападнати, че ние можемъ да бѣдемъ принудени да нападнемъ, както бѣше въ послѣдната война съ турцитѣ, ясно е, че ние не можемъ да дадемъ такова ограничение на нашата армия. Даже да бихме дали, даже да бихме казали, че отсега нататъкъ ние ще заживѣемъ въ едно такова врѣме, при което нашата армия нѣма да бѣде потрѣбна на държавата, освѣтъ въ тоя случай, въ който нашитѣ любезни съседни биха рѣшили пакъ да ни направятъ една ориенталска перфидия, каквато направиха спрѣмо насъ въ послѣдната война, тѣ ще взематъ да ни изнудятъ, тѣ ще взематъ да създаватъ различни основания, за да изпъкне такава война, тѣ най-сетнѣ ще се рѣшатъ да ни нападнатъ, за да осмъществятъ единъ блѣтъ, какъвто има въ нѣкои глави, какъвто иматъ ромжнитѣ, че тѣхнитѣ граници сж до Балкана и какъвто иматъ сърбитѣ, че София е най-сръбския градъ отъ всички сръбски градове и т. н. Въ такъвъ случай, питамъ азъ, ако ние имаме нужда отъ армия за отбранителна цѣль, ако ние създадемъ убѣждение у лицата, които подлежатъ да се явятъ въ редоветѣ на тази армия, че тѣ за всѣко едно подобно нарушение, когато ще прѣдаватъ нашитѣ орждия, когато ще прѣдаватъ отдѣлни части на неприятеля, това ще мине безнаказано, защото слѣдъ шестъ мѣсеца ще послѣдва амнистия, ако ние внесемъ това убѣждение, ще бѣде ли годна тази армия дори за отбранителни цѣли, за отбранителни задачи?

Спомена се тукъ и за лицата, които се намиратъ и сега още въ Америка и които не сж изпълнили своя отечественъ дългъ; като се каза, че какъ може държавата да държи толкова лица извънъ своето отечество? Азъ ви посочихъ оня день, че спрѣмо тѣхъ общитѣ причини за прѣстѣпността не сжществуватъ; тѣ сж били извънъ армията. Тѣ не сж имали желанието да се върнатъ въ своето отечество даже тогава, когато е послѣдвало онова разпореждане на нашата главна квартира, споредъ което: — това е чл. 2 отъ положението за формиране на доброволчески отряди отъ 25 септемврий 1912 г. — (Чете) „Всички дезертьори отъ българската армия, както и всички отклонивши се отъ военната служба се опрощаватъ, ако се върнатъ въ своитѣ части, а неслужилитѣ влѣзатъ въ доброволческитѣ отряди“. Да-ли е редовно или не — за онова врѣме е редовно — поне нѣмаше да има никакво прѣслѣждане. Слѣдъ това извѣстие, слѣдъ този хаберъ, слѣдъ като знаятъ, че тѣ сж опростени, тѣ не се връщатъ. Има лица, които на единични групи се върнаха почти до юлий мѣсець, слѣдователно, изпълниха своя дългъ, може-би, малко по-късно, и никой отъ тѣхъ не е наказанъ, всички сж свободни, но една голѣма група българи въ Америка не желае да се върне, не желае да служи, не желае да се бие за това отечество, какъ ще ги амнистираме ние?

Онзи день, не помня кой бѣше, слѣдъ излизане отъ Народното събрание, срѣщамъ трима души селяни, служили въ 22 Тракийски полкъ, слушали отъ галеритѣ дебатитѣ по амнистията, и тримата ми казватъ: „Сега разбрахме, че то работата е за шестъ мѣсеца. Ще си вземемъ пари за шестъ мѣсеца, ще отидемъ въ Ромжния, ще постоимъ, и знаемъ, че ще ни амнистиратъ“. Кой ще отива да се жертвува, кой ще отиде да влѣзе въ такава армия при убѣждението, че амнистия ще послѣдва, безъ да има основание и причини за такава една амнистия? Но ще кажете: числото е голѣмо, това сж 25 хиляди души — по изчисленieto на единъ отъ подначалницитѣ отъ Министерството на вътрѣшнитѣ работи, който държа рефератъ на тази тема „за смиграцията у насъ“, числото имъ е близо 24—25 хиляди души, които се намиратъ въ най-добрата възраст за носене военна тегоба и които горѣ-долу образуватъ една цѣла дивизия. Ако вмѣсто една цѣла дивизия при бѣднати нѣкакви усложнения станатъ двѣ, станатъ три, тогава това не е въ интереса на държавата, не е въ интереса на нашия народъ да намаляваме армията съ 2—3 дивизии. По-послѣ ще видимъ. Нека прѣмине извѣстно врѣме. Нека видимъ отношенията на тѣзи лица, нека ги видимъ какви сж, що сж, какво правятъ; когато бѣдемъ по-спокойни и когато видимъ, че и у тѣхъ се е върнало убѣждението, че тѣ сж извършили прѣстѣпление, че тѣ не сж се върнали тукъ, когато трѣбва, тогава ще трѣбва да направимъ, може-би, онова, което искате сега да направимъ; по то е единъ въпросъ за слѣдъ нѣколко години. Ще видимъ. Никога въ това отношение не трѣбва да се бърза съ една амнистия, която не само опрощава наказанието, но реабилитира изцѣло самото дѣяние, обявява го, че не е прѣстѣпно, че нѣма никакви послѣдствия.

Д-ръ П. Джидровъ: То е прѣстѣпно.

В. Молловъ: Моля Ви се, г. Джидровъ, то не е прѣстѣпно слѣдъ амнистията. Това, което е извършено, не е прѣстѣпно, щомъ законътъ се отменява. Никой не може да ви укорява за това, че не сте били на война. Вие ще бѣдете посрѣщани съ отворени обятия, като човѣкъ, който е изпълнилъ своя дългъ, а въ това положение, въ което ние се намираме спрѣмъ тия лица, подобно отношение не е умѣстно, не може да бѣде допуснато. Азъ ще ви забѣлка, че по италианския военнаказателенъ законъ, едно лице, което е било опростено, както сж тѣзи, ако слѣдъ туй повторно извърши прѣстѣпно дѣяние, то се сѣди отново, и се смята, че е извършило двѣ прѣстѣпни дѣяния, смѣта се за рецидивистъ. До такава строгостъ отиватъ въ другитѣ армии въ такива случаи. А тукъ, както виждате, има едно опрощение, но никой не ще да се подчини на него. Азъ казахъ миналиятъ пътъ, че французитѣ сж давали редъ амнистии на дезертьори, при изискване, че лицата, които се амнистиратъ, да влѣзатъ въ редоветѣ на армията да си отслужатъ военната служба.

Р. Маджаровъ: И да бѣдатъ по-стари отъ 45 години.

В. Молловъ: То е друго. — По н слѣдъ това да изпълнятъ своята военна тегоба, да станатъ войници. А тукъ това се иска отъ тѣхъ, опрощаването е условно; по никой не нека да се подчини, освѣтъ, както ви казахъ, извѣстни лица, на групи се връщаха до послѣдно врѣме въ армията.

Това трѣбваше да кажа за тѣзи нѣколко групи прѣстѣпни дѣяния, които иматъ, ако мога да кажа, единъ по-многоброенъ характеръ, извършени сж отъ по-много лица, извѣстни отъ тѣхъ сж масови, въ други има много виновни, слѣдователно ще има много дѣла.

(Прѣдседателското мѣсто заема прѣдседателътъ г. д-ръ Д. К. Вачовъ)

Сега, въ втората война, нѣма ли групи дѣяния, които да нѣматъ масовъ характеръ, които да бждатъ резултатъ на известни индивидуални причини, на известни причини, които сж имали значение само за лицата, които сж ги извършвали? Трѣбва да кажа, че въ това отношение прѣдложението на земледѣлската група и на другитѣ двѣ групи, което изброява онѣзи параграфи отъ военно-наказателния законъ, за които слѣдва да има амнистия, грѣши, а и всички грѣшатъ. Въ тѣзи параграфи, освѣнъ тѣзи прѣстѣпления, за които говорѣ г. Такевъ, на които сж спрѣха и другитѣ оратори, безспорно, има и такива, които нѣматъ абсолютно никакъвъ масовъ характеръ, които сж свършено единични. Като почнемъ отъ чл. 122 за убийство на началникъ, за противене сж оружје на началника, за нападане на часовой, тѣ сж прѣстѣпления, които никога нѣматъ масовъ характеръ — тѣ сж единични дѣяния. Вие ще намѣрите вжтрѣ чл. чл. 146 и 160 отъ наказателния законъ. За голѣмо очудване, азъ не мога да разбера въ дѣйствителностъ, защо сж споменати тѣзи параграфи въ прѣдложението за амнистия. Но чл. 224 отъ военно-наказателния законъ въ това отношение е ясенъ: (Чете) „Всѣко едно нарушение на служебнитѣ обязанности, направено сж намѣрение да се благоприятствува на неприятеля . . .“ — това е въ дѣйствителностъ едно прѣстѣпление, което ние го наричаме прѣдательство. Азъ не допускамъ прѣдательството въ нашата армия да е получило масовъ характеръ; това сж единични случаи. Слѣдователно, можемъ ли въ този случай да допуснемъ амнистия? Чл. 233 е отъ сжщата категория: (Чете) „За самоволно напушане поста въ лицето на неприятеля . . .“; то нѣма масовъ характеръ. Прѣстѣпленията по чл. 236 се извършватъ отъ група лица, но прѣдаване знаме на неприятеля, азъ не зная такъвъ случай. Ако го нѣма, защо сж го писали? Ако го има, може ли да се амнистира?

А. Коновъ: Вие прѣди малко посочихте около 5.000 души отъ Фердинандъ, които сж отишли да се прѣдадатъ.

В. Молловъ: Но прѣдаване на знаме нѣма.

А. Коновъ: Нѣма ли масово прѣстѣпление извършено? Вие изпадате въ противорѣчие.

Прѣдседателътъ: Моля, г. Коновъ, не прѣсичайте.

В. Молловъ: Нѣма никакво противорѣчие. Вашата бѣлѣжка, г. Коновъ, е свършено неумѣстна, защото ще Ви кажа, че азъ говоря за единични случаи, а онова, което стана въ Фердинандъ не е прѣдаване на знаме.

А. Коновъ: За прѣдательство е думатъ

В. Молловъ: Този случай ще се подведе подъ свършено друго постановление. Азъ така прѣдполагамъ, а не по това на чл. 236, защото тамъ стана свършено друго. Но — азъ казахъ за него и го изключихъ — даже да бѣше така, пакъ нѣма никакво противорѣчие, защото азъ го изключвамъ отъ числото на дѣянията, които трѣбва да бждатъ амнистирани.

Сега, въ прѣдложението на работническата социалъ-демократическа партия се дава вече една много по-широка амнистия, въ такава степенъ широка, че въ нея влиза всичко, сж изключение на чл. чл. 244, 245, 246. Този амнистия се отнася до войници, които сж се числили или се числятъ къмъ долнитѣ чинове на войската; да-ли сж били подъ знамената или сж били въ тила или на друго мѣсто — нѣма значение. Отъ нея се изключватъ послѣднитѣ параграфи на военно-наказателния законъ —

244, 245, 246 — които гласятъ, че за мародерство, за умишлено убийство или грабежъ въ военно врѣме и пр., наказанието е такова. Практически чл. 246 никждѣ не е билъ прилаганъ, освѣнъ на самото мѣсто; обвинителнитѣ актове не се пишеха по чл. 246, а по общия наказателенъ законъ. Азъ мисля, че тази амнистия се отнася до всички прѣстѣпления извършени по наказателния законъ.

Отъ крайната лѣвица: Не.

В. Молловъ: Да? Само по военно-наказателния законъ, слѣдователно за общия наказателенъ законъ не става дума. — По това прѣдложение нѣма да бждатъ подведени подъ сждъ и нѣма да отговарятъ всички лица, които сж дадени подъ сждъ прѣзъ врѣме на войната, като се изключватъ лицата, провинили сж се по чл. чл. 244, 245, 246 отъ военно-наказателния законъ. Тукъ има единъ въпросъ, който вие трѣбва да разрѣшите, а не азъ. Защо влизатъ въ амнистията прѣстѣпленията по чл. чл. 202 и 203 отъ военно-наказателния законъ, защото този чл. 202 се отнася до една група лица, за която трѣбва да спомена. Споредъ опрѣдѣлението, което дава чл. 1, това сж дѣла, които сж извършени въ тила на армията, които, забѣлжете, не сж извършени само отъ офицери, защото има и войници, които сж завеждали складове, които сж водили смѣтководства, и които прѣстѣпления се отнасятъ до присвояването на казионно имущество. Тукъ се отнасятъ и дѣлата по реквизицията, защото въ прѣдложението вие казвате „които се числятъ въ войската“, а къмъ войската се числятъ и всички органи, които сж вършели реквизицията. Всички тѣзи реквизиционни дѣла, всички злоупотрѣбления, присвоявания на държавно имущество, могатъ ли да бждатъ амнистирани, когато мотивътъ имъ е изключителенъ, лукративенъ, единъ мотивъ, който нѣма нищо общо сж онова, което говорите, единъ мотивъ свършено личенъ, който при всѣки единъ наказателенъ законъ и въ всѣко врѣме се смѣта като позоренъ мотивъ? За реквизиционнитѣ дѣла трѣбва ли да има амнистия? За тѣхъ трѣбва да кажа сжществува едно оригинално положение: реквизиционнитѣ дѣла, по чл. 15 отъ закона за реквизицията, сж подсѣдни на военно-наказателния законъ, на военнитѣ сждилища; военнитѣ сждилища, обаче, за да се отърватъ отъ тѣхъ, защото сж много неприятни — привличатъ се много виновни, има маса свидѣтели — признаха, че не сж имъ подсѣдни и ги пратиха въ окръжнитѣ сждилища, а послѣднитѣ, на основание закона за реквизицията, признаватъ отъ своя страна, че не сж подсѣдни на гражданскитѣ сждилища. Този въпросъ е внесенъ въ Касацiонния сждъ, който сега не засѣдава. И ето вече втора година, дѣлата стоятъ въ това положение, да не се знае кой да ги сжди. А, г. г. народни прѣдставители, въ тази реквизиция и въ тѣзи дѣла има чудни работи, има такива злоупотрѣбления, които дѣйствително сж възмутили всички и които въ значителна степенъ сж допринесли за онова незадоволство и негодование, което се проявяваше въ армията. По това прѣдложение трѣбва тѣзи прѣстѣпления да се амнистиратъ лицата, които сж ги извършили, защото се числятъ къмъ войската. Въ тази реквизиция имаше случай за единъ народенъ прѣдставителъ отъ Софийско нѣкждѣ, който започваше реквизицията по такъвъ начинъ: явява се отъ село на село и казва: „Утрѣ ще се яви реквизиционната комисия, ще ви вземе овцетѣ, добитѣка и понеже нѣма да ви платятъ или ще го оцѣнятъ малко, или не знаете кога ще получите пари, я го дайте на мене за половина или три четвърти отъ цѣната“. Купува го на баснословни низки цѣни, а на другия денъ го джиросва на комисията сж сто процента по-скѣпо. Разправятъ, че щѣло да започне дѣло, но както и да

е, той сега почива смъло подъ закрилата на този конфликтъ, който се е явилъ между гражданскитъ и военни сѣдилища.

П. Чорбаджиевъ: Можемъ ли да знаемъ името му?

В. Молловъ: Името му не знаемъ, той е нѣкакдѣ отъ балкана. Бѣше народенъ прѣдставителъ.

Н. Василевъ: Злото тѣй расте, когато не се изнася, а се покрива.

В. Молловъ: Това, което знаемъ, азъ го съобщавамъ, но името на лицето не зная. — Та искамъ да кажа, въ това отношение не може да има никакво съмнѣние, че амнистия за подобни дѣла не може да бѣде дадена.

И тѣй, азъ дохваждамъ до заключението, че прѣзъ тази война има масови прѣстѣпления, които трѣбва да бѣдатъ амнистирани, защото държавната властъ не може да погледне къмъ тѣхъ равнодушно, не може да ги остави, така да кажа, подъ заплахата на наказанието; има обаче редъ дѣла, които не могатъ да бѣдатъ амнистирани по никой начинъ. Прѣзъ първата война, всички сме съгласни, нѣма прѣстѣпления отъ масовъ характеръ; тѣ сѣ единични, отдѣлни случаи и трѣбва да кажа, че тѣ сѣ прѣстѣпления малки и нищожни. Повечето отъ тѣхъ сѣ свършени, нѣкои сега дохваждатъ до сѣдене, благодарение на това, че военното началство, когато е прѣдавало лицата на сѣдъ, често пѣти е прѣдвявало една излишна грижливостъ, излишна строгостъ. Има лица, които сѣ били наказани дисциплинарно, които сѣ прѣтърпѣли унижителното наказание 25 по голо, и въпреки това, пакъ ги даватъ подъ сѣдъ, за да ги оправдаятъ или да ги опростятъ чрѣзъ условно освобождаване или чрѣзъ предложение за опрощаване отъ държавния глава. Такива случаи има, но повечето, казвамъ, сѣ свършени; отъ тѣхъ остава не особено голѣмо количество. Дѣлата сѣ повече отъ дребно естество, всички сѣ частични, отдѣлни, спорадични. Трѣбва да кажа, че дѣла за бѣство, за които тукъ се говори толкозъ много, нѣма; има бѣство на субекти, които наполовина сѣ нормални — имаше експертизи по много дѣла и се установяваше, че лицето още по-рано е било малко ненормално. Главната кватирга и Военното министерство прѣзъ войната употребяваха единъ масцабъ, за освобождаване, който не би трѣбвало по никой начинъ да се прилага. Положението за болеститѣ, по което може да бѣде освободено едно лице въ врѣме на война отъ военна служба, е такова, щото въ него само единъ пунктъ липсва: оня, който нѣма два крака, който нѣма двѣ рацѣ, двѣ очи, двѣ уши — не е казано само, който нѣма и глава — се освобождава. Увѣрявамъ ви, имаше опълченци и войници, които бѣха се явили съ една ужасна болестъ, до такава степенъ ужасна, че частитѣ не желасха да ги тѣрпятъ, и лѣкарьтъ казваше: „Какво да правя, положението за болеститѣ ми прѣдписва да го държимъ“. И ги държаха по казармитѣ, хранѣха ги на казанъ, защото не бѣха годни абсолютно за никаква служба. По-голѣмото число отъ онѣзи, които бѣгаха, бѣха хора отъ подобна категория — било болни, било ненормални, било хора, които по своята народностъ — имаше много цигани — не можеха да стоятъ. Но тѣ се намѣриха, прѣтърпѣха си наказанието, свърши се съ тѣхъ работата, и вече никой не приказва за тѣхъ, а онѣзи, които подлежатъ още на сѣдене сѣ се отклонили, нѣма ги никакъ; на всѣки случай, това сѣ единични лица. Сега, тѣзи единични лица, има ли основание споредъ това, което излагамъ да бѣдатъ амнистирани? Основание за амнистия спрѣмо тѣхъ нѣма и не може да има, но може да има само едно — Народ-

ното събрание, съзнавайки, какво извѣстни дѣяния сѣ свършени нищожни, че тѣ вече сѣ изгубили своето значение, че наказанието за тѣхъ нѣма да има никакъвъ репресивенъ характеръ, нѣма да повлияе нито върху лицето, нито върху частитѣ, нито върху обществото, да каже, както, напр., става другадѣ, че тѣзи дѣяния, или тѣзи виновни, които се прѣслѣдватъ по военно-наказателния законъ, за които се прѣдвизжда максимумъ наказание до три мѣсеца гауптвахтъ или привеждане втори разредъ по поведение или дисциплинарна рота въ еднѣ-коя степенъ, споредъ характера на дѣлото, се амнистиратъ. Защо? Защото сѣ дѣла отъ малкъ характеръ, дѣла безъ значение. Но вие не можете да амнистирате лица, дѣлата на които сѣ останали отъ онова врѣме и които сѣ се провинили въ тежки прѣстѣпни дѣяния. Не съмъ съгласенъ съ туй, че амнистията се дава само за тежки прѣстѣпни дѣяния — не, амнистия се дава за масови прѣстѣпни дѣяния. Никогатѣ не се дава за едно, за двѣ, или за три тежки прѣстѣпления. Има такива, които не сѣ могли да бѣдатъ сѣдени, защото свидѣтелитѣ сѣ били прѣснати, защото не сѣ могли да намѣрятъ обвиняемия, защото военнитѣ власти не сѣ имали възможностъ да свършатъ било слѣдствително, било дѣлото; защо ще амнистирате, споредъ този списъкъ, който имамъ, прѣстѣпления, наказуеми по наказателния законъ? Нѣма защо. Но и споредъ военно-наказателния законъ, който подхожда на обыкновенния наказателенъ законъ, напр. за измѣна на отечеството и обирането на ранени, плѣнници, и т. н. дѣяния сѣ изключително користенъ характеръ, сѣ прѣстѣпления единични, числото имъ е малко, и нѣма защо въ това отношение Народното събрание да прилага амнистия къмъ тѣхъ.

Сега иде друга една група дѣла, за която ще кажа нѣколко думи и която се споменава въ проекта на правителството. То е по отношение на дѣлата, извършени отъ офицеритѣ. Много горчиви думи се изказаха въ срѣдата на това почтено Събрание противъ офицерството. Че между офицерството е имало лица, които не сѣ изпълнили своя дългъ както трѣбва, че между тѣхъ има лица, които сѣ извършили прѣстѣпления, това е фактъ, за жалостъ, установенъ; но че всичкото офицерство или по-голѣмата частъ отъ него е негодно, че то е било само за да измѣчва войницитѣ, че то е гледало само своя кеѣфъ и произволъ — това, ще кажа, не е вѣрно, не трѣбва да бѣде вѣрно и не може да бѣде вѣрно. По-голѣмото количество отъ запаса̀ни и дѣйствува̀ще офицерство е изпълнило своя дългъ. Между него е имало прѣстѣпници и, азъ ще ви кажа, че това число не е малко — то се изчислява въ процентъ. Офицери, сѣдени прѣзъ врѣме на войната, нѣма много, а сега, които сѣ подведени подъ сѣдъ, сѣ 369 души. По отношение на 14 хиляди души — общото число на офицеритѣ — това е горѣ-долу 3½%. Ако вземете подъ внимание обыкновенната статистика, ще заблѣжите, че, въобще, у насъ най-голѣмо число прѣстѣпници даватъ чиновницитѣ и служащитѣ — 662 души на 100.000 отъ съотвѣтната група. Само, въ сравнение съ други групи, напр., съ овцевѣдцитѣ, овчаритѣ, види се, по специални причини, числото на прѣстѣпницитѣ измежду послѣднитѣ е по-голѣмо; тѣй сѣщо голѣмо е числото на прѣстѣпницитѣ между хотелиеритѣ, кафеджинитѣ, домостроителитѣ — между кафеджинитѣ сѣ по-малко, но чиновницитѣ и служащитѣ даватъ единъ относително най-голѣмъ процентъ. Защо това е така? Защото у насъ, въобще, чиновничеството не е установено, защото на него се гледа съ едно око било партизанско, било неприязнено. Ние нѣмаме такъвъ контингентъ хора, които съ своята честностъ, почтеностъ, образование и готовностъ, да бѣдатъ като основа, отъ която нашата държава да черпи своя служебенъ персоналъ. На-

питат чиновници често пжти се вземат откъдѣто и да е — както се казва, отъ колъ и въже.

И. Желевъ: Стига да е отъ партията.

В. Молловъ: И така да е. Но азъ ще ви кажа, че прѣзъ врѣме на войната — не зная защо, особено въ новитѣ земи — се настаниха хора отъ съвършено различни партии, като че-ли се имаше прѣдъ видъ само единъ цензъ — да сж били прѣдварително осжждани. Военно-полевиятъ сждъ постоянно даваше справки за еди-кой си приставъ или еди-кой си околийски началникъ, осжжданъ ли е или не. Азъ зная, че въ Сѣресъ имаше единъ, който е билъ прѣтърпѣлъ нѣколко години строгъ тѣмниченъ затворъ за конекрадство, за грабежъ.

К. Лулчевъ: Отговаря на ценза.

В. Молловъ: Та, искамъ да кажа, че въ това отношение, ясно е, че ще имаме такъвъ голѣмъ процентъ прѣстѣпници, защото въ срѣдата на тѣзи лица, които ставатъ чиновници, нѣма тази въздържаностъ, защото се взематъ хора при такива едни условия, при които щомъ се видятъ, че сж малко по-горѣ отъ другитѣ, започватъ да ставатъ нахални, започватъ да изнудватъ и да правятъ такива дѣла, каквито въ всѣки случай единъ чиновникъ, единъ служащъ не бива да прави. Виждате, че и сега имате постоянни оплаквания. Говорятъ и днесъ, че въ Варна е станалъ цѣлъ скандалъ между окръжния управителъ и хората, които го поддържатъ — взаимно се обвиняватъ за комисии, за рушветъ и пр. Това става и въ новитѣ земи. Ясно е, че тамъ, въ тази срѣда, има специали, ако мога да кажа условия за прѣстѣпностъ, която ние не можемъ да си обяснимъ съ друго, освѣтъ съ едно, че назначенията ставатъ нередовно и хората, които отиватъ тамъ, не отговарятъ на условията, на които трѣбва да отговаря единъ чиновникъ и служащъ, и още съ тая тенденция на напнтѣ хора, които като получаватъ малко надмощие и дойдатъ на властъ, да злоупотребяватъ съ тая властъ. Ако вземемъ да сравнимъ туй, което казвамъ за мирно врѣме съ сжщото за военно врѣме — трѣбва да кажа, че въ всѣки случай азъ не зная какви сж обвиненията противъ гражданскитѣ служащи, числото имъ не е извѣстно, прѣзъ врѣме на войната — ще видимъ, че процентътъ е увеличенъ въ врѣда на тѣзи, които сж работили прѣзъ врѣме на войната; процентътъ е малко повече. Но и въ тая срѣда се проявява тая прѣстѣпностъ, която изразена процентно, съотвѣтствува приблизително на онова, което става въ нормално врѣме. Сега спрѣмо тѣзи, които сж извършили такива дѣла, които не сж и не могатъ да бждатъ отъ масовъ характеръ, които сж чисто индивидуални, можемъ ли ние да прилагаме амнистия, въ каквото и да е положение; можемъ ли извѣстни категории отъ тѣхъ да освобождаваме, а други да наказваме? Азъ мисля, че въ това отношение, за запазване дисциплината, за вселяване въ срѣдата на офицерството уважение къмъ законитѣ, необходимо е, щото законътъ да бжде строго приложенъ. Не можемъ въ това отношение по никой начинъ да поддържаме прѣдложението, което прави правителството и което дава амнистия на всички военнослужащи, въ това число специално и на лица за прѣвишаване, за бездѣйствие и злоупотребление съ властта, даже при такива условия, при които долнитѣ чинове за извѣстно прѣстѣпление ще бждатъ наказани, а тѣхнитѣ началници нѣма да бждатъ наказани. Азъ виждамъ, че това горѣ-долу е въ смисъла и въ послѣдствията на онуй, което има въ п. 2 на законопроекта за амнистията. Тамъ е казано, че се освобождаватъ всички, освѣтъ подбудителитѣ. Ако отворите военно-наказателния законъ, ще видите, че

тамъ въ чл. 86 — а това е принципътъ за масовитѣ прѣстѣпления, за които говорятъ чл. чл. 130 и 236 — това понятие подбудители не е вмѣкнато, не сжществува, че тамъ за подбудители мжчно може да се говори. Може да има главни виновници, може друга нѣкоя категория да намѣрите, която да сжществува въ наказателния законъ — приблизително въ чл. чл. 175 и 176 отъ общия наказателенъ законъ, тамъ сж масовитѣ прѣстѣпления — но въ чл. 86 е казано, че ако нѣма главенъ виновникъ, отговаря началникътъ, отговаря, който е по-старши по чинъ. Следователно, защо ще освобождаваме тѣзи хора, а може-би ще наказваме онѣзи, които сж били тѣмъ подчинени? Не може по никой начинъ и по никакво съображение, споредъ моето разбиране, да се намѣри оправдание за подобно постановление. То е въ интереса и на самия офицерски корпусъ, който не е казано въ корпусъ, който изхожда отъ този народъ, отъ който изхождаме и ние, и въ интереса на дисциплината въ армията и за добрия редъ въ нея колкото по-малко има подобни прѣстѣпления, колкото по-строгъ тѣ се прѣслѣдватъ, толкова по-добре. Азъ ще кажа, че военното правосѣдие, което обвиняватъ, че било драконовско спрѣмо войницитѣ, не е драконовско — и тамъ засѣдаватъ хора, които сждатъ по свой разумъ и сърце; всѣки, който е ималъ работа, било въ военно, било въ мирно врѣме съ тѣхъ, ще се е убѣдилъ, че въ изключителни случаи може да се отправи такъвъ упрекъ: и оправдателнитѣ присѣди сж много, и малкитѣ наказания сж чести, особено въ послѣдно врѣме. Въ всѣки случай то си изпълнява длъгъ; но трѣбва да кажа, че по отношение на офицерството, военното правосѣдие е поставено на една съсловна база, която до значителна степенъ не му дава възможностъ да бжде така самостоятелно, както трѣбва да бжде. Азъ не мога да се примиря съ случая, който стана въ Пловдивъ, съ бившия воененъ полеви прокуроръ, ако се не лъжа, въ третата армия, Бракаловъ. Той е билъ даденъ подъ сждъ по 15 пункта, обвинения, между които имаше рушветъ и обирания на затворницитѣ — имаше и по-тежки обвинения — и е билъ осжденъ на осеммѣсеченъ затворъ — едно наказание, което споредъ моето разбиране за прѣстѣпления на прокуроръ, който трѣбва да пази законността въ една армия, която въ това отношение нему се по-вѣрява, дѣйствиелно, е едно такова наказание, което не може да бжде схванато отъ обществената съвѣстъ като правилно. Има и други случаи. Ние виждаме, че системата на военното правосѣдие въ това отношение трѣбва да подлежи на коренна промѣна — за това ще имаме случай да се обяснимъ по-сетнѣ, при разглеждане на бюджета по Военното министерство; сега не вѣрвамъ да мога, защото нѣмамъ врѣме да се спра върху тоя въпросъ. Но тукъ, при случая съ Бракалова, вижда се и влияние, вижда се и въздѣйствиe, виждатъ се въобще различни задкулисни работи, които не би трѣбвало да ставатъ. Военно-сждебното вѣдомство, въ лицето на прокуроритѣ и слѣдователитѣ, намира една правилна, редовна спѣнка обикновено въ военното начальство. Азъ зная единъ случай при вземането на Селиолу. Полевиятъ слѣдователъ на I дивизия получи оплакване отъ единъ турчинъ, че неговата 16-годишна дѣщеря била подложена на послѣдно оскърбление — на изнасилване. Следователтъ изпѣлъ длъжността си, намира веществени доказателства, останали отъ поручика и портупей-контера, които въ бързината забравятъ камшикъ или другъ прѣдметъ, въ яхъра, кждѣто е извършено злодѣянството. Дѣлото се прѣдава съ заключение, за обвиняване, обаче военното начальство не му дава ходъ, като казва, че то ще бжде позоръ за полка.

Д-ръ П. Джидровъ: Може-би, затова е прѣкратено, защото лицето е убито.

В. Молловъ: Богъ да го прости! — Отъ първата крачка още, както виждате, започва такова едно отношение, което води къмъ послѣдующитѣ дѣла — къмъ разбиване на каси, къмъ мародерство, къмъ заграбване, къмъ прѣнасяне съ вагони различни мобили, за които г. Сидеровъ може да разправи пѣли епопеи, защото е билъ тамъ, и които азъ отъ него зная. По този начинъ се създава убѣждение за не-наказуемостъ на хора отъ сръдната на тоя корпусъ, нѣщо което бѣше отъ голѣмо значение за останалата частъ отъ армията, която не можеше да разбере, какъ така единъ военачалникъ не се прѣслѣдва за заграбване на вещи, а нѣкакъвъ си нещастникъ войникъ го подлагатъ било на тѣлесни, било на други наказания, защото е опъналъ нѣкоя манерка, която му е била потрѣбна, или пѣкаква раница, която при онова положение е била за него необходима. Ясно е, че военното правосъдие не си е изпълнило дълга. То, освѣтъ туй, е било бавно. Какво е това бързо полево правосъдие, дългата на което отъ декемврий мѣсецъ 1912 г. се разглеждатъ сега? То е било свършено бавно. Особено, когато започна прѣнасянето на армията къмъ сръбската и гръцката граници, това полево правосъдие просто фалира, отказа се да гледа всички дѣла, прѣпрати ги на мѣстнитѣ полеви военни сѣдилища, които се намѣриха въ чудо, защото не знаеха кѣдѣ се намиратъ частитѣ, нито можеха да намѣрятъ свидѣлитѣ, нито знаеха какви сѣ обвиняемитѣ. И ясно е, че по този начинъ се получава този резултатъ — сега има много дѣла, които отчасти постепенно се разглеждатъ, ликвидиратъ. Голѣмиятъ процентъ отъ тѣхъ сѣ дошли отъ втората война, но останали сѣ още и такива, които не сѣ ликвидирани, и отъ първата война. Но това, само по себе си, ясно е, че не ни дава основание да искаме амнистия за тия дѣла. Трѣбва да се направятъ реформи въ военното правосъдие; но отъ туй, че то не е дѣйствувало тѣй, както трѣбва, ние не можемъ по никакъвъ начинъ да искаме или да пледираме тукъ, щото офицерството свършено да бѣде освободено отъ онѣзи дѣлания, които нѣкои единични екземпляри между него сѣ извършили. Желателно е — г. военниятъ министръ отежтетува — щото и сега да бѣде внушено на военното начальство да се отнася съ достатъчно уважение къмъ прокурорската военна властъ, защото има случаи, въ които трѣбва да кажемъ, че военнитѣ юристи сѣ се стараели да изпълнятъ дългата си тѣй, както трѣбва, но навсѣкѣдѣ е имало спѣнка отъ военното начальство. Софийскитъ воененъ прокуроръ още прѣзъ м. декемврий 1912 г. поисква да му се разрѣши да направи обискъ въ извѣстни каѣзи въ Дупница, Кюстендилъ и другадѣ, защото е ималъ донесени, че тамъ се намиратъ извѣстни ограбени прѣдмети; не му е било позволено, началството му е забранило. И сега ставатъ такива опити за извѣстни лица. Нѣма защо да съобщавамъ отдѣлни случаи, когато извѣстни офицери се намиратъ подъ арестъ, а тѣхни другари сѣ отишли да слѣдватъ въ генералшабна академия, и само слѣдъ настояване отъ прокурорската властъ, военното начальство е кандисвало да ги извика обратно. Щѣше да бѣде подобру, ако генералниятъ шабъ не се вербуваше отъ хора отъ този видъ. Тогава ние нѣмаше какво да се чудимъ, че систематически подготвяме фаворизацията, която съществува въ Военното министерство и създава здрави основи за бѣдната катастрофа.

Офицерството не бива, слѣдователно, въ това отношение да се ползува отъ закона за амнистията.

Г. Василевъ: Г. министре! И офицерството протестира противъ тоя Вашъ законъ.

В. Молловъ: Да, и то протестира, защото е въ интереса на военния корпусъ, щото тия лица да бѣдатъ очистени.

Министръ Х. Поповъ: Г. Василевъ! Вие да не ме закачате. Каквото знамъ, азъ го знамъ, а какво желае офицерството, азъ нѣма да имамъ прѣдъ видъ. Офицерството нѣма да рѣшава амнистията.

В. Молловъ: И въ това отношение азъ не правя разлика между дѣйствующи и запасни офицери. И между единитѣ, и между другитѣ имало е прѣстѣпници. И въ запасното офицерство е имало прѣстѣпници, както и не можеше друго-яче да очакваме, споредъ това, което съществува и въ нормално врѣме. Имало е даже запасни офицери отъ всѣкакви убѣждения, прѣдполагамъ, които сѣ вършили подобни работи. Онези день се споменавахе тукъ името на единъ офицеръ отъ обединената социалъ-демократическа партия, който също тѣй си е позволилъ нѣкой път да поудари нѣкого. Та, слѣдователно, въ това отношение такива работи има, но нѣма защо тѣ, като единични случаи, да подлежатъ на амнистия, нито можемъ да правимъ разлика въ това отношение между запасни офицери и дѣйствующи офицери, и особено не трѣбва да правимъ това по отношение на ония запасни офицери, които сѣ били извадени отъ дѣйствующата армия. Не зная по какви съображения, може-би по ирония, голѣмо количество отъ офицеритѣ, които бѣха уволнени по дисциплинаренъ редъ за извѣстни нарушения, смѣташе се за длъжностъ да бѣдатъ назначени въ врѣме на войната на извѣстни мѣста. На тѣхъ не се даваха висши командувания, освѣтъ много рѣдко, но се назначаваха като коменданти на градове, като началници на магазини, като коменданти на гари. Това бѣха офицери редовно уволнени по дисциплинаренъ редъ. И не е чудно онова, което се прочете тукъ отъ г. Коларова за единъ комендантъ, който назначилъ едно тѣлесно наказание; отъ кѣдѣ е взелъ основание за това, не зная. И азъ съмъ виждалъ такива, които вършеха най-голѣми произволи, и всѣки отъ васъ може да знае такива случаи. Сега, заради тѣхъ можемъ ли да искаме амнистия, особено когато тя се проявява въ прѣвншавање на властъ, въ бездѣйствие, въ злоупотребление съ властъ? Имаше случаи, кѣдѣто тия коменданти се противопоставяха въ пленѣтъ разрѣзъ съ министерството, не признаваха никого, даваха подъ сѣдъ когото щатъ. Прѣдписваше имъ се: „Вие нѣмате право да прѣдавате подъ сѣдъ“, при все това тѣ даваха подъ сѣдъ. Имало е случаи — не ще да споменавамъ имена, *nomina odiosa sunt* — кѣдѣто тѣ рѣшаватъ.

Д-ръ П. Джидровъ: Можете ли да кажете име на нѣкой обединенъ социалистъ?

В. Молловъ: Азъ име казахъ ли?

А. Коновъ: Тукъ, въ Народното събрание, такова име не е казано. (Глъчка въ крайната лѣвица)

М. Такевъ: Каза се.

Прѣдседателъ: Моля, г-да, тишина.

В. Молловъ: Искамъ да кажа, че имаше запасни офицери отъ всички убѣждения, г. Джидровъ. Не изключвамъ и моята партия; азъ съмъ достатъчно обективенъ, много повече, отколкото бѣхте вие. Тѣ сѣ отдѣлни случаи, които нѣматъ никакво значение. Та искамъ да кажа, че има такива случаи, и не бива тѣ да подлежатъ на амнистия по едно съображение, че тѣ сѣ единични случаи и че въ тѣхъ сѣ проявени користи и низки побуждения, които не заслужаватъ внимание отъ страна на законодателното тѣло.

Азъ привършвамъ съ групитѣ прѣстѣпни дѣлания, които сѣ били извършвани въ прѣдѣлитѣ на на-

шитъ въоръжени сили отъ лица, които сж се нами-
рали въ войската.

Въ прѣдложението на правителството има една прибавка по отношение на прѣстѣпления, които сж извършени отъ лица неучаствуващи въ въоръженитѣ сили на населението. Посочватъ се чл. чл. 236 п. п. 3 и 7, 266, 144, 145, 154, 387 отъ общия наказателен законъ. Това сж по-честитѣ дѣяния. Но въ тѣхъ влизатъ дѣянията на длъжностни лица, като побой нанесенъ отъ длъжностно лице, обидна нанесена отъ длъжностно лице. Ако на длъжностно лице се позволи извършването на такова дѣяние, тогава азъ не знамъ какъ ще може да се пази редътъ въ една страна, която е изпратила своето мъжко население на война. Тѣ не бива да бждатъ амнистирани. По отношение на другата частъ отъ тѣзи дѣяния, които сж извършени противъ длъжностни лица при реквизицията, по другъ случай, когато сж вземали, напр., нѣкой волъ или нѣкой крина жито на нѣкой послѣденъ бѣднякъ, тамъ разбирамъ амнистията. Азъ ще кажа, че такива случаи имаше доста много; имаше кметове, които раздѣляха жителитѣ на едно село на свои партизани и на други, които сж гласували противъ тѣхъ; на одного се оставя добитъкътъ цѣлъ, здравъ, а на другъ се взема и послѣдното. Ясно е, че при такива условия може да има възбуждения, може да има негодувание. Въ едно село, когато на единъ човѣкъ се вземе и послѣдното нѣщо, допустимо е той да каже нѣкоя и друга дума на този кметъ, може да прибѣгне и къмъ онова, което забранява чл. 144 — къмъ прѣпятствие чрѣзъ сила или заплашване да не се изпълни заповѣдта на длъжностното лице. Въ туй отношение и за пожаритѣ, извършени по непрѣдпазливостъ прѣзъ врѣме на войната, за които говори чл. 387, и които повече сж били извършени отъ малолѣтни, може да има амнистия. Тѣ сж дѣяния, които нѣматъ значение, защото сж извършени или по непрѣдпазливостъ, или въ едно положение на отчаяние, кждѣто милостъта може да има мѣсто, а не че сж масови.

Свършвамъ, г. г. народни прѣдставители, съ конкретното изброяване на тѣзи дѣяния, които, споредъ различнитѣ прѣдложения, би трѣбвало да подлежатъ на амнистия, и докаждамъ до заключението, което трѣбва да направя отъ това изучаване. Споредъ онова, което значи амнистия въ държавния животъ, споредъ онуй, което се прѣслѣдва чрѣзъ амнистията, ние можемъ да се съгласимъ за амнистиране на онѣзи масови прѣстѣпления, които — азъ не знаа точно имъ число — сж се проявили въ втората война. За онѣзи единични случаи, които слѣдватъ отъ извѣстни користни, противодържавни, отъ извѣстни ниски подбуждения, които сж наддѣлявали при извършването на прѣстѣпленията, при които нито дисциплината е била засегната, а се е проявила индивидуалната прѣстѣпностъ, азъ не намирамъ никакво основание за даване амнистия. При онѣзи прѣстѣпления, които сж извършени отъ по-големо число лица — азъ посочихъ случаи — ние ще трѣбва да дѣйствуваме извънредно прѣдпазливо, защото, каквото щемъ да говоримъ, такава амнистия засѣга дисциплината въ армията. Ние нѣмаме въпросъ за амнистия на политически прѣстѣпления, за омнротворение на страната, нѣмаме въпросъ за амнистиране прѣстѣпления по извѣстни социални вражди, за стачка и т. н., които тъй сжщо би било умѣстно да се амнистиратъ. Ние имаме специални, специфични прѣстѣпления, които издѣно засѣгатъ дисциплината на армията, които, слѣдователно, могатъ да иматъ въ бждѣше извѣстно лошо значение — да оставятъ извѣстно убѣждение, че дисциплина не сжществува, че дисциплината се нарушава, че тя не може да бжде спазена въ такива врѣмена, че тя не може да бжде спазена, когато само повече лица се явятъ да извършатъ прѣстѣпления.

Ясно е, слѣдователно, че мѣрилото, отъ което трѣбва да излѣземъ, е установено, и струва ми се, че ние съ това ще постигнемъ социалната правда. Онова, което трѣбва да бжде амнистирано, ще бжде амнистирано, защото то образува компактна маса, която може да интересува и народното прѣдставителство. Другитѣ случаи сж единични, не сж повече, отколкото въ нормално врѣме, нѣма да заематъ по-големо врѣме или по-големъ трудъ отъ военитѣ сѣдилища, тѣ ще свършатъ тази задача. Между тѣзи прѣстѣпления, убѣденъ съмъ, има много случаи, въ които наказанието нѣма да бжде приложено, ще бжде опростено. Отъ нормалния процентъ половината най-малко води къмъ оправдание; може-би тукъ да е по-малко. Голѣмото число ще бжде опростено, помилването ще бжде приложено, безъ да се страхуваме, че съ това нѣкакъ си ще възвишаваме авторитета на държавния глава; нѣма да го възвѣшимъ, защото помилването се упражнява редовно, по силата на конституцията. То нѣма да бжде приложено къмъ масата, защото тя, както ви казахъ, ще бжде освободена, защото тя не е заслужила онова наказание, което споредъ наказателния законъ би трѣбвало да се наложи върху нея. Ще дойдемъ, слѣдователно, до едно правилно разрѣшение на този въпросъ. Но, за да дойдемъ до него, по-неже, споредъ мосто разбирање, нито едно отъ тѣзи прѣдложения не удовлетворява, желателно е правителството, което внася свое прѣдложение, което разполага съ най-подробни свѣдѣния, съ най-подробни данни за тѣзи дѣла, да ги внесе тукъ, да се занимаемъ ние съ тѣхъ въ комисията, за да видимъ тогава, какво мѣрило ще туримъ, кои сж масови прѣстѣпления, кои не сж, кои можемъ да амнистираме, кои не можемъ, да-ли ще ги амнистираме тѣй, както то говори въ отдѣлнитѣ параграфи: отъ този параграфъ до този нѣма да се амнистиратъ, или просто ще кажемъ: тѣзи, които се облагатъ съ наказание до три мѣсеци гауптвахтъ, или привеждане въ втори разредъ по поведение, или какъвто и да е другъ масшабъ, но ще го намѣримъ. Азъ мисля, че ние можемъ да внесемъ въ тая работа и друго едно мѣрило, едно мѣрило, което е внесено другадъ, за което говори г. Коларовъ, безъ да го прѣцѣни по този начинъ, по който азъ мисля, че трѣбва да бжде прѣцѣнено, именно въпроса за участието въ войната на онзи, който е извършилъ едно прѣгрѣшение противъ дисциплината, една малка недисциплинираностъ, който е участвувалъ, може-би, въ едно такова масово прѣстѣпление, който даже да е извършилъ бѣгство или нѣщо подобно, ако той, съ своето участие въ военнитѣ дѣйствия порано, особено по-сетнѣ, е доказалъ съ туй, че е единъ добъръ войникъ, че той обича своето отечество, че той пакъ е взелъ участие въ защита на това отечество, азъ не виждамъ защо, при такова едно положение, той да не може да бжде опростенъ, да не се приложи къмъ него милостъ. Може, слѣдователно, въ тѣзи малозначущи случаи, безъ това по-високо съображение на амнистията, поради туй, че тѣ сж изгубили своето значение, поради туй, че въ извѣстни случаи можемъ да поставимъ извѣстни условия — такива условия се поставятъ не за всички, а само въ извѣстни случаи и трѣбва да видимъ кои сж — да изработимъ единъ такъвъ текстъ на прѣдложението, който ще може да удовлетвори онова, къмъ което се стреми амнистията — да внесе успокоение тамъ, дѣто трѣбва да го има; да опрости, да амнистира онѣзи, които по характера на своята прѣстѣпностъ, по положението, въ което сж се намирали по врѣмето, когато прѣстѣплението е извършено, не могатъ да се смятатъ за прѣстѣпници, да внесе милостъ тамъ, дѣто тази милостъ може да бжде внесена поради това, че дѣянието е изгубило своето значение, че то е малозначуще, че

то води към едно малко наказание, че то се е забравило и репресията не може да има смисъл. Ние, следователно, ще можем да намърим тази граница, този масштаб. От него нататък ние ще трябва да имаме прѣдъ очи онова, което винаги, при даване на амнистия, трябва да има прѣдъ очи единъ законодател. Ние ще трябва винаги да дѣйствуваме съ убѣждението, че амнистията слагаме за едно дѣяние за нѣколко врѣме извънъ дѣйствието на известни закони. Ние ще трябва да помнимъ, че репресията, която нѣма да приложимъ, ще си има своето значение. Ако амнистията подбѣйствува за усиляването на моралнитѣ основи на нашата армия, на нашата държава, ако тя помага въ тѣзи случаи за закрѣпването на нашия държавенъ строй, тогава ние можемъ смѣло да гласуваме за нея. Азъ казахъ, че тя ще отговори на тѣзи условия, въ тѣзи прѣдѣли, които азъ ви описахъ. По отношение на други прѣстѣпни дѣяния, които не носятъ подобенъ характеръ, въ които се проявяватъ ниски подбуждения при извършване на прѣстѣплението, които сж спомогнали отчасти за онази недисциплинираностъ, за онова незадоволство и въ армията, и въ държавата, азъ мисля, че амнистията ще докара тъкмо обратни резултати, ще докара до убѣждението, че нашата държава е слаба, че нашата държава не се ползува съ надлежния авторитетъ, че не е достатъчно авторитетна да приложи самия законъ, и ще вселимъ убѣждението и въ прѣдѣлитѣ на нашето гражданство, че известни прѣстѣпни дѣяния не сж такива, че тѣ нѣма да бъдатъ наказуеми, че винаги ще се намѣрятъ хора, които ще могатъ да прокарать едно опрощение и повече нѣщо — една амнистия, че тѣ нѣма да се смятатъ за прѣстѣпления. При тѣзи слаби правни основи, при това слабо правно съзнание, което имаме ние, когато даже сѣдебнитѣ учрѣждения не могатъ да го закрѣпятъ и да го създадатъ; когато ние влѣзохме въ историята съ нашето освобождаване при едни наказателни закони, които сж много хуманни, които по много важни и тежки съображения прилагатъ само по-едри и по-тежки наказания; когато ние не можахме да прѣкараме онай история на наказателното право, която сж прѣкарали другитѣ народи, които сж изработили вече едно отѣращение къмъ прѣстѣпнитѣ дѣяния, всѣко едно отслабване на правното чувство ще бѣде отслабване и основитѣ на нашата държава. А съ това, ясно е, че ние нѣма да постигнемъ добри резултати.

Азъ свършвамъ и моля, г. г. народни прѣдсавители, при второто четене на проектитѣ, които сж прѣдставени, или по-добрѣ на проекта на правителството, който е прѣдставенъ прѣдъ насъ, да се спремъ по-детайлно възъ основа на материалитѣ, които ще ни бѣдатъ прѣдставени, за да опрѣдѣлимъ границитѣ на онази амнистия, за която азъ ви говорихъ. Извънъ нея, азъ мисля, че ще направимъ повече пакостъ, отколкото добро на тая държава. (Ржкоплѣскане отъ лѣвицата и нѣкои отъ дѣсницата)

(Прѣдседателското мѣсто заема изново подпрѣдседателтъ г. д-ръ И. Момчиловъ)

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Има думата г. Тодоръ Лукановъ.

Т. Лукановъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдсавители! Различieto въ тритѣ проекта, които сж ви прѣдставени за амнистията, споредъ мене има това особено значение тукъ, че то поставя въпроса за амнистията по единъ начинъ наистина много интересенъ. Ще се съглася съ увѣренията на г. г. Такева и Моллова, че тритѣ проекта за амнистия, които сж прѣдставени тукъ, се различаватъ, и то твърдѣ много. Азъ ще се спра малко на това различие, за

да се види, отъ една страна, че то сѣществува, и, отъ друга страна, да се види, че то наистина е голѣмо. Вѣрно е, че г. Джидровъ, единъ отъ вносителитѣ на прѣдложението на тритѣ групи — земледѣлска, радикална и широко-социалистическа — тукъ е говорилъ за широка амнистия. Обаче прѣдложението, което той е подписалъ и като вносителъ на което той говори, не е такова, то не е прѣдложение за най-широка амнистия, както той се изразилъ и както той е искалъ. Между това прѣдложение и между прѣдложението, което внесе работническата социалъ-демократическа парламентарна група, има това различие, че второто е за най-широка амнистия, когато това прѣдложение на тритѣ групи не е за такава амнистия. Ако г. Джидровъ по този начинъ се е присѣдинилъ къмъ нашето прѣдложение, той не е направилъ лошо, но ако той се явява тукъ да говори, като вносителъ на прѣдложението на тѣзи три групи и е говорилъ за най-широка амнистия, очевидно, той се намира въ едно голѣмо недоумѣние.

Правителствениятъ проектъ, отъ друга страна, като разширява почвата на амнистията въ едно направление, стѣснява я твърдѣ значително въ друго направление.

А. Коновъ: (Възразява нѣщо)

Т. Лукановъ: И понеже г. Коновъ много бърза, макаръ че впоследствие ще се спра на това, нека отбѣлѣжа още отсега, че този проектъ разширява амнистията извънредно много, като я простира и върху други лица, освѣнъ тѣзи, за които по-рано се говори, именно върху офицеритѣ и военно-служещитѣ въ тѣла на армията, които не сж долни чинове, а стѣснява това прѣдложение малко повече, отколкото прѣдложението на тритѣ групи, по отношение на нѣколко членове, дѣто се прѣдвижда смъртно наказание.

А. Коновъ: Всичката работа е, че Васъ Ви нѣмаше, когато говори г. Джидровъ, и не знаете, какво е казалъ, и сега правите възразения.

Т. Лукановъ: Вие правите често въ това Събрание най-умно, когато мълчите. — Прѣдложението особено на правителственото болшинство, може да ни прѣдстави това характерно тукъ — благодарение на това разширяване въ известна смисълъ и стѣсняване въ друга — щото ние да видимъ думата на г. Чернева реализирана малко повече, отколкото той го желае. Г. Черневъ, свършвайки, ви каза: „Вѣрно е, че ние сме общали амнистия, че тя фигурира въ нашата декларация, обаче, когато ще я даваме, ние трябва да бѣдемъ внимателни да не посегнемъ на нѣщо, което за насъ е по-свето, отколкото опрощаването, амнистирането на лица, които днесъ се намиратъ подъ сѣдъ, 13 хиляди души“. Никакъ нѣма да ми бѣде чудно, при такова едно разбиране на работата, ако правителственото болшинство, подъ различни претексти, изложи дори на бламирање на своя министъръ, който внесе тукъ проекта — за да унищожи изобщо всички проекти за амнистия — толкова повече, че тукъ наистина се говори за демагогия отъ известни прѣдсавители отъ болшинството, какъвто бѣше, напр., г. Черневъ, но, още толкова повече и затова именно, защото ние сега се намираме при разглеждането въпроса за амнистията слѣдъ всѣкакви законодателни избори, когато декларациитѣ, направени тукъ на 12 ч. 31 декември, нѣмаха вече никаква агитационна смисълъ. Вие си спомняте, че тази декларация направена въ едно врѣме, когато умираше XVI-то Народно събрание, се правеше въ една атмосфера, при която се подготвяше агитационната почва въ прѣдстоящитѣ избори. И азъ

твърдо вървамъ, че, ако тѣзи избори не прѣдстояха и ако, слѣдователно, работата не се свършеше при онова изгасване на XVI-то Събрание, тази декларация нѣмаше да се яви и правителствениятъ проектъ нѣмаше да се яви тукъ. Не мога друго-яче да си обясня онова желание на г. Чернева да се дава съ уста, а когато трѣбва да се даде съ рѣчъ, вмѣсто да се даде, да се тегли навжтрѣ. Не мога да си обясня друго-яче отношенията на болшинството къмъ рѣчитѣ на г. г. демократитѣ, които сж по принципъ противъ амнистията, които, въ сжщностъ, сж противъ нея, и онова доста голѣмо ржкоплѣскане, съ което се посрѣщнаха отъ болшинството тѣхнитѣ рѣчи противъ амнистията. Вѣрно е, че когато тукъ се внесе законопроектътъ и ние се стараемъ да го обосновемъ, обвиняватъ ни затова, че правимъ извѣстна политика. Г. Молловъ ни казваше това онзи день. Но той ще се съгласи съ насъ, че, когато ние тукъ работимъ, когато правимъ прѣдложения или обсъждаме прѣдложенията, направени отъ други, ние правимъ политика. Не правимъ ли това съ бюджетитѣ, които обсъждаме? Не правимъ ли това съ прѣдложенията за реформи по разнитѣ вѣдомства на различнитѣ министерства? Строителното дѣло на държавата не трѣбва ли да отговаря на извѣстни политически замисли? Всичко това, което ние тукъ работимъ, взето въ неговата цѣлостъ, не е ли градежъ на вашата държава, и, слѣдователно, чисто политическа работа? Обвиняватъ ни, че правимъ политика. Искате да кажете, че привимъ демагогия. Азъ не разбирамъ, ние, демократитѣ, да кажете това, макаръ че ние го казвате по единъ много оригиналенъ начинъ. Ние казвате: „Ние печелите съ тази амнистия изборитѣ“. И сжщеврѣменно казвате: „Ние печелимъ изборитѣ, като говоримъ противъ тази амнистия“. И така, споредъ васъ самитѣ излиза, че съ амнистията може и да се печели, може и да се губи. Азъ ви разбирамъ, ние сте осждени асж да бждете нелогични. Но азъ не разбирамъ тукъ хората отъ другата страна, които сж поддържали декларацията на своето правителство съ голѣми ржкоплѣскания на 31 декемврий прѣзъ нощта; които поне-соха тази декларация между избирателскитѣ маси, говориха въ нейно име за амнистия, и които, когато се касае тукъ до едно истинско прокарване на амнистията, говорятъ ни, че сме правили демагогия съ тази амнистия. Тази демагогия, ако сжществува, иде отъ тукъ, (Сочи дѣсницата и дѣсниятъ центъръ) и ние ще имате възможностъ да видите дѣйствително, че ние не само не правимъ демагогия, но ние поддържаме единъ възгледъ толкова откровенно, толкова прѣмо, което именно намъ ни дава възможностъ да кажемъ, че съ амнистията ние правимъ демагогия. Свършено вѣрно е — ние нѣма да го оспорите — че ние прѣнесохте тази амнистия въ вашата декларация и казвате въ изложението на вашитѣ мотиви: (Чете) „... се взеха и взематъ редъ мѣроприятия споредъ програмата или допълнително деклариращи по единъ или другъ случай“. Азъ не зная въ коя ваша програма се намира амнистията, но въпроситѣ по амнистията дѣйствително сж деклариращи прѣдварително. Ние ще се съгласимъ съ менъ, че когато декларирахте тази амнистия, ние бѣхте принудени да се подчините на днѣ нѣща: отъ една страна, на всеобщото искане за прокарване на амнистията; за откриване на дѣйствителния въпросъ за виновницитѣ, именно за анкетата, и прѣмахване отговорността на онѣзи, които не сж виновни чрѣзъ откриване на въпроса за амнистията; а, отъ друга страна, на една втора нужда — тая, да се явите прѣдъ избирателскитѣ маси безъ възможностъ да бждете отрицателни отъ тѣхъ, помъ ние не удовлетворите тѣхното общо искане. И заради туй ние прибѣгнахте до една истинска демагогия: прѣнесохте въ правителствената декларация тази амнистия, агитирахте съ нея, початите я, разпространявате я чрѣзъ околийскитѣ на-

чалници, въ селата чрѣзъ кметове и т. н., говорите въ нейно име, и когато тукъ се явяватъ съ единъ проектъ за амнистия, вашитѣ хора тамъ се отказватъ да я поддържатъ и се явяватъ да мотивиратъ, че друго нѣщо е да се говори, а когато ще трѣбва да се даде това, което е обѣщано, декларирано, тогава трѣбва да бждемъ много внимателни и да гледаме онзи върховенъ интересъ, дисциплината, за която азъ ще имамъ случай да ви кажа като какъ я рисувате ние, що за дисциплина я прѣдставяте ние тукъ, чрѣзъ Събранието на българския народъ. Това тѣй сжщо ние го разбираме. Но да наречете „демагогски“ проекта, който ние внасяме, за това ние нѣмате никакво основание. И, дѣйствително, ние виждаме това отъ сравняване изложението на мотивитѣ, съ които двата проекта, които сж прѣдставени, освѣтъ нашия, се обосноваватъ. Обаче и споредъ ораторитѣ, които поддържатъ тѣзи два проекта, и споредъ противницитѣ на проектитѣ, тѣзи мотиви сж еднакви. Въ сжщностъ има единъ мотивъ: забравата, всеопрощението — да се тури всичко въ забвение, или да го кажемъ съ народната поговорка: „Да спи зло подъ камъкъ“. Това е единствениятъ мотивъ на двата законопроекта. И въ това отношение отъ всички оратори, които се спиратъ на мотивитѣ, както и отъ всичко, което се пише въ мотивитѣ на двата законопроекта, се констатира, че този е единствениятъ мотивъ на двата законопроекта. Е добръ, нашитѣ мотиви се свеждатъ къмъ едно друго положение, което нѣма нищо общо съ мотивитѣ на тѣзи два законопроекта. Ние не говоримъ за опрощение, ние не говоримъ за всеобщо желаното забравяне, ние не говоримъ за вина на хората, противъ които имате заведени дѣла. Напротивъ, ние стоимъ на становището, че тѣзи хора сж невинни и че тѣ не бива да бждатъ прѣслѣдвани, именно за това, защото сж невинни. А тамъ, дѣто има опрощаване, дѣто има забравата, има зло, което трѣбва да се потисне, тамъ нѣма невинностъ. Ние считаме, че всички тѣзи хора, които подлежатъ на прѣслѣждане, сж наистина виновни, че тѣ сж прѣгазили извѣстни правила, създадени отъ военно-наказателния законъ, и съ това сж се провинили въ лицето на върховнитѣ правила за дисциплината на войската, а, отъ друга страна, сж посегнали, както се изразяватъ ораторитѣ, на държавната организация, чрѣзъ отричането на тази дисциплина въ войската, която стои въ основата на държавата. Е добръ, ние твърдимъ, че тукъ нѣма вина, и именно затова искаме Народното събрание да обяви, че има други виновници, които сж поставили една маса отъ български войници при такава едно положение, при което тѣ бѣха принудени да прѣкрачатъ написанитѣ въ военно-наказателния законъ и дисциплинарнитѣ уставни правила и, по този начинъ, сж станали виновни по отношение на вашитѣ милитаристически наредби. Тѣ, обаче, не носятъ никаква отговорностъ за това поставяне; на-противъ, тѣ сж злѣ поставени, именно отъ своитѣ началници и прѣдставителитѣ на тази държавна организация, и тѣзи послѣднитѣ сж, които трѣбва, чрѣзъ анкетата, да бждатъ намѣрени и да бждатъ хвърлени въ затвора, или наказани, или каквото щете, най-сетнѣ, да правите съ тѣхъ, но, на всѣки случай, войницитѣ трѣбва да бждатъ освободени отъ отговорностъ.

Но, истина ли е, прѣди всичко, че проектитѣ се различаватъ по ширината на дѣянията, които обематъ, единиятъ или другиятъ? Това е истина. Проектътъ, който е прѣдставенъ отъ три групи, не обхваща, изключва, може-би поради една редакция малко по-друга отъ мотивировката на проекта — обаче, азъ виждамъ, че това не е тѣй, това става съзнателно — една редица дѣяния, прѣдвидени въ чл. чл. 162, 163, 164, 168, 191, 201 и 234, за които случай амнистия не се дава. Този проектъ е приелъ прѣдвидото да означа членовѣтъ отъ военно-наказател-

ния законъ, по който се дава амнистия. По този начинъ, като не е означилъ всички други останали членове, той е обявилъ косвено, че по неуказанитъ изрично членове, амнистия не допуска. Ето, по този начинъ остава настрана амнистията на дѣянията, прѣдвидени въ членоветъ, които току-що ви цитирахъ. Това нѣщо не е направено отъ една непълнота, нежелана отъ авторитъ на този проектъ. Отъ мотивировката, която тукъ стана, отъ това, което се говори за дисциплината въ войската, азъ виждамъ, че това е направено съзнателно. Господата стоятъ на становището, че дисциплината въ войската, такава, каквато тя се разбира въ противния лагеръ, трѣбва да бѣде запазена, и тѣ намиратъ, че има извѣстни дѣяния, които, ако се амнистиратъ, тѣй щщо ще се посегне съществено на дисциплината, а тѣй като тѣ сж за нейното запазване, тѣ не искатъ амнистия по тѣзи членове.

Ако само тази би била лошата страна на проекта, то ние още бихме могли да се примиримъ съ него. Но има това лошо въ този законопроектъ, че той се явява по-непълненъ, отколкото дори изглежда. Тѣй като военно-наказателниятъ законъ има членове, които сж редактирани приблизително съ сжщитъ термини, има възможностъ едно и сжщо дѣяние, на единъ и сжщи войникъ, на единъ и сжщъ обвиняемъ, да бѣде подведено, вмѣсто подъ единъ членъ отъ военно-наказателния законъ, по другъ членъ. Нѣма защо да изброявамъ тукъ примѣри, но ще ви покажа само, че това личи съвършено ясно отъ сравнението на чл. чл. 119, 120, 121, 122. Вие виждате, че въ чл. 119 се прѣдвждатъ случаи: „за неотдаване съ намѣрение на началника нужното уважение, а тѣй сжщо и за изричане относително него задочно въ присѣствие на подчиненитъ, или въобще, въ публично мѣсто“, виновницитъ се присжждатъ на ограничение служебнитъ права. Чл. 120. (Чете) „За оскѣрбяване началника съ думи, писмено, въ печатъ, или съ неприлично дѣйствие, или пъкъ чрѣзъ наклеветяване, а сжщо за заплашване съ думи и за извикване началника на дуелъ, виновнитъ се присжждатъ...“; по-нататкъ чл. 121 отъ военно-наказателния законъ е редактиранъ така: (Чете) „За нанисане на началника ударъ, а сжщо за всѣко противъ него насилие или пъкъ за заплашвания, изразени въ най-високата степенъ на дрѣзки или опасни дѣйствия, виновницитъ се присжжда...“ И сега, когато е въпросъ за едно заплашване, казано въ нѣкои думи, съдържащо извѣстно прѣстѣпление, което заканащиятъ се готви да извърши, вие можете, споредъ употреблението на приблизителната редакция, да подведете войника подъ една или подъ друга статия отъ военно-наказателния законъ, и тогава се открива възможностъ да се подвеждатъ войницитъ подъ членове, за които въ законопроекта не се прѣдвжда амнистия, и да бждатъ сждени, тогава, когато по-рано биха били подведени подъ други членове, за които се прѣдвжда амнистия. Отъ сравнителното изучаване на проектитъ това може лесно да се види. Азъ нѣма да правя пълни цитирания въ всѣко отношение, за да може да се види това. Вѣрвамъ, обаче, че вие сте изучили сравнително проекта въ това отношение и сте видѣли, че дѣйствително има възможностъ извѣстни войници, амнистирани за извѣстни дѣяния, при една ловкостъ въ подвеждането на обвинението отъ военнитъ прокурори и при тълкуванията, които военнитъ сдилища ще даватъ, да бждатъ подведени пакъ подъ наказания, мимо амнистията, която вие тукъ евентуално сте прокарали. Но, въ това отношение, и правителствениятъ проектъ има недостатъкъ. Както е непълненъ този проектъ на тритѣ групи, въ извѣстно отношение по-непълненъ се явява и правителствениятъ проектъ. Тамъ обаче, правителството претендира, че е послѣдователно. То не амнистира войни-

цитъ за дѣяния, като напр., ударъ върху офицеръ, за заплашвания противъ офицеръ и пр. Но то се явява съ единъ мотивъ на логичностъ, като казва: „Азъ не амнистирамъ тамъ нарочно, съзнателно и открито, вмѣсто прикрито, както правятъ това другитъ“. То ви казва изрично, че не амнистира именно зарадъ туй, защото счита, че дисциплината би се подронила, че дисциплината съществено би пострадала, ако амнистията се простре не до извѣстна степенъ, а до една по-голяма степенъ отъ това, което прѣдлага. Разликата между проекта на правителството и проекта на тѣзи три групи се явява само въ това, че единиятъ се простира до една степенъ, а другиятъ отива по-далечъ, или по-близо, споредъ това, въ какво отношение простира, или не желае да простре, своята амнистия. Като прибавимъ къмъ това, че, дѣйствително, основниятъ мотивъ на двѣтѣ прѣдложения е идентиченъ, азъ казвамъ отъ страна на нашата група, че тѣзи проекти си приличатъ извънредно много, и ако се различаватъ, то е само въ редакционно отношение; то е само въ това, че едното обгръща една частъ отъ членоветъ на военно-наказателния законъ, а другото обгръща друга една частъ. Е добръ, има една съществена, извънредно голяма разлика между проекта на нашата група и между тия два проекта. Както и други господа прѣди мене — отъ страна на демократитъ — казаха, този проектъ се различава съ това, че той дава една широка, една пълна амнистия на всички долни чиновове, за всички дѣяния, за всички прѣстѣпления и нарушения, прѣдвидени въ военно-наказателния законъ и извършени прѣзъ врѣме на войната, и то, до 1 декемврий 1913 г. Нашиятъ проектъ, слѣдователно, засѣга и по врѣме разширението на амнистията. Това не е, както се казва отъ нѣкои, една само редакционна работа на проектитъ. Вие знаете, че слѣдъ демобилизацията се задържаха извѣстни набори, които, криво или право, считаха, че иматъ право да бждатъ освободени. Неосвободението на тия набори причини извѣстни отношения на долнитъ чиновове къмъ своитъ началници, къмъ министерството, и отъ това се поражда едно значително число дѣла, заведени противъ долнитъ чиновове отъ тѣзи набори — 34-и и 35-и, струва ми се. Е добръ, тѣзи дѣяния прѣдставляватъ едно логическо продължение на всички онѣзи дѣяния отъ 1912 и 1913 г. на войницитъ, за които се касае амнистията и слѣдва да бждатъ обгърнати въ амнистия, ако изобщо амнистия се даде. Но което е по-важно, нашиятъ проектъ има това значение въ ширината си, че той признава войницитъ изобщо за невиновни, и, като такива, иска тѣхното освобождение за всички дѣяния, съ изключение на убийство, изнасилване и мародерство, които сж изключени отъ амнистията и по нашия проектъ.

Съ какво се обяснява това различие между проектитъ? Би могло да се каже, че тукъ има само едно редакционно различие, и азъ вѣрвамъ, че ако нѣкой отъ вносителитъ на прѣдложенияето на тритѣ дребно-буржоазни групи се яви тукъ да отговори на това, което казвамъ, ще поддържа, че разликата е само редакционна, или-же, че въ тѣхния проектъ има едно опущение по невнимателностъ, което, обаче, може да се поправи въ комисията. Това поне по думитъ на г. Джидрова, който е говорилъ за най-широка амнистия, може да се поддържа, ако г. Джидровъ, пакъ повтарямъ да кажа, е поддържалъ нашия проектъ, а не проекта на тритѣ групи. Ширината на този проектъ ние обосноваваме съ обстоятелството, че вината на войницитъ съществува само дотолкозъ, доколкото системата на постоянната войска, на казармената дисциплина ги призовава да участвуватъ въ тази война за една задача, съ която тѣ не сж съгласни или могатъ да не бждатъ съгласни. Когато тѣ разбератъ това и започнатъ да се противопоставятъ, било противъ по-нататъшното

слѣдване на работата, назначена да изпълни известна задача, било противъ известенъ произволъ и неправди, извършени въ войската отъ началниците, тѣ се поставятъ въ противорѣчие съ правилата на дисциплинарния уставъ и на военно-наказателния законъ, и, по този начинъ, ставатъ прѣстѣпници отъ гледището на тѣзи устава и военно-наказателния законъ. Обаче, военно-наказателниятъ законъ и дисциплинарниятъ уставъ сж създадени, именно за да запазятъ известно положение въ казармения системъ, въ системата на постоянната войска, милитаристическия системъ, който ние имаме именно затова, защото трѣбва да се употребява войската често пѣти за една задача, съ която тя може да не бѣде съгласна, като произхожда отъ една срѣда, отъ една класа, интереситъ на която опрѣдѣлятъ тая задача.

Свършено вѣрно е, че за да употребите българската войска въ първото врѣме на войната, въ първата война съ турцитѣ, вие трѣбваше да ѝ поставите една друга задача на войната, вие трѣбваше да ѝ кажете, че тя трѣбва на освободителна война. Вие скрихте отъ войската завоевателния характеръ на войната, на която тя трѣгна още на 5 октомврий 1912 г. И това съумѣхте да направите, защото имавте възможностъ да го направите, защото систематически, чрезъ поддръжане системата на постоянната войска, вие възпитахте работниците, дребнитъ селяни и еснафи, които вие призовавахте на служба въ войската да се обучатъ за постигане на този идеалъ по известенъ начинъ; поддръжахте кадритъ ѝ, съ цѣлата теория на военното дѣло у насъ такова, каквото е то при постоянната войска; призовавахте тѣзи войници именно въ такова едно положение да отговорятъ на една задача, толкова години прѣподавана отъ васъ — освободението на братята отвъдъ Рила. Но, като ги викахте систематически да се обучаватъ, при този казарменъ системъ, вие поддръжахте системата на постоянната войска съ всички недъзи, които той носи въ себе си, който той има въ своето естество, отъ които той не може да се отърве. Заради това, въ началниците, както и въ по-долу отъ тѣхъ стоящитъ, постоянната войска система създава известни условия, създава елементи, които могатъ по-нататкъ да откриятъ пътя за прѣгазване на дисциплинарния уставъ и военно-наказателния законъ. Вие призовахте войниците въ казармитъ още въ първия моментъ, за да ги тласнете къмъ една задача, високъ идеалъ, както имъ казахте, и започнахте да извършвате тѣхното мобилизиране съ една редица прѣстѣпления и нарушения на дисциплинарния уставъ и военно-наказателния законъ, които ставаха прѣдъ очитъ на войниците. Казармениятъ системъ е една система на лъжа, прѣди всичко. Вие знаете, че когато ви призоватъ тамъ, не само поддръжате всичкитъ заблуждения, въ които трѣбва да ви обучатъ, да ви моделиратъ, да ви приготвятъ да станете, както се изрази тукъ нашиятъ другаръ Коларовъ, истуканъ, машина, която да дѣйствува само по една чужда заповѣдъ, да прави това, което се иска отъ нея, безъ да разсъждава, но вие прѣврънахте казармата, отъ нѣколко години насамъ, въ едно училище, назначено да се бори и противъ другитъ идеи, които биха могли да влѣзатъ въ главата на единъ български работникъ, или селянинъ, влѣзълъ въ казармата. Тукъ по-рано протестирахме за това, че вие прѣвръщате казармата въ школа противъ социализма. И азъ твърдя, че въ казармата, по разпореджението на Военното министерство, се прави една постоянна проповѣдъ противъ социализма като течение, и се подготвятъ войниците къмъ една дълбока умраза противъ социалиститъ, само заради това, защото тѣ сж социалисти.

И. Ангеловъ: Не е вѣрно, че само сирѣмо васъ се прави това. Азъ като войникъ бѣхъ арестуванъ, защото съмъ се обявилъ за стамболистъ. Слѣдователно, това прѣслѣдване не е само по адресъ на социалиститъ, а въ армията изобщо не се позволяватъ партийни течения. Това, което разправяте, е за клуба, а не за Народното събрание. Приказки приказвате, бабини деветини.

Д. Благоевъ: Когато не Ви уйдисва, бабини деветини било.

Т. Лукановъ: Ако бѣше само това голѣмиятъ недѣжъ на казармения системъ, то ние бихме могли да намѣримъ едно срѣдство противъ него, но има други недѣзи, противъ които и той самъ е безсиленъ, и вие не можете да го изцѣрите, освѣнъ ако го прѣмахнете, и го замѣстите съ другъ системъ.

Министъръ генералъ К. Бояджиевъ: Съ милиция?

Т. Лукановъ: Г. военниятъ министъръ отдавна е билъ редникъ, за да има възможностъ да се съгласи съ мене. Не единъжъ вие сте забѣлѣзвали, че въ казармата на войника се проповѣдва отъ самитъ началници лъжа. Не знаете ли, че когато ще трѣбва да дойде единъ дивизионенъ началникъ, единъ бригаденъ генералъ или полковникъ, ще трѣбва да се смѣкнатъ всичкитъ разпарцалосани и нечисти дрехи и да се свалятъ отъ складовѣтъ първоразреднитъ облѣкла и новитъ колани, . . .

Министъръ генералъ К. Бояджиевъ: Това не е истина.

Т. Лукановъ: . . . за да се покаже прѣдъ началника, че дѣйствително войската е напълно въ редъ.

Министъръ генералъ К. Бояджиевъ: Това не е истина; началниците искатъ войниците да се явятъ именно съ скъсанитъ си дрехи.

Т. Лукановъ: Не всички.

Министъръ генералъ К. Бояджиевъ: Всички, това е система. Единъ опитенъ началникъ не може да се излѣже въ тѣзи работи. Началникътъ трѣбва да покаже именно скъсанитъ дрехи и работитъ, които липсватъ.

Т. Лукановъ: Какъ ще види това?

Министъръ генералъ К. Бояджиевъ: Ще влѣзе въ складовѣтъ.

Т. Лукановъ: Това може да направи. Но когато вие карате войника да се облѣче и да се яви прѣдъ началника съ новитъ дрехи, той не може да знае защо; той вижда само, че неговиятъ началникъ се стреми да излѣже.

Министъръ генералъ К. Бояджиевъ: Това става, за да се прѣдставятъ войниците по-добрѣ, въ празнично облѣкло, а не съ цѣлъ да се излѣже началникътъ. Това не е вѣрно. Вие напразно говорите това. Туй именно, което гозорите, е демагогия.

Т. Лукановъ: Вие нѣма да откажете, че тѣй нароченитъ жалби, оплаквания сж тѣй сжщо една лъжа, едно фарисейство въ казармата. Тамъ се прѣподава то систематически. Вие ще се оплачете противъ началника си, но послѣ вие нѣма да живѣете спокойно въ казармата; вие прѣдпочитате да не се оплачете. Не е само за дрехитъ, не само въ това отношение,

вашата система е една система, при която лъжата се налага, поради особената строгост, която ви е необходима да поддържате там, затова, защото вие имате нужда да употребявате войниците като машини, а не като живи и разсещаващи лица.

Министър генерал К. Бояджиев: Не е вярно.

А. Ляпчев: Също тъй, както вътрешната организация на вашата партия.

Т. Луканов: Демократическата партия счита, че празното пространство, което се намира между томонната кост на един човек и дъното на цилиндра, който той човек носи, е политическа култура, а нашата партия твърди, че то се нарича само празно пространство. И тук е големият недъг на вашата партия. — Вие сте принудени да възпитавате войника да служи на една задача, върху определяне своеръчността на която той няма право да се произнася, а трябва да се подчинява на вашите заповеди, безумието на които той няма право да оспори. Вие сте принудени да турите и правила заради това, толкова строги, щото всяко тяхно нарушение да съставлява голяма отговорност. И когато правите това, вие сте принудени да направите една разлика между редника и неговия началник дори въ самите закони, толкова повече, въ тяхното прилагане. Обърнете внимание на наказанията, които се предвидени въ военно-наказателния закон, и вие ще видите, че има една грамадна разлика между наказанията, които се предвиждат за офицерите, за едно дѣяние, и за войниците за същото дѣяние. Обърнете внимание, обаче, на прилагането на тия правила от военните съдилища и вие ще видите чудовищната разлика, която тук и нѣкои други цитираха.

И. Ангелов: Кажете конкретни случаи.

Т. Луканов: Г. Моллов Ви посочи такива. Един военен прокурор се обвинява въ 15 престъпления, между които и обирание на затворени, и най-грозни злодеяния, предвидени въ нашия закон. И този военен прокурор е осъден само на осем месеца затвор.

С. Нѣмски: И го осъдиха неправилно.

Министър Х. Попов: Това е най-слабата страна на Молловата рѣчь — дѣто критикува съдилищата.

Т. Луканов: Азъ ще ви посоча и други примѣри, понеже искате такива. Азъ познавамъ един капитанъ отъ един полкъ, който избѣга при Селиолу, въ най-критическия моментъ, като остави картеницата на 40 крачки до турците и самъ се намѣри на двѣ села далечъ отъ линията на огъня. Следъ това, същиятъ капитанъ, когато трѣбваше да отиде съ картеницата въ карагачкия бой на 16 октомврий, направи същото дѣяние въ най-трудния моментъ за дружината, къмъ която той бѣше придаденъ. И въмѣсто да го накажатъ строго, както наказваха войниците за подобенъ родъ дѣяния, наказаха го съ отчисление отъ служба — по-малко отъ капитана, за който ви говори тукъ нашиятъ другаръ Коларовъ, по-малко отъ случая, за който ви говори и другъ единъ господинъ. Но понеже вие искате много примѣри, азъ ще ви кажа още нѣколко. Азъ познавамъ единъ войникъ отъ 12 Балкански полкъ, който за едно отклонение е билъ осъденъ на три месеца дисциплинарна рота, който, обаче, е билъ опростенъ преди шурма на Одринъ, като му се казало, че ако участва въ шурма, ще бѣде освободенъ отъ всяко наказание.

И. Ангелов: Кой му е казалъ това?

Т. Луканов: Той е участвувалъ въ шурма, раненъ е твърдъ злѣ, оздравѣлъ е, по-нататкъ е участвувалъ въ военните дѣйствия и когато демобилизирахме, приbralъ е въ дисциплинарната рота. Азъ познавамъ единъ войникъ отъ Плѣвенския полкъ, който следъ като се върна, по силата на положението, за което говори г. Молловъ, като дезертьоръ, участва въ двѣ войни най-редовно, получи награда за отличие, а следъ демобилизацията — следъ изборите, собствено, когато се видѣ какъ е агитиралъ — биде хванатъ и заведенъ въ дисциплинарната рота; но, тъй като се призна, че тамъ нѣма мѣсто за него, трѣбваше да го освободятъ; въмѣсто да го освободятъ, обаче, отъ служба, пратиха го да служи въ полка. И той служи.

Министър генерал К. Бояджиев: Трѣбва да има недоразумѣние, не сте разбрали работата.

Т. Луканов: Ще Ви донеса, г. министре, документи, за да видите, че е така работата. Достатъчно е да се отбѣлжи вашата декларация, че, ако е тъй, както азъ казвамъ, е едно беззаконие. — Е добръ, не е така, обаче, съ офицерите. Познавамъ единъ поручикъ, който е обвиненъ въ мародерство, въ обиръ на ранени войници, въ неизпълнение заповѣдта на началника си, въ захапване на началника си, въ продаване казненни вещи и е наказанъ само на шест месеца затвор. Не е единъ такъвъ случай, който може тукъ да се цитира.

Министър генерал К. Бояджиев: Съдътъ знае това, ние не можемъ да го знаемъ.

Т. Луканов: Но ние можемъ да направимъ една статистика на всички офицерски и реднически дѣла, които сѣ минали, за да видите, какво грамадно е различието, когато се сѣди за едно дѣяние редникъ, и за същото дѣяние офицеръ.

И. Ангелов: Самиятъ законъ прави това различие.

Т. Луканов: Азъ разбирамъ това различие: вие не можете безъ него. Ако вие поддържате казармени системи; ако вие поддържате силата на авторитета на началника; ако вие поддържате изобщо голѣмата морална мощъ на тъй наречената желѣзна дисциплина въ армията, вие не можете безъ това. Искате имена, а когато ви ги казвамъ, вие се възмущавате. Но не може да отидете по-нататкъ. Вие трѣбва да свършите тамъ, защото казармениятъ животъ е невъзможенъ безъ тѣзи отношения, създадени отъ закона. И ако военните съдилища прилагатъ по този „своеобразенъ начинъ“ закона — той не е своеобразенъ, защото е съобразенъ съ самия законъ, само че тѣ отиватъ малко по-нататкъ.

Министър генерал К. Бояджиев: Ако законътъ е такъвъ, съдните сѣ длѣжни да прилагатъ закона.

Т. Луканов: Работата е въ това, г. министре, и г-да, че вие сте принудени да поддържате системата, при която войникътъ изобщо ще бѣде една машина, . . .

Х. Г. Попов: Не е вярно.

Т. Луканов: . . . заради това, защото вие набирате войници изъ една сръда, която може да не бѣде привързана къмъ идеалите на вашата класа, и тогава вамъ ви трѣбва войската да бѣде единъ инструментъ, една машина безразсѣдна, защото

иначе тя не би била съгласна съ васъ. И настоящата война ви дава едно блъскаво доказателство въ това отношение.

Д. Кьорчевъ: Обратното е вѣрно: войската доказва, че има съзнание, а не че е машина.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Армията се състои отъ хора изъ всички сръди, г. Лукановъ.

Т. Лукановъ: Е добръ, азъ твърдя, че войниците, които бѣха закарани въ едни голѣми боеве, дѣйствително сж съборани отъ цѣлия български народъ, но само затуй, защото сж взети отъ общата територия на Царство България. Обаче вие всички ще си спомните и би трѣбвало да го кажете откровенно тукъ, че не стана така, когато трѣбваше да се влѣзе въ боя. Въ полковетъ, още при събирането имъ, се явиха голѣмо количество хора, между които трѣбваше да стане едно раздѣляне на здрави и слаби. Слѣдъ като се образуваха тѣй нареченитѣ допълняющи дружини, половината на които бѣха пълни съ най-здравитѣ хора, явили се въ запаса, но хора свои, хора, които можеха да дадатъ пари, хора изобщо, на които можеше да се простре ржката, . . .

И. Ангеловъ: Не е вѣрно. Може да има такива случаи, но тѣ не сж система, а сж единични случаи.

К. Василевъ: Вѣрно е.

Т. Лукановъ: . . . слѣдъ като това стана, слѣдъ като се очистиха тѣй нареченитѣ слабосилни и се оставиха въ допълняющитѣ дружини най-силнитѣ, които можеха да се откупятъ, останалитѣ, които не можеха по другъ начинъ да бждатъ извадени изъ полковетъ, бѣха привързали на лѣвата си ржка една бѣла кърпа съ единъ червенъ кръстъ и се качиха на нѣкоя водоноска, станаха ротни магаретари, или ординарци на офицери. Вие често ми искате имена, но недѣйте ме принуждава да говоря тукъ за личности, защото това нѣма да донесе никому полза, главно нѣма да освѣтли дебатитѣ. Но азъ мога да ви покажа милионеръ отъ нашия полкъ, който е билъ младъ, . . .

С. Нѣмски: Каква амнистия искате за него?

Т. Лукановъ: Никаква амнистия, защото той нѣма нужда отъ амнистия, г. Нѣмски. Той бѣше амнистиранъ отъ вашия системъ, прѣди да се почнатъ боеветъ. Бѣше станалъ ординарецъ на единъ офицеръ, лѣскаше чизмитѣ му.

И. Ангеловъ: Вие въ сръдата си имате такъвъ човѣкъ, за какъвто говорите.

Т. Лукановъ: Тѣй ли?

И. Ангеловъ: Ако искате, да Ви кажа името му.

Д. Благоевъ: Кажете го.

И. Ангеловъ: Вие го знаете, кой е.

Т. Лукановъ: Кажете името му.

И. Ангеловъ: Който бѣше въ реквизиционната комисиия и получаваше 15 л. на день.

Д. Благоевъ: Кой е?

И. Ангеловъ: Колко сте другари, прочетете се и ще видите кой е.

Т. Лукановъ: По този начинъ, ние видѣхме най-здравитѣ, които можеха да бждатъ запазени отъ благоволенieto на началника къмъ тѣхъ, да бждатъ запазени и да нѣматъ нужда днесъ отъ амнистия. Обаче всички, които не можеха да бждатъ запазени, сж участвували въ сраженията, сж били подчинени на вашия системъ, и когато разбраха, че задачата, къмъ която бѣхте ги тласнали, и на която тѣ служеха толкова дълго врѣме, е била съвършено друга, и когато вие ги оградихте съ петъ неприятелски армии и направихте тѣхнитѣ усилия безполезни по-нататъкъ, тѣ се отказаха да продължаватъ да изпълняватъ вашето дѣло. Вие ги викате днесъ да отговарятъ.

П. Генадиевъ: Вие отказате ли се да изпълните дѣлга си?

Т. Лукановъ: Азъ ще ви кажа подиръ малко и за това. — Вие казвате, че тази вина не била въ системата, че това е било само една погрѣшна работа на началницитѣ въ войската, а азъ ви казвамъ, че вината е система. Вие постоянно се оплаквате отъ Военното министерство, че то се прѣобърнало въ едно дембелхане, а азъ ви казвамъ друго, че въ самото офицерство корупцията и фаворитизмътъ сж толкова голѣми, че вашето офицерство се раздѣля на двѣ, когато трѣбва да се започне сериозна работа: на хора, които трѣбва да бждатъ запазени, и на хора, които трѣбва да бждатъ хвърлени въ огъня. Имате ли вие единъ генералшабенъ офицеръ, участвующъ въ сраженията? Нѣмате ли 430 офицери, всички галени мамини и лелени синове, запазени и напудрени при щабоветъ?

Д. Кьорчевъ: Тѣ сж и вапи; защо да бждатъ напш?

Т. Лукановъ: Азъ разбирамъ, защо г. Кьорчевъ се възмущава. Той се пази, да не дойде редъ до него. На всѣки случай, тази работа се дължи на единъ постоянно практикуванъ системъ, свързанъ и произходящъ отъ системата на постоянното въоръжение, на постоянната войска, който ние сме усвоили, за да създадемъ нашата армия. Не само не можете да избѣгнете това, но вие ще отидете и по-нататъкъ при тоя системъ. Чрѣзъ покровителствуването, което полковитѣ командири иматъ възможностъ да правятъ, вие виждате такова развращение на офицеритѣ на дѣйствителна служба, че дѣйствително тѣзи офицери не стоятъ на мѣстото си, когато трѣбва да се сръщнатъ съ сериозна работа. Често искате да ви цитирамъ имена. Азъ ще ви посоча случаи, ако желаете, когато сж били ранявани запасни офицери, които сж отивали да вдигатъ дългогодишни капитани отъ окопитѣ, въ които сж си заложили главитѣ, за да си запазятъ кожата, защото е много скъпоцѣнна за България, и то въ моментъ, когато повѣренитѣ войници на тия капитани сж започвали да се разбѣгватъ. Всички тѣзи недъзи въ армията произлизатъ отъ това, че въ нея се е вмѣкналъ фаворитизмътъ, благодарение на система, който изисква да има безропотно подчинение на по-горния началникъ и дава възможностъ на по-горния началникъ да прави фаворитизмъ, да корумпира чрѣзъ своето благосклонно отнасяне къмъ единъ офицеръ или редникъ или чрѣзъ неблагоприятното отнасяне къмъ другъ офицеръ или редникъ.

П. Генадиевъ: Познаваме такива; ще имъ кажемъ имената.

Т. Лукановъ: Познавате такива? Азъ бихъ желалъ много да ги назовете, за да Ви дамъ единъ отговоръ, който ще Ви накара да млъкнете по-бързо, отколкото вие си въобразявате.

П. Геннадиев: Единъ съдебенъ слѣдователъ по-кровителствуваше войницитѣ и тоя съдебенъ слѣдователъ се казваше Лукановъ.

Т. Лукановъ: Покажете единъ случай. Азъ бихъ желалъ да ми го покажете, защото той би ми правилъ честъ. Азъ нѣмахъ възможностъ да го правя, защото за мое голѣмо нещастие, нѣмахъ работа съ войници тогава, когато бѣхъ съдебенъ слѣдователъ. Но азъ бихъ го направилъ, заявявамъ го.

И. Ангеловъ: Това е голѣма доблестъ.

Т. Лукановъ: Бихъ направилъ голѣма доблестъ, защото онѣзи войници, които се изпратиха тамъ да паятъ, виждаха, че всички тамъ крадатъ, че нѣма единъ почтенъ човѣкъ, че извадихте калъта подъ ноктитѣ да ги пратите тамъ за чиновници, че всички се бѣха прѣвърнали на хайдути въ сѣщото врѣме, когато войницитѣ гладуваха и не бѣха облѣчени. Бихъ го направилъ това, г. Иванчо Ангеловъ, и вѣрвамъ, че съ това не бихъ направилъ никакво прѣгрѣшение.

И. Ангеловъ: Тогава, защо ще прѣслѣдвашъ офицеритѣ за смѣтка на войницитѣ, когато тѣ еднакво носятъ тежестъта?

Т. Лукановъ: Затова, защото офицеритѣ поддържатъ система, противъ който ние се боримъ, и затуй сж длѣжни да търпятъ неговитѣ послѣдствия. Голѣмо доказателство на това бѣше онова систематическо корумпиране духа на войницитѣ, онова систематическо разваляне духа на войницитѣ отъ първия моментъ, когато се събраха да отидатъ на война, прѣзъ врѣме на похода и въ врѣме на сраженията, както и подиръ това. Но войницитѣ които за пръвъ пътъ бѣха трѣгнали въ единъ толкова сериозенъ походъ... (Глъчка)

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Призовавамъ ви къмъ тишина, г-да.

П. Геннадиевъ: Ние бѣхме заедно съ него на бойното поле, какво ще ми разправя.

Т. Лукановъ: Азъ съмъ се обръщалъ тамъ по този начинъ, по който ми напомня г. Павелъ Геннадиевъ. Азъ вече съмъ създавалъ доказателства за това.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Моля Народното събрание да пази тишина и приличие.

Т. Лукановъ: Но войницитѣ за пръвъ пътъ трѣгнали въ толкова сериозенъ походъ, за такава сериозна работа, увлѣчени въ идеята, за която отидоха, къмъ която бѣха хвърлени, не можеха да констатираха всичко това. Вѣрно е, че тѣ забѣлѣзваха отдѣлни проявлениа на тази корупция, произлизаща отъ система, вѣрно е, че тѣ рѣмжеха още въ момента, когато трѣбваше да трѣгнатъ на война. Тѣ виждаха, че тукъ има едно раздѣление на свои, на близки, на богати и сиромаси, което имъ правѣше голѣмо впечатление, но тѣ продължиха по-нататъжъ да работятъ, като не знаеха, докъдѣ се простира корупцията, която извира отъ този системъ. И наистина тѣ участваха въ сраженията по начинъ, който всички знаемъ, обаче, когато тѣ отъ първитѣ сражения започнаха да се връщатъ, тѣ констатираха, че онази държава, за която вие толкова много тукъ говорите, че върховниятъ принципъ, дисциплината, за която вие толкова много говорите, не съществуваша, не бѣха съ тѣхъ. Когато се върнаха въ Лозенградъ 5 хиляди ранени за два дена, тѣ констатираха, че въ армейската болница на третата

армия имаше всичко на всичко 17 кгр. памукъ, и ако не бѣше хванатъ единъ складъ отъ санитарни материали отъ турцитѣ въ Лозенградъ, не бѣше възможно привързането имъ; тѣ констатираха, че тамъ наблизо има шабове на отдѣлни армии, а по-нататъжъ и цѣлъ шабъ отъ напудрени 430 офицери, които консомираха постоянно идящитѣ шампански, коняци и тютюни; тѣ констатираха, че трѣбваше да лежатъ тежко ранени петъ-шестъ дена въ дѣждовно врѣме и на открито, да изгниятъ тѣхнитѣ рани и да не се намѣри единъ, който да ги привърже; че докторѣтъ, къмъ когото бѣха се обрънали ще имъ каже: че не сж отъ неговата дивизия или пъкъ отъ неговата болница; когато се върнаха, казвамъ, войницитѣ назадъ, въ тила на армията, и констатираха по-голѣмитѣ послѣдници отъ този системъ на корупция, който съществуваше и бѣше създаденъ отъ 30 години по-напрѣдъ, тѣ не можаха по-нататъжъ да останатъ съ сжщата вѣра въ вѣсето дѣло, съ която отидоха. Имаше обаче нѣщо по-лошо; не стигаеше това. Тѣ се върнаха, седѣха на студовѣтъ, бѣха се по-нататъжъ, както знаете, винаги успѣшно. Войницитѣ смѣтаха, че тѣ сж дѣйствително машини, че тѣ нѣматъ право да разсѣждаватъ, защото има умни хора, които отправляватъ политиката и които ще използватъ тѣхнитѣ усилия, т. е. дѣлото, за което тѣ бѣха изпратени ще бжде дѣйствително завършено не само чрѣзъ тѣхнитѣ усилия, но и чрѣзъ ума на онѣзи, които ги тласкаха къмъ това дѣло. Е добръ, вие всички знаете какъ се разви тази работа. Тѣ констатираха не само, че тази държава, за която вие много скѣпите, не бѣше се погрижила прѣдварително за тѣхъ; тѣ констатираха не само че отношенията между началника и подчинения не сж тѣй братски, както много се проповѣдва отъ началницитѣ, че трѣбва да бждатъ отношения на най-близки хора — единиятъ да се грижи винаги за другия — но тѣ констатираха, че нѣма хора, които да използватъ тѣхнитѣ усилия, че, напротивъ, тѣхнитѣ усилия продължително се изискватъ за една работа, която само ги унищожава и нищо друго.

Слѣдъ като стояха толкова мѣсеца въ тинята, изложени на постоянни опасности, вие знаете, че се откри съюзническата война. Но какво бѣше прѣди съюзнишката война? Настроението и духътъ на войницитѣ бѣше разрушенъ окончателно, защото не само бѣха констатирани мизернитѣ послѣдници за тѣхъ отъ системата на фаворизация, която царуваше въ нашата войска, поради тази казармена система, но констатираха, че далечъ въ селата, къдѣто бѣха ходили, вече се е завѣдила една банда, която се е занимавала само съ обирването на това, което е останало тамъ, и съ поругаването честъта на тѣхнитѣ сѣмейства. И това не стигна обаче. Войницитѣ пакъ се прибраха и участваха по-нататъжъ въ дѣйствиата. Но не само тѣ разбраха това, тѣ разбраха, че вие ги викате къмъ едно дѣло завосвателно, на което изхода вие сами не знаете. Тѣ разбраха, че не сж отишли да освобождаватъ македонцитѣ, а сж отишли да разрѣшатъ въпроса за Родосто, за малоазияския брѣгъ и Суезкия каналъ, защото дѣйствително прѣзъ врѣме на примирieto съ Турция и прѣди съюзнишката война, тукъ, въ България, се пишеше и говорѣше отъ всичкитѣ прѣдставители на вашитѣ партии, неизключая и професорското тѣло, върху работи, за които войницитѣ не бѣха трѣгнали. Не е ли вѣрно, че се говорѣше, какво бѣломорскитѣ острови били български, защото имало нѣкои отъ тѣхъ, въ които сж употребявали думи прилични на българскитѣ. Г. Данайловъ не пишеше ли статии, съ които искаше да докаже, че ние трѣбва да имаме надмощие чакъ на Суезкия каналъ. Единъ говорѣше за Родосто, другъ за Солунъ и Драчъ.

Г. Данайловъ: Толкозъ далече, чакъ до Суезкия каналъ, не съмъ отишълъ.

Т. Лукановъ: Но сѣ пакъ бѣхте отишли доста далечъ.

Г. Данаиловъ: До Солунъ само сѣмъ стигнахъ, по-далечъ не сѣмъ.

Т. Лукановъ: Съ една рѣчь, въ онова врѣме за-восвателниятъ характеръ на войната, въ която тла-снахте войницитѣ, стана толкозъ очевиденъ, че вой-ницитѣ видѣха какво въ вашитѣ главни само едно се върти: голѣма перспектива на едно можще иконо-мическо развитие, което ще докара маса гешефти съ паритѣ, които между въпрочемъ въ врѣме на войната много отъ васъ натрупаха. Войницитѣ кон-статираха постоянно, че за тѣхъ се правятъ до-ставки, които не само не идватъ на врѣме, но които ги нѣма никакви, и че тѣ ставатъ на една голѣма цѣна. Войницитѣ видѣха, че се доставятъ ечмизи, сѣно, сирене, облѣкло и снаряжение на една цѣна невѣроятна, защото тѣ можеха да узнаятъ това и го узнаха. Тѣ констатираха, че тѣ не само не могатъ да си послужатъ съ тѣзи материяли, но че отъ до-ставкитѣ на тѣзи материяли ставатъ колосални ге-шефти. Тѣ сега много добръ виждатъ, че духътъ у тѣхъ се е рушилъ, благодарение, между другото, и на това обстоятелство, защото гешефтарството у васъ бѣше се развило така, че днесъ банкитѣ не могатъ да побератъ депозититѣ на паритѣ, които бѣхте събрали отъ гешефтитѣ по онова врѣме.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Правя Ви бѣлѣжка. Никой отъ народнитѣ прѣдставители не е билъ прѣдаденъ на такива гешефтарства. Ува-жавайте другитѣ, както васъ си, защото въ тѣхното число туряте и мене, а Вие знаете кждѣ бѣхъ азъ.

Т. Лукановъ: Азъ не искамъ да кажа, че между присѣствующитѣ лица има такива, но ще откажете ли, г. Момчиловъ, че тѣзи гешефти и кражби . . .

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Ако е имало пунгаши, нѣмате право да ги подравнявате съ прѣдставителитѣ въ Народното събрание.

Т. Лукановъ: Вие сега казахте имената на тѣзи, за които азъ искамъ да говоря.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Недѣйте се обръща къмъ насъ, защото нѣма тукъ такива.

Г. Димитровъ: Той се обръща къмъ Народното събрание.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Про-дължавайте г. Лукановъ.

Т. Лукановъ: Е добръ, тази работа не трая малко. Не само, слѣдователно, войницитѣ констатираха, че вие вървите къмъ едно завоевание, за което не бѣхте ги завели, но тѣ констатираха, че това стремление къмъ завоевание се експлоатира отъ българската буржоазия по единъ ужасенъ начинъ за смѣтка на тѣхния животъ. И това, обаче, не правѣше войни-цитѣ да тръгнатъ масово къмъ нарушение прави-лата на дисциплината. Но безумието, което управя-ваше работата на военнитѣ тогава, нѣмаше край и вие сами го констатирахте, когато говорихме тукъ по анкетата. Имаше ли край това безумие? Вие ги карахте на единъ фронтъ колосаленъ да правятъ просто глупости. Отиватъ напредъ, връщатъ се на-задъ, атакуватъ наново, връщатъ се пакъ по четири пѣти — и при всѣко отстъпление тѣ даваха тол-кова жертви, щото констатираха, че началницитѣ, които ги каратъ къмъ тази работа, сѣ обезумѣли, и изгубиха напълно вѣра въ своитѣ началници. Азъ

не искамъ да кажа съ това, че непосредственитѣ началници, които ги вкараха систематично въ ата-китѣ сѣ вършили това по своя инициатива и, слѣ-дователно, по лично безумие. На всѣки случай това безумие ставаше и то дѣйствуваше върху войника, така щото той виждаше, че не може да има повече вѣра въ началницитѣ, които го употребяватъ за една кауза, която той разбира да е друга, и които го по-ставятъ при едно положение такова, щото неговитѣ усилия да се използватъ за гешефти и покрови-телство на свои. Най-сетнѣ вие стигнахте до тамъ, щото войскитѣ се намираха между петъ неприятел-ски армии. Войницитѣ, прѣди още да дойдатъ ро-манскитѣ войски, получаваха писма, въ които имъ се оплакваха, че тѣхнитѣ се намиратъ въ рѣцѣтъ на ромжнитѣ, че честъта сѣмейна е унижена, че всичко въ кѣщи е разграбено и прѣстанаха да виж-датъ, какво повече има да защищаватъ тѣ, чрѣзъ усилията си въ войната. Всичко това вървѣше въ такава логика, че когато войницитѣ послѣдниятъ пътъ се оттеглиха къмъ гр. Фердинандъ, за които толкова много, съ такава страсть говори тукъ г. Мол-ловъ, тѣ попаднаха въ рѣцѣтъ на една друга чужда армия и не имъ оставаше по-нататѣкъ какво да пра-вяха.

Д. Тошновъ: Умишлено попаднаха.

Т. Лукановъ: Наистина на тѣхъ имъ казваха: „Отстъпвайте къмъ София“, но защо? Тѣ не можеха да знаятъ. Тѣ бѣха вече напредвали и отстъпвали, и виждаха, че въ това напредване и отстъпване има само безумие. Когато при послѣдното отстъпване паднаха въ рѣцѣтъ на ромжнитѣ, тѣ виждаха, че тукъ вече нѣма какво да се прави. Каратъ ги да вървятъ къмъ София, каратъ ги да вървятъ на нѣкое друго мѣсто, въ което тѣ не можеха да знаятъ каква задача, каква цѣль ще прѣслѣдватъ, защото, на-истина, въ военнитѣ дѣйствия не се виждаше по-вече никаква цѣль, и тя не се виждаше не само отъ войницитѣ, а и отъ началницитѣ. При това състо-яние на нѣщата, войницитѣ бѣха прѣстанали да бж-датъ онова, къмъ което вие ги възпитавате чрѣзъ казармената система, да бждатъ машини въ рѣцѣтъ на началницитѣ, да нѣматъ право да мислятъ. Тѣ всички виждаха — защото най-сетнѣ тѣ не бѣха отъ желѣзо — че нѣма какво повече да защищаватъ, че тѣхното оръжие имъ е непотрѣбно, и че правилата на дисциплинарния уставъ и на военно-наказателния законъ става една глупостъ. Тѣ ги прѣгазиха, по-тѣпкаха. Мнозина отъ тѣзи войници, за които гово-рите днесъ, че били въ Ромжия, че не искали да се върнатъ, че, по този начинъ, зарѣзали своето оте-чество, мнозина отъ тѣхъ сѣ въ Ромжия не защото сѣ искали да избѣгатъ отъ своитѣ части — азъ по-знавамъ и такива — но защото мнозина отъ тѣхъ сѣ си скрили пушкитѣ въ селата, дѣто сѣ попадавали и въ които е имало ромженска войска, за да не имъ ги взематъ ромжнитѣ, и когато се връщатъ слѣдъ оти-ването на ромжнитѣ да ги взематъ и да ги занесатъ въ полковетѣ, не сѣ ги намѣрили, а тѣ знаятъ какво е наказанието за изгубване на оръжието. За туй сѣ избѣгали на други мѣста. Не всички, но гра-мадната частъ отъ тѣзи войници не сѣ тамъ по своя воля, както се казва тукъ, а по други причини.

Вие говорихте много за тѣзи „американци“, отъ които не се върнаха 27.000 души, но не казахте нищо тукъ, отъ което да се види, тѣзи хора имаха ли въз-можностъ да дойдатъ или не. И нашиятъ другаръ Коларовъ ви каза, че държавата, която ги искаше, не имъ направи нищо, за да могатъ да дойдатъ. Е добръ, азъ ще ви покажа единъ случай, въ който тѣзи войници не можеха да дойдатъ. Имаше една партия отъ 600 души, които заминаха скоро прѣди обявяването на войната за Австралия, защото ние

не знаехме, че ще имаме мобилизация, че ще имаме война; тя ни изненада и ние не бяхме длъжни да не отиваме тук-там, където желаем; границите не бяха затворени, това помните всички. Казвам, една партида от 600 души заминава за Австралия; пристигат там, но се научават, че войната е обявена и, следователно, трябва да се върнат. Обаче, стигат с последен грош, нямат средства, няма до кого да се отнесат. Отнасят се до руския консул. Руският консул, след като им отказва помощ, казва им, че ще бъде безполезно възраждането им, защото войната ще трае само за няколко дена и додѣто пажуват ще бъде свършена; убѣждава ги да останат и тѣ остават. Тия хора сж сега дезертьори? Е добѣрѣ, всички тия работници, които сж въ Америка, не по свое желание, които сж отишли там не да печелят долари, както каза г. Такевъ, а да изкарват своята прѣхрана, тѣ сж оставени там съвсѣм безъ защита, както се спомена тукъ по-рано, тѣ сж отишли въ една далечна страна безъ да знаят езикъ, при маса рискове, само да могат да изкаратъ нѣщо повече, отколкото могат да изкаратъ тукъ. Много вѣрно се каза, че ние страдаме отъ капитализма, който се появи, но ние страдаме и отъ това, че той не е достатъчно развитъ. Тамъ, дѣто става обѣдняване и нѣма възможност още да се пласиратъ всички работни сили, тѣ отиватъ далечъ да търсятъ своята прѣхрана. Войната се обявява, тѣ не могат да дойдатъ, кой се погрижи да ги снабди съ средства, да имъ направи възможно идването? Но тѣ не се върнаха до 30 юлий, каза г. Такевъ, когато други се върнаха. Нѣкои сж намѣрили средства да се върнатъ, но да казвате това за тѣзи, за които нѣмате доказателства, че сж имали възможност да се върнатъ, но не сж се върнали, защото не сж щѣли, то значи да говорите само приказки на кредитъ. Всички тѣзи не сж и не могат да бждатъ дезертьори, даже отъ гледна точка на вашия наказателенъ законъ, защото, очевидно дезертьоръ е този, който избѣга нарочно, за да не влѣзе въ редоветъ на армията при пълна възможност да се яви и участвува въ тази армия. Тѣзи хора не сж такива. Е добѣрѣ, вие не държите смѣтка за това; вие казвате: всички сж виновни. Защо? Защото сж прѣбрачили това или онова правило на дисциплинарния уставъ или на военно-наказателния законъ. Вие създадохте тоя уставъ и този военно-наказателенъ законъ, за да охраните една система, при която поставяте подчиненитѣ прѣдъ началници, по иерархически редъ наредени и, които трѣбва еднородно тѣй да дѣйствуватъ, щото цѣлата войска да се прѣвърне въ едно движущо се колело по заповѣдъ на най-горния началникъ. Когато тия войници разбраха, че движението на това колело става безполезно, че самото колело се разпада, когато нѣмаха възможността да се движатъ по заповѣдта на най-висшия началникъ или я изгубиха, когато вашиятъ системъ се оказа безсиленъ да запази положението, което той се грижеше да създаде въ казармата, вие казвате: тия хора сж виновни и трѣбва да бждатъ наказани. Ние стоимъ на друго становище, че тѣзи хора не сж виновни. Вие открихте убийственото дѣло на войната съ общи желания; вие създадохте грабежитѣ чрѣзъ задачитѣ на войната, а подиръ туй ги пооприхте всѣчески чрѣзъ всевъзможни доставки въ тила на армията и въ самата армия; вие сте поддържали години наредъ фаворизирането въ армията; вие сте поддържали една система на лъжа и корупция, която не може да се отърве отъ своитѣ недѣзи, сама по себе си. И като сте създали тѣзи правила, за да запазите всичко това и виждате, че самата ви система не е могла да го направи, вие нѣмате право да сждите войницитѣ, защото не сж спазвали тѣзи правила, щомъ сте ги поставили при тѣзи обстоятелства.

Нѣкой отъ болшинството: (Възражава нѣщо)

Т. Луановъ: Нѣмаше да има тогава война, защото нѣмаше кой да плаче за македонскитѣ роби. — Войницитѣ, следователно, не подлежатъ на никакво прѣследване. Азъ виждамъ, че вие искате да запазите, отъ гледна точка на тѣй нареченитѣ държавни интереси, онази военна дисциплина, която въ вашиятѣ очи има едно грамадно значение и която, дѣйствително, ще има такова значение, ако вие поддържате системата на постоянната войска. Но ще трѣбва да се съгласите съ недовършената мисъл на нашия другаръ Коларова; че тая дисциплина не може да се прѣдставлява, както се прѣдставляваше вѣрата при старитѣ религии, около старитѣ черкви, като нѣкое голѣмо чудовище, извънредно жестоко и свирѣпо, опасно за раздражение. Вие прѣдставлявате тая дисциплина дѣйствително като едно чудовище, което никой не смѣе да закача, и което ще нагълта всѣки, който би го закачилъ. Е добѣрѣ, такова едно гледище върху дисциплината може да доведе само до нейното нарушение въ такива врѣмена, когато дѣйствително армията ще дѣйствува при условия, при каквито напоследъкъ имаше да дѣйствува нашата армия. Щомъ тази армия види, че тя е излѣгана, че нейнитѣ усилия сж безплодни, че тя се води отъ глупци, отъ хора, които не разбиратъ, кждѣ я тласкатъ по-нататъкъ, които не разбиратъ смисъла даже на нейнитѣ усилия, тогава тази армия ще прѣстане да ви бжде подчинена, и когато това стане, . . .

Д. Благоевъ: Особено когато армията разбере, че тя не служи на своитѣ класови интереси, а служи на чужди интереси.

Т. Луановъ: Именно, защото тя е изпълнена отъ онѣзи, които сж работници, еснафи и дребни собственици. — . . . тя ще наруши правилата, които създава военно-наказателниятъ законъ. И ако вие всички носите отговорността, или ако вие не я носите, а има други, които я носятъ и които се стремятъ да намѣрите чрѣзъ една анкета, за дѣто сж довели работитѣ до това състояние на нѣщата, вие нѣмате право днесъ да сждите войницитѣ. Осждете тѣзи, които докараха това състояние на нѣщата. Тамъ можете да бждете прави, но да закачате хората, които не можаха да устоятъ докрай на вашата дисциплина, защото безконечно не можеха да бждатъ машина, това не е нито справедливо, нито може да бжде полезно, а главно, ще бжде едно прѣстѣпление. И ето ние твърдимъ, че нашиятъ законопроектъ, като стои на тази почва, трѣбва да бжде дѣйствително най-широкъ, и затуй сме го създали такъвъ. Ние искаме дѣйствително най-широка амнистия, затова, защото има други виновници за дѣянията на войницитѣ, които вие можете да търсите, можете да наказвате, но заради които вие не можете да наказвате войницитѣ.

Ние възставаме и противъ твърдението, че дѣянията на войницитѣ сж имали каквото и да било значение за погрома на страната. Тукъ г. Такевъ въ една своя рѣчь каза, че дѣянията на войницитѣ сж малко сж допринесли за погрома. Ние искаме тукъ да излѣзе една амнистия, която да ви отнеме възможността, когато и да било и колкото и да било, да твърдите, че тѣзи войници сж били виновни за погрома. Тая мисълъ е не само неправилна, но азъ я считамъ, че е една срамна мисълъ. Вие имате бѣгството по статистиката на самия г. Такева. Отъ 642.000 човѣка, които сж били на казанъ, избѣгали въ лицето на неприятеля всѣчко 549 човѣка, и то следъ като тѣзи 549 човѣка сж прѣбрачили три последователни войни, прѣзъ четиритѣ сезона на годината, необлѣчени, ненахранени, непочинали. Е добѣрѣ,

ако вие имате, слѣдователно, по-малко отъ 1% из-
бѣгали въ лицето на неприятеля, вие просто нѣмате
никакъвъ процентъ. Какъ смѣете, слѣдователно, да
твърдите, че тѣзи хора сж били причина за погрома?
Не, вие сами ги тласнахте въ погромъ, вие сами
хвърлихте тѣхната сѣмейна честъ въ погромъ, като
докарахте чужденци въ тѣхнитѣ къщи, вие хвър-
лихте въ погромъ тѣхното имущество, като го взехте
реквизиция, която още не е платена, а подиръ туй
дойдоха други да го дозематъ, вие ги хвърлихте
въ погромъ при безплодното и безумно шурмуване
на Одринъ, което бѣше непотрѣбно, безъ което мо-
жеше да се мине, и въ послѣдователнитѣ атаки на
извѣстни пунктове прѣзъ втората война, които съ-
ставляватъ единъ паметникъ на глупостта на на-
шитѣ военни, които доказаха, че нашитѣ военни отъ
постояннитѣ кадри не разбиратъ своя собственъ за-
паятъ.

С. Паприковъ: Вие говорите колосални глупости.

Х. Набакчиевъ: Истиннитѣ Ви бодятъ въ очитѣ.

Т. Лукановъ: Азъ бихъ желалъ да Ви видя Васъ,
г. генерале, да дойдете въ боя, та тамъ да ми до-
казвате, че говоря невѣрни работи.

С. Паприковъ: Били сме другъ пѣтъ въ бой.

Т. Лукановъ: Но ако бихте били тамъ, щѣхъ да
видя колко разбирате отъ собствения си запаятъ.

Х. Г. Поповъ: И азъ казвамъ, че глупости гово-
рите.

Х. Набакчиевъ: И вие смѣете да отречете, че има
глупости въ военитѣ, когато всички помежду си
се обвиняватъ единъ другинго.

Д. Благоевъ: Гарванъ гарвану око не вади.

Т. Лукановъ: Е добръ, слѣдъ като хвърлихте
всичкитѣ войници въ погромъ въ това отношение,
вие хвърлихте, най-сетнѣ, и страната въ погромъ
прѣдъ тѣхнитѣ очи тѣй, че тѣ видѣха, че е безъ
всякаква смисълъ продължаването на тѣхнитѣ уси-
лия, и когато тѣ започнаха да се разбѣгватъ, ко-
гато почнаха да се сдаватъ, когато настѣпи тѣй
нареченото *sonne qui recit*, както викатъ.

С. Календеровъ: Благодарение на това, че между
тѣхъ имаше хора, като Васъ.

Т. Лукановъ: Азъ бихъ желалъ да знамъ, кѣдѣ
сте били вие въ това врѣме. Въ това Сѣбрание въ-
обще чувамъ да се обаядатъ съ такива благословени
господа, които сж били въ армията или съ червени
крѣстове на лѣвата ража, или сж си пушили и
пиели нѣкъдѣ кафето, или сж дупчили съ иглица
на картата и сж се сърдили, защо войската не шур-
мува Чаталджа, за да влѣзе въ Цариградъ. Съ та-
ква хора виждамъ да се обаядатъ — голѣмитѣ
умници на професията отъ постоянната войска и
всички нейни поддрѣжници, които сж патриоти,
както ви казва Христо Ботовъ: „Душата си даватъ
за народа, но не своята душа, а друга“.

Прѣседателствуващъ д-ръ И. Момчиловъ: Права
Ви бѣлѣжка, г. Лукановъ.

Х. Бояджиевъ: Уважавайте единъ баща, който е
пратилъ петъ сина въ войната.

Т. Лукановъ: Всичкитѣ ми уважения на единъ
синъ, който е отишълъ тамъ да се подчини, ако би
мислилъ малко по-друго-ячо. — Е добръ, настѣпа,
слѣдователно, единъ такъвъ моментъ, при който отъ

говорността трѣбва да се счита изчезнала. И ако
тукъ се казва, че прѣди този моментъ е имало и
другъ, който ги е направилъ отговорни по силата
на дисциплинарни уставъ или на военно-наказа-
телни законъ, то това е пакъ въ логическа връзка
съ цѣлата тази работа. Тя започва да става ма-
сова тогава, когато най-сетнѣ за цѣлия свѣтъ и
за дѣцата въ утробитѣ на майкитѣ, става очевидно,
че народнитѣ усилия се хвърлятъ въ калѣта за
една бѣсна повинистична политика, която само
разорява силитѣ на народа, но която дори за тѣзи,
които я устройватъ, не носѣше никаква файда. Ето
защо, ние считаме, че нѣмаме работа съ прѣстѣп-
ници. Ако тия хора биха били прѣстѣпници, тѣ
биха били такива и въ първата война; но тогава
тия, които вие поддържате, сами даваха система-
тически примѣръ, безъ да могатъ достатъчно да
вносятъ разазата между войницитѣ. Тогава тѣ ру-
гасха офицеритѣ, които бѣгатъ; тогава тѣ се стре-
мѣха често пѣти да ги застрѣлятъ, когато се опит-
ваха да бѣгатъ; тогава тѣ си създадоха едно по-
нятиѣ за нашето офицерство на дѣйствителна
служба, тогава се формира убѣждението, че ако не
бѣха запаснитѣ офицери, дѣйствиетата биха пропад-
нали още въ първия моментъ.

С. Паприковъ: Това е една голѣма лъжа.

Н. Василевъ: Много вѣрно.

Т. Лукановъ: Това може да не е истина, но за
да има това убѣждение въ войницитѣ, трѣбва да
има извѣстни дѣйствия на офицеритѣ, които сж го
виушили на тази маса. Азъ Ви казвамъ, че има,
защото ги видѣхъ, въпрѣки всичкитѣ Ваши кон-
сулски гримаси.

С. Паприковъ: Кѣтъ нищо не води всичката тая
Ваша тенденция, която имате.

Д. Благоевъ: А Вашата води кѣтъ една нова сп-
стема, г. Паприковъ.

С. Паприковъ: Една изтъркана тенденция, никому
ненужна.

Прѣседателствуващъ д-ръ И. Момчиловъ: Моля,
г. Паприковъ.

(Прѣседателското мѣсто заема изново прѣседа-
тельтъ г. д-ръ Д. К. Вачовъ)

Х. Набакчиевъ: Ние нѣма да говоримъ по Вашия
калѣпъ, г. Паприковъ.

Т. Лукановъ: Въпрѣки всичкитѣ развратни при-
мѣри, които войницитѣ видѣха въ първата война,
тѣ не имъ повлияха, и затуй тукъ много основа-
телно се каза, че процентътъ на прѣстѣпността
въ първата война е нищоженъ, такава прѣстѣпностъ,
по отношение на уставитѣ, започва да се ражда
много по-късно и да расте бързо и масово. Вината,
слѣдователно, на войницитѣ, доколкото има такава
отъ гледна точка на уставитѣ, се е пораждала отъ
това, че тѣ видѣха ясно, какво цѣлата система
на обучение и всичката въра, която имъ сж влѣх-
вали, ги довежда до единъ погромъ, отъ който тѣ
сами не виждатъ никакво спасение. И трѣбва да се
признае, че до този моментъ войницитѣ върѣха
съ една прѣданостъ, съ една значителна подчине-
ностъ, а това е доказателство, че вината не е у тѣхъ.
Защо се стремите тукъ постоянно да доказвате, че
имало хора, които съзнателно сж искали да нару-
шаватъ дисциплината? Азъ признавамъ съ г. Мо-
лова заедно, че дори въ първата война отдѣлни еди-
ници може да сж се намѣрили да избѣгатъ отъ
строга, или да направятъ нѣкое друго нарушение,

но ще се съгласите със нас, че когато имате 640 хиляди хора във редовете на войската, между тях не може да се не намъри един процент от 400—500 души, които действително да не могат да издържат всичките тези усилия, и които благодарение на слабостта на своето здраве или по други какъкви причини — г. Моллов ги нарече луди — не могат да спазват всичките дисциплинарни правила, които имъ налагате през време на войната. Само за това ли ще трябва да ги признаете за престъпници и да ги хвърлите във затвора? Питатъ тукъ за ползата, която би имала държавата отъ това, и искатъ да правятъ голъмо държавничество, като се стремятъ да ни убѣдятъ, че амнистия може да се даде само ако действително нѣма никаква опасностъ за държавата. Нѣма ли да има по-голѣма опасностъ за държавата отъ оставенитѣ безъ опора вслѣдствие осъждането 13 хиляди сѣмейства, които нѣма да бждатъ такива, каквито вие ги предвѣщавате? Вие ни казвате, че тѣ ще бждатъ сждени отъ военнитѣ сдилища или както казва единъ отъ тези голѣми началници по военното вѣдомство, пишущъ противъ амнистията: „Тѣ ще бждатъ въ рѣцѣтъ на своитѣ сдѣии, тѣ ще се разправятъ съ тѣхъ си; военнитѣ сдѣии имали сърца, тѣ знаятъ какъ да постѣпятъ, за да не се отрази работата злѣ отъ гледна точка на държавата“. Вие виждате, обаче, какъ постѣпятъ тѣ. За едно нарушение правилата на дисциплината, има 3-годишенъ, има често 9-годишенъ затворъ, а за по-сериозни нарушения — 15 години и смъртъ. Вѣрно е, че има въ известни случаи помилване, но можете ли вие да гарантирате, че това помилване неспрѣмънно ще дойде и ще бжде за всички? То не зависи отъ васъ, преди всичко, то зависи отъ волѣта на други. И какъ можете вие да гарантирате тукъ за точното изпълнение на една воля на друго, въ тази или онази смисълъ? Ако дори бихъ се поставилъ на вашата гледна точка, азъ бихъ казалъ, че освобождението на тези хора е полезно за държавата, толкова повече, че тяхната отговорностъ и отъ ваша гледна точка, заслужава едно снизхождение. На ли казахте: „Ние стоимъ на почвата на невинността“. Но ако вие искате да не бждатъ тѣ амнистирани, то е защото искате да запазите дисциплината, за която азъ ви споменахъ, че я представявате като нѣкое страшилище, което трябва да държи войника въ безропотно повиновение и защото само тогава вие върватъ, че действително войницитѣ могатъ да върватъ напредъ къмъ изпълнението на задачата, която имъ възлагате. Но, бждете увѣрени, че, съ такова понятие за дисциплината, вашата армия винаги ще стига дотамъ, додѣто бѣ стигнала, въ случай даже на малкъ неуспѣхъ. А можете ли вие да гарантирате, че при нейното употребление винаги ще имате насрѣща си успѣхъ? Дисциплината, слѣдователно, тъй както вие я разбирате, не е една държавна необходимостъ, тя може да се замѣни друго-яче, съ друга една дисциплина. Армията тъй, както вие я схващате, както вие я организирате, чрѣзъ постояннитѣ кадри, също тъй не е една държавна необходимостъ, дори отъ ваша гледна точка. Вие бихте могли да промѣните системата на милитаристическата организация, и това ще бжде съ по-голѣма полза за нея отъ известна гледна точка. Ако вие не я промѣните, вие нѣма да избѣгнете такива случаи на престѣпностъ, за каквито е назначена амнистията днесъ въ тритѣ проекта. Вие ще имате винаги случаи да се разправятъ или съ амнистия, или съ жестоки осъждания, защото този родъ престѣпностъ ще съществува дотогава, докогато съществува постоянната армия, или съ военни сдилища такива, каквито изхождатъ отъ нея по необходимостъ. Потрѣбно е да се освободите отъ опасността да бжде нарушавана дисциплината, да се

освободите отъ тази организация на армията, която доведе войската до това състояние, въ което се намира днесъ. Ето защо, ние отричаме, че съ амнистията можете да нанесете каквато и да било пакостъ, напротивъ, ние ви заявяваме, че съ нея вие ще признаете и съвършено справедливо, за невинни маса хора, които действително не сж виновни, и ще прѣстанете да ги прѣслѣдвате. Ние ви казваме, че ще можете да се спасите отъ подобно нарушаване на дисциплината само чрѣзъ замѣняване системата на постояннитѣ войски съ една друга организация, съ тъй наречената народна милиция, която ще ви даде една система наистина здрава, съ една дисциплина съвършено друга, и която ще ви позволи да употребите войската не, цѣлия народъ — защото народната милиция, това е организиранитѣ народъ — само тогава, когато идентѣ, за които го употребявате, сж сходни съ неговитѣ интереси. Но вие нѣма да прибѣгнете къмъ тая система на милицията, а ще я употребите тъй фалшифицирана, каквато тя се употреби въ послѣдната война. Защото армията у насъ не дѣйствуваше като една постоянна армия, тя се яви тамъ като една система на милиция декалкирана, подправена, обаче, една милиция, която не бѣше по нашето разбиране — нито постоянна войска, нито народна милиция. Вие имате въоръженъ народъ, често пати въ потури и калцуни, безъ всѣкакво друго отличие, не добръ снабденъ. Азъ имахъ това голѣмо нещастие въ послѣднитѣ моменти на войната да бжда изпращанъ за сериозни дѣйствия съ дружини, които бѣха облѣчени съ потури, калпаки и япанджаки, които имаха само по една бердана отъ старитѣ и по 100 бердански патрони. Е добръ, вие ми казвате, че въ войнитѣ сте имали въоръженъ народъ, но азъ ви казвамъ, че грамадната частъ отъ този народъ, който бѣхте изкарвали, бѣше въоръженъ по този начинъ, а то не бѣше въоръжение нито на постоянна войска, нито на народна милиция. То бѣше нѣщо батардно, негодно за нищо, осѣзнъ за пазвантска служба въ новитѣ земи, която изпълняваха по извѣстно време, и, напослѣдъкъ, когато бѣхте добръ на грѣцкии воененъ театъръ, вие достигнахте дотамъ, щото трѣбваше да употребите и тѣхъ. Щомъ искате въоръженъ народъ, вие трѣбва да прибѣгнете до една друга система, до народната милиция. Тогава ще имате една армия многобройна, една армия силна, една армия добръ снабдена и — нѣма да го скрия отъ васъ — по-скапа, но една армия, която не ще можете да употребите тогава и тъй, както поискате, изключително за вашитѣ еготиистични интереси, за интереситѣ на класата, която вие представявате; тогава ще бждете принудени да се съобразявате съ интереситѣ на масата, която е хвърлена въ огъня, и нѣма да дохождате до онова противорѣчие съ тази маса, въ което бѣхте напослѣдъкъ. Тази маса напослѣдъкъ видѣ, че когато вие говорите за освобождение, вие говорите и за Родосто, и за Еносъ, и за други мѣста, дѣто нѣма никакъвъ кѣоравъ българинъ, и отъ друга страна, когато искате да дѣлите Македония, говорите за етнографическия принципъ, че трѣбва да ви дадатъ тия земи, дѣто се намиратъ българи.

Прѣдседателъ: Недѣйте се отвлича. Говорете за амнистията.

Т. Лукановъ: Това направи, щото действително масата да се откъсне по духъ отъ васъ и да не върви паралелно съ васъ, както вървѣше въ първата война, увлѣчена по ваша насока, а да ви се противопостави. Вие считате, че това, което говоря е едно голѣмо отклонение. Не, защото тукъ не се говори само за престѣпници, отъ гледна точка на благото сърце на вашата класа, които искате да

опростите. Вие искате непрѣмѣнно, щото нис, заседно съ васъ, да признаемъ, че това сж хора, които сж извършили страшни злодѣяния; да се уплашимъ отъ онова чудовище, каквото е вашето понятие за дисциплината, и, за да запазимъ тази дисциплина, да поискаме наказанието на тѣзи „алюсторонци“. Е добръ, съ такъвъ родъ идеи, съ вашия шовинизъмъ, съ мегаломанията, съ стремлението да бждете най-силни въ цѣлия свѣтъ, да завземете и Африка и не зная що, вие отивате систематически не само между вѣлцитѣ Австрия и Русия, които се приготвятъ къмъ унищожение на държавата ни, но вие ни водите изъ день въ день къмъ погромъ, който ще съставлява не само нарушението на вашитѣ дисциплинарни устави, но който ще докара до пълното пропадане на българската държава. Вие излизате тукъ да ми говорите за дисциплината въ името на българската държава, за нейното запазване, и казвате, че ако нѣма дисциплина, нѣма да има и държава. Е добръ, една частъ отъ васъ съ разни договори продадоха тая държава, а други днесъ я водятъ къмъ пропастъ чрезъ разни други договори и отношения. Постоянното развитие на една политика, която се намира въ ржцѣтъ на чужденци, ви отнема правото да говорите тукъ за държавата и за върховнитѣ нейни интереси. И, заради туй, вие ще слушате тукъ, когато ви говоримъ, че неджитѣ, които видѣхте въ послѣдната война, произлизатъ отъ системата на постоянното въоръжение, което поддържате, и че трѣбва да се откажете отъ него, за да имате народна милиция, въоръженъ народъ, силенъ, демократиченъ.

Нѣкои отъ дѣсницата: Безъ закони.

Т. Лукановъ: Да, безъ закони, отъ ваша гледна точка, защото за Васъ, г-не, законъ е съставляло ограбването на държавата чрезъ военни доставки, за васъ законъ е било покровителствването отъ горѣ, постоянното тъпчене на законитѣ. Дѣ е вашата конституция? — На книга.

Прѣдседателтъ: Вие много се отдалечавате отъ прѣдмета, г. Лукановъ.

Т. Лукановъ: Вие не спомняте ли си да спорятъ, че е въ Св. Кралъ, въ ковчега, че сж я изляли плъховетѣ. Вашата конституция не съществува — Вие и други като Васъ сте я унищожили.

Прѣдседателтъ: Кои сж тѣзи „вие“? Народно събрание има тукъ!

Т. Лукановъ: Затова ние като считаме, че въпросътъ за амнистията, станалъ интересенъ съ тритѣ прѣдложения, които сж се явили, поставяме именно тази негова страна на разглеждане отъ народното прѣдставителство. Единъ широкъ проектъ за амнистия изхожда отъ наша страна, базиранъ именно върху този възгледъ, който, както виждате, нѣма нищо общо съ възгледа, който е продиктувалъ вашиятъ проектъ за амнистия. Вие нѣма да го приемете — ние сме прѣдварително убѣдени въ това. Вие може да направите нѣщо срѣдно. Вашата политика ще бжде аслж тази — не само по въпроса за амнистията — и по всички други голѣми въпроси, които ще минатъ прѣзъ българския парламентъ. Вие ще бждете принудени често въ този родъ на въпроси да се спирате на полумѣрки и да залггвате по този начинъ работната народна маса — да ѝ общавате, а никога нищо да не давате, да пишете напр. законъ за покровителството на труда, който никога, обаче, да не се изпълни. Е добръ, по този начинъ вие ще ни позволите по-добръ да прокараме нашия възгледъ другадъ и систематично да работимъ за смѣкването на

вашитѣ маски, като политици, за да можемъ на друго мѣсто да приготвимъ една дѣйствителна народна милиция — кадъръ на социалъ-демокрацията — и да ви дойдемъ тукъ въ по-голѣмъ брой и при по-другъ съставъ, за да наложимъ това, което вие днесъ се отказвате да разберете, (Ржкоплѣскане отъ крайната лѣвица)

Прѣдседателтъ: Давамъ десетъ минути отидихъ.

(Слѣдъ отидихъ)

Прѣдседателтъ: (Звъни) Засѣданието продължава.

Г. д-ръ Иванъ Момчиловъ има думата.

Д-ръ И. Момчиловъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Азъ съмъ за амнистията. И нека заявя веднага, че причинитѣ, по които азъ мисля, че Народното събрание трѣбва безусловно и непрѣмѣнно да приложи амнистията, не е демагогията, противъ която г. Такевъ оня день така искрено, така чистосърдечно възстана, която той съ такава вѣщина, съ такова умѣние нарисува прѣдъ васъ, като нѣщо страшно, което, ако не се прѣмахне, ако му се даде просторъ да се развива, ще достигне до размѣри, които, може-би, ще започнатъ да застрашаватъ самото съществуване на държавата. Азъ бѣхъ за амнистията още когато се привърши войната. Въ всички политически събрания, които правѣхъ по поводъ на изборитѣ за XVI-то и XVII-то обикновени Народни събрания, навсѣкѣдѣ говорѣхъ, че правителството, Народното събрание, сж длъжни да дадатъ тая амнистия. Не вършехъ това, за да се харесамъ на тълпата, не вършехъ това, за да спечеля гласоветѣ на избирателитѣ. Напротивъ, азъ смѣтахъ и тогава, както смѣтамъ и сега, че амнистията се налага не даже, ако искате, като амнистия, както я разбирате, нѣщо като опрощаване, нѣщо като забравяне, а, напротивъ, азъ смѣтахъ амнистията, и искамъ да бжде смѣтана, като проява на една висока справедливостъ, по силата на която, за грѣшки, за простѣпци, за вили прѣзъ врѣме на войната, трѣбва да отговарятъ тѣзи, които дѣйствително сж ги прѣдизвикали, които дѣйствително сж ги докарали. И смѣтамъ, че нашето Народно събрание не може да допусне единъ такъвъ прискърбенъ фактъ: за вината на Петка или Драгана да отговарятъ хора, които нѣматъ абсолютно никаква вина. Азъ аслж не мога и да си служа съ демагогия, г. г. народни прѣдставители. Ние, либералитѣ, принадлежимъ къмъ една школа, въ която лекции по демагогия нито сж се чели нѣкога, нито нѣкога ще се четатъ. Напротивъ, вие знаете, че водителитѣ на либералнитѣ партии, като започнете съ покойния Стамболовъ, съ Петкова, съ г. д-ръ Радославова, никога не сж си служили съ демагогия. Напротивъ, може-би, споредъ васъ, съ една излишна бруталностъ сж вършили туй, което, споредъ тѣхното дълбоко разбиране, е било необходимо да се направи за интереситѣ на държавата. Но нека го признаемъ, че тѣзи хора сж имали доблестта и да понесатъ отговорностъ за това, което сж вършили, че тѣ никога не сж отивали да се криятъ задъ разни неотговорни фактори, задъ разни лични режими, и като едни плашливи баби да почнатъ да обвиняватъ вѣстницитѣ или общественото мнѣние. Г. Такевъ оня день говорѣше, че ако ние приемемъ амнистията, ние рискуваме да компрометираме дисциплината, рискуваме да компрометираме стегнатостта въ държавата, която е едно необходимо условие за нейното съществуване. И казваше г. Такевъ, тѣзи, които внасятъ прѣдложение за амнистия, тѣзи, които сж говорили въ публични събрания за въ полза на амнистията, не правятъ нищо друго, освѣнъ демагогия. Азъ слушахъ г. Такева съ голѣмо внимание,

по простата причина, че неговото говорене оня ден за мене беше една изненада, защото г. Такевъ они денъ не е г. Такевъ, когото и азъ, и вие познавате отъ прѣди десетина години, защото, когато въ 1906 г. беше избухнала желѣзничарската стачка, когато желѣзничаритѣ искаха да се наложатъ на държавата въ една нелоялна и незаконна борба, каквато дори въ Франция не позволяватъ, и да я принудятъ да имъ плати по-голѣми заплати, каквито държавата тогава, споредъ бюджета си, не можеше да даде, г. Такевъ, заедно съ г. Малинова, заедно съ цѣлата опозиция на площадъ „Позитано“ правиха митингъ да поддържатъ стачницитѣ въ тѣхната борба съ държавата, за да я надвиятъ. Това е, разбира се, схващане на г. Такева тогава, и азъ не мога да го обвиня заради туй, но искамъ да ви кажа, че между г. Такева оттогава и г. Такева днесъ има една голѣма разлика, и азъ като го признавамъ, констатирамъ съ удоволствие, че тази разлика е въ неговата душа. Обаче, ако фактътъ, че г. Такевъ си е измѣнилъ мнѣнието по известни въпроси, че жителската опитност, опитността на властѣта, прѣвъ която мина, му е показвала пжти, въ който единъ държавенъ мажъ трѣбва да върви, ако, казвамъ, този фактъ може да бѣде отраденъ, това не дава право на г. Такева да подозира и да обвинява въ демагогия хора, които нито нѣкога сж били, нито нѣкога мислятъ да бѣдатъ демагози.

Г. професоръ Молловъ каза: „Има три прѣдложения за амнистия, три проекта: единъ, внесенъ отъ г. министра на правосѣдието, като прѣдставителъ на болшинството, вториятъ — отъ земледѣлската група, и третиятъ — отъ групата на тѣснитѣ социалисти“, и каза, и единтъ, и другитѣ, и третитѣ правятъ политика по този въпросъ. Ще ми прости почтениятъ професоръ Молловъ. Има, дѣйствително, хора въ България, които правятъ политика отъ всичко, дори отъ кириленитѣ клечки, но тѣзи хора не сж нито тукъ (Сочи министерската маса), нито сж тамъ (Сочи дѣснищата). Вие ги знаете кждѣ сж, да не ги упоменавамъ, за да не се дразнимъ излишно. А слѣдъ това, г-да, да си дойда на думата.

Никой не е противъ стегнатостта въ управлението на държавата, никой не е и не може да бѣде противъ дисциплината въ държавата, защото безъ стегнатостъ, безъ дисциплина, било въ обществото, било въ държавата, било въ войската, никакво съществуване не може да има. Даже ако вземемъ прѣдставителитѣ на социализма, тѣсни или широки, които на видъ поне искатъ да докаратъ една разхалтавостъ въ буржоазната държава, за да ускорятъ нейното падане и по-скоро да я завладѣятъ, когато остане до тѣхъ, тѣ сж стегнати и, може-би, повече, отколкото насъ, господата отъ буржоазнитѣ партии. Въ партията на г. Сакъзова, въ партията на г. Благоева има такава стегнатостъ, такава дисциплина, на която ние, буржоазнитѣ партии, можемъ само да завидваме! Та, искамъ да ви кажа, че въ този моментъ азъ не допускамъ да има нѣкой, който да е противъ държавната дисциплина, който да е противъ стегнатостта въ управлението на държавата и въ обществото, защото ние всинца разбираме, че тази дисциплина, че тази стегнатостъ е едно отъ условията съвършено необходими, за да може държавата да съществува, и че слѣдъ това, което прѣживѣхме, менѣ ми се струва, че трѣбва у всѣкого едногo да се убие охотата да прави демагогия, да разслабва държавния строй, да разслабва дисциплината въ държавата, защото, ако ние допуснемъ да станатъ тѣзи работи, перспективата за българската държава и за българския народъ не е много хубава.

Азъ съмъ, както ви казахъ въ началото, за амнистията, но въ сящото врѣме съмъ и за дисциплината. Обаче азъ искамъ да се разберемъ, какво азъ разбирамъ подъ дисциплина, и какво г. Такевъ, заедно съ професоръ Молловъ отъ демократическата група, из-

глежда, че разбиратъ. Тамъ нѣма да бѣдемъ съгласни. Ако г. г. прѣдставителитѣ на демократическата партия разбиратъ една дисциплина, която да се ослонява, която да се крѣпи, която да се базира само на неумолимата строгостъ на законитѣ, мене ме нѣма тамъ, тамъ не можемъ да се разберемъ, защото, може-би, прѣди години, такава една дисциплина да беше възможна, но днесъ, споредъ моето схващане, прѣдъ видъ на общественитѣ условия, въ които ние живѣемъ, прѣдъ видъ на фактитѣ, както се слагатъ, за такава една дисциплина струва ми се, че вече не може да се мисли. Възможна е само дисциплина, която най-напрѣдъ да лѣга въ съзнанието на народа, че е необходима, възможна е една дисциплина, въ основата на която да има правда, ако не съвършено идеалната правда, поне възможна най-голѣмата. Въ основата на тази дисциплина трѣбва да има нѣща, които съврѣменното разбиране на фактитѣ, на обстоятелствата създаватъ. Не можете да искате вие отъ хората, отъ гражданитѣ на една държава, да бѣдатъ тѣ коректни и изправни въ всѣко едно отношение въ изпълнение на дълга си къмъ тази държава, когато тази държава не иска даже да знае, че тя има задължение къмъ тѣзи граждани. Менѣ ми се вижда странно, ако искате, че професоръ Молловъ, че г. Такевъ мислятъ, че щомъ отечеството се е казало отечество, то даже съ цѣната на най-страшнитѣ изтезания, на каквито единъ човѣкъ може да се подложи, трѣбва непрѣмѣнно да му служи. Минаха се тия врѣмена. За да може българското отечество да бѣде пазено отъ всѣкого едногo до послѣдна крайностъ, до послѣдна капка кръвъ, това отечество трѣбва да бѣде общо на всички български граждани, и трѣбва въ съзнанието на българския народъ да влѣзѣ, че дългътъ къмъ това отечество е задължителенъ дългъ за всички онѣзи, които се казватъ българи. Трѣбва всинца да се проникнатъ отъ съзнанието, че честта на България, това е нашата собствена честъ, че интереситѣ на България, това сж нашитѣ собствени интереси, и като защитаваме честта и интереситѣ на държавата, защитаваме нашата собствена честъ и интереси, при още едно непрѣмѣнно условие, че въ тази земя единъжъ-завинаги ще се разбере, че всѣки единъ трѣбва да отива тамъ, закъдѣто неговиятъ мозѣкъ отговаря, тамъ, закъдѣто възпитанието го е подготвило, или по-добрѣ, кждѣто той може да бѣде полезенъ и на обществото, и на държавата си. Трѣбва да прѣстанемъ по единъ или другъ начинъ да се мчимъ да достигаме тамъ, кждѣто не ни е мѣстото и кждѣто, като отидемъ, не само че нѣма да бѣдемъ полезни за държавата, но, напротивъ, правимъ всички пакости, които нашата глупостъ или безумие сж въ състояние да дадатъ. Освѣнъ това не можемъ ние, или държавата да искаме отъ хората, друго, освѣнъ това, което тѣ физически и човѣшки имъ е възможно да дадатъ. Не можете да искате отъ единъ човѣкъ, който да е, да хвърка, когато му заповѣда: „хвъркай, господине“, а когато не може да хвърка, да го накажете. Е добрѣ, отъ онѣзи, които вие обвинявате днесъ, че сж се провинили, за които г. Такевъ и професоръ Молловъ, въ името на държавната дисциплина, запрѣтиха да имъ се даде амнистия, отъ тѣхъ поискаха да хвъркатъ. Не могатъ да хвъркатъ. Сега, да вземемъ да ги обѣсимъ ли, защото не могатъ да хвъркатъ?

Обяви се войната. Кой отъ васъ не ще си спомни съ най-голѣма национална гордостъ готовността, съ която този народъ посрѣщна тая война? Кой отъ васъ ще откаже, че въ първата война до Чаталджа българскиятъ народъ не беше нищо друго, освѣнъ единъ герой, който не знае нито умора, нито болестъ, нито страхъ, нито роптание, вървѣ като лудъ, като бѣсенъ до Чаталджа? И тѣзи, които бѣха тамъ, и имаха възможностъ да бѣдатъ въ съприкосновение съ тѣзи хора, които тѣй много прославиха България, само

като си спомнят и фактите от това време, не могат освен да се гордѣят, че принадлежат на народа, който даде тия герои. Азъ бѣхъ постоянно между тѣхъ. Азъ не видѣхъ нито единъ малодушникъ, нито единъ страхливецъ, нито единъ да роптае, нито единъ да протестира, биха се съ бѣснотия, страдаха съ радостъ, умираха съ усмивка на уста. Защо? Защото служеха на България, както тѣ разбираха. И, ако тѣзи храбри и доблестни хора, ако тѣзи славни герои, нѣколко луди безумци съ своето безумие обърнаха на едно безпомощно стадо отъ бѣглеци, което показа гърба си на героите отъ Пенди-Пегадя, беки ще се намѣри нѣкой, който да смѣе да ги обвини въ малодушие? Къдѣ ще бѣде правдата тогава?

Само това ли бѣше? Когато държавата иска да сѣди тѣзи нещастници, защото не си изгълбили дълга къмъ нея, нека видимъ държавата изгълни ли си дълга къмъ тѣхъ? Облѣче ли ги, нахрани ли ги, медицинска помощъ ли имъ даде, срѣдства да се съобщаватъ съ домоветъ ли имъ даде? Азъ, който ви говоря, бѣхъ началникъ на болница, санитаренъ майоръ — простете ми, докторъ Момчиловъ, човѣкъ съ извѣстно обществено положение — напуснахъ дома си прѣзъ м. септемврий, писахъ, телеграфирахъ, искахъ да зная какво става тамъ. Отговоръ получихъ на 1 февруарий. Септемврий, октомврий, ноемврий, декемврий, януарий — петъ мѣсеца не зная какво става въ къщата ми. Азъ, който дома бѣхъ оставилъ само една сестра, тая неизвестностъ душата ми сломи, и ако не ме бѣ срамъ, щѣхъ да избѣгна, да отида за да видя какво ставаше въ дома ми. Ами я смѣтнете, че имаше 600 хиляди души, които стоеха безъ писма, безъ извѣстия и които бѣха оставили и жени и дѣца и близки! Това не можеше да се търпи. А въ това време имаше български министъръ на пѣтицата, съобщенията, почитъ и телеграфитѣ. Този човѣкъ, облеченъ като нѣкой офицерски опероточенъ герой, съ разни генералски униформи, разхождаше се като лудъ, но не му дойде на ума, че толкова хиляди души стоятъ безъ всѣкакво извѣстие отъ домоветъ имъ, за да се погрижи да уреди каквито и да било съобщения!

Х. Бояджиевъ: Генералъ Франгя ли?

Д-ръ И. Момчиловъ: Да. — Не му дойде на ума, че трѣбва да се нареди нѣщо, да се даде възможностъ на тѣзи 600 хиляди души да получатъ поне каквото и да било извѣстие, да знаятъ, какво става въ къщата имъ. Е, чудно ли ви се вижда, г-да, че подиръ такава една работа, ще се сломи духътъ дори на тѣзи, които бѣха и които се казваха български войници и които разнесоха славата на България по четиритѣ краища на свѣта? Отъ единъ човѣкъ може да се иска, г. г. народни прѣдставители, само това, което той може да ви даде, което му е физически и човѣшки възможно. Когато почнете да искате отъ него повече отъ това, което той може да ви даде, катастрофитѣ идатъ. И не сѣ виновни тѣзи, които не могатъ да дадатъ туй, което нѣматъ възможностъ да дадатъ; виновни сѣ тия, които искатъ отъ тѣхъ туй, което тѣ не могатъ да дадатъ.

Храна ли имъ даде държавата? Азъ бѣхъ началникъ на болница; имахъ 120 души санитарии; нито единъ денъ въ болницата не остана съ по-малко отъ 200—300 души болни. Получихъ храна отъ държавата на 12 октомврий; слѣдъ това получихъ храна на 1 февруарий. Четири мѣсеца кой храни тѣзи хора, санитаритѣ, мене, и главно болнитѣ, които прѣзъ това време достигнаха до 3.000 души, между които 2.000 души само отъ холера. Да ви го кажа ли? Крадѣхъ, за да ги храня.

Д. Тошковъ: Това не е вѣрно, г. Момчиловъ. Значи, не сте имали добъръ домакинъ и не сте си били наредили добръ работата. Храна бѣше наврѣме давана.

Д-ръ И. Момчиловъ: Фактъ, който никой не може да откаже, е, че въ болницата на д-ръ Назлъмова, въ V-та дивизия, III армия, цѣла недѣля болнитѣ сѣ ги хранили — знаете ли съ какво — съ ярма, това, съ което хранятъ говедата, разбъркана съ вода и затоплена; съ такъвъ видъ булйонъ сѣ ги хранили. Хлѣбъ нѣмаше. Когато избухна епидемията отъ холера въ Чанта, която даде една голѣма смъртностъ — близо 88% — азъ останахъ въ сѣщото време и за комендантъ, съ заповѣдъ да прѣкрата веднага епидемията. Близо до Чанта, на 3 км., въ единъ чифликъ Балабанли и Паназли по-надолу, квартируваше 3 Бдински полкъ. Заповѣдахъ: никакътъ войникъ, никакво външно лице да не влиза. Първата вечеръ още уловихъ 10 войника отъ 3 полкъ дошли. Заповѣдахъ да ги пуснатъ, като имъ казахъ: да не дохождатъ други пѣтъ, защото ще заболѣятъ. На втората вечеръ сѣщата история, на третата вечеръ сѣщо. Поксахъ да разбера, коя е причината. Докараха ми ги — помня като сега — казвамъ имъ: „Г-да, недѣйте идва. Не знаете ли, че холера има тукъ? Ще се заразите; ще вземете заразата и ще я занесете въ полка, другаритѣ си ще заразите“. Разкопчаха шинелитѣ си, хлѣбъ имаше въ шинелитѣ имъ. „Господине — казватъ — хлѣбъ нѣмаше, а гладно не се стои. Не сме дошли за удоволствие. По 2 л. плащаме единия хлѣбъ.“ Питамъ ви: каква е тази държава, която си позволява да взема хорскитѣ синове да ги прати тамъ и, на туй отгорѣ да ги застави да си купуватъ хлѣбъ и по 2 л. да даватъ за единъ хлѣбъ? Колко сѣ тѣзи хора отъ българската армия, които могатъ да си позволятъ този луксъ, да плащатъ по 2 л. за единъ хлѣбъ?

За санитарната служба много се говори, както знаете. Нѣма нужда да разправамъ и азъ, но има факти, които не сѣ изнесени тукъ, и които сѣ много страшни, за да останатъ неизнесени. На 15 ноемврий въ Мустафа-паша единъ тренъ, композиранъ съ открити вагони, пълненъ съ ранени и болни, бѣ готовъ да върви въ България и да отведе тия хора на лѣчение. Пристигатъ двама голѣмци, които ще се връщатъ сѣщо въ стара България. Казватъ имъ: „Заповѣдайте, г-да! Влакътъ е готовъ, ще заминете сега“. — „Не, за насъ мѣсто нѣма“. — Какъ нѣма? Толкова вагони сѣ тукъ. — „Не, заради насъ ще намѣрите единъ първокласенъ вагонъ“. И докато имъ се достави единъ първокласенъ вагонъ, въ който да влѣзатъ тѣзи голѣмци, за да не се осеквернатъ като се допратъ до синоветъ на България, седемъ часа минаватъ. Въ туй време дъждъ вали, ранени, болни стоятъ на открито, и само 15 души сѣ успѣли да умратъ въ вагонитѣ! Чудно ли е подиръ туй, че хората, които виждатъ, какви сѣ поредитѣ въ тази държава, ще кажатъ: по дяволитѣ тази държава, който е лудъ, нека върви да мре за нея! Ами слѣдния фактъ: прѣзъ мартъ, априлий и май, по официалнитѣ статистики, 65 хиляди български войници болѣдуваха и лежаха въ болницитѣ отъ скорбутъ, отъ жълтеница и отъ стомашно разстройство. Знаете ли защо? Защото единъ министъръ отъ бившия кабинетъ, тоя лудъ генералъ, който ходѣше да се разхожда въ разни генералски униформи, чрѣзъ своя шурия доставяше сръбска сланина и тровѣше българскитѣ войници съ нея. Знаете ли какво е скорбутъ? Скорбутъ е една болестъ, която ще намѣрите въ старитѣ медицински книги. Понеже се дължи на употреблението на развалена и непрѣсна храна, тя бѣше възможна едно време, когато обсаждаха градоветъ и обсадитѣ продължаваха съ години; тя бѣше възможна, когато гемитѣ пѣтуваха отъ Европа за Америка съ мѣсеци, и хората биваха принудени да употребяватъ за храна консерви и стари припаси. Е добръ, ние достигнахме до това дередже, че покрай брѣговетъ на Бѣлото-море, където, може да се каже, пролѣгъта е вѣчна, където нѣма нищо повече отъ

зеленчук и прѣсна храна, 65 хиляди български войника болѣдуваха отъ скорбутъ, отъ жълтеница, защото на г. Франгя, трѣзъ неговия шуря Блуменфелдъ — нека се запомнятъ тѣзи двѣ велики имена — трѣбваше да се даде възможностъ върху нашитѣ гробища, които се изкопаха, да обере българската държава. И слѣдъ като тоя скандаленъ фактъ стана достояние и на послѣдния войникъ, вие мислите ли, че ще се намѣрятъ хора, които да бѣдатъ луди да мратъ за държава, въ която такива мошеничества сж възможни? Имате грѣшка. Азъ съмъ, може-би, както рте и вие всички, голѣмъ патриотъ; обичамъ тази България лудо, безумно; готовъ съмъ, както и всинца вие, сто пати да умра зарадъ нея. Но и на мене вие не може да наложите такава дисциплина, която да ме кара, за хатѣра на единъ еврейнъ, какъвто е Франгя, за хатѣра на неговия шурей, Блуменфелдъ, за да печелятъ пари, азъ да се троя съ проклетата имъ сръбска сланина! И когато тия 70 хиляди хора разбраха защо болѣдуватъ, въображавате си каква дисциплина ще бѣде възможна между тѣхъ.

И. Йоновъ: Ами холандското сирене?

Д-ръ И. Момчиловъ: Холандското сирене, и то, помогна за тази работа. Доставляваха го отъ Холандия по 4 л. кило. Дадоха Савова подъ сждъ, че купуватъ лимонъ-тузу, а когато тукъ, въ България, има сирене по 3—4 гроша оката, и много хубаво, и прѣсно, докарваха холандско сирене, правено отъ лой и чирвишъ, за да дадатъ възможностъ на министра Франгя и шуря му, да печелятъ пари за смѣтка на здравето ни, на насъ, които бѣхме отишли да мремъ за честта на тази държава.

Г. г. народни прѣдставители! Българскиятъ войникъ отиде и си плати дълга и го плати тѣй, както не знаа да-ли го е плащалъ нѣкой, въпрѣки всичкитѣ безобразия, които тогавашното правителство извърши, като не прати всички на бойното поле. Бѣше послѣдвало тогава окръжно, по никакъвъ начинъ никой да не се освобождава: камбури, изсипани, хора сакаати, туберкулозни, кръвъ плюеха — ще вървятъ. Добръ, настѣпи великиятъ, страшиятъ моментъ, трѣбваше всички да мремъ за България.

П. Панайотовъ: Имаше заповѣдъ да не се разбо-лѣва никой.

Д-ръ И. Момчиловъ: Тръгнахме, но когато ние трѣгвахме отъ Браца, синоветѣ на главнитѣ цанковисти, на Стефанаки Савовъ, на Статковъ — млади, червени, да ти е драго да ги гледашъ, камъкъ да уловятъ, вода че пусне — останаха въ реквизиционнитѣ комисии!

Отъ крайната лѣвица: Патриоти.

Д-ръ И. Момчиловъ: Има единъ фактъ, който ме кара да се срамя, че съмъ българинъ; има единъ фактъ, поради който кожата ми се пука, че съмъ дълженъ да го изтъкна. Но истината прѣди всичко. Венизелосъ, този проклетъ грѣкъ, когато изпращаше синоветѣ си, каза имъ: „Проклети да сте, ако покажете грѣбъ на неприятеля, и ако умрете, умрете за честта на Гърция“. Какво направи нашиятъ Венизелосъ, г. Даневъ? Скри си синоветѣ въ главната квартира. Иде ми на умъ, че когато на Наполеона, подъ Бородино, донесоха портрета на 2-годишния му синъ, римскиятъ царъ, той го погледна и каза: „Скрийте го, много е рано зарадъ него да гледа ужаситѣ на войната“. Може-би г. Даневъ да искаше да подражава на Наполеона, да не даде на синоветѣ си зрѣлището на ужаситѣ на войната. Че той Наполеонъ ли е? И ако той мислѣше, че хорскитѣ синове могатъ да гледатъ ужаситѣ на войната, можеха и неговитѣ да сторятъ това.

Има ли нужда, г. г. народни прѣдставители, да ви казвамъ всичкитѣ случаи на най-прѣстѣпна фаворизация, която бившето правителство на г. Гешова и г. Данева упражняваше? Има ли нужда да ви казвамъ, че една отъ причинитѣ на безумното протакане на тая проклетата война, бѣше, че: тогавашнитѣ управници — азъ го твърдя — съ много малко изключения, скрива своитѣ на топло и удобно? И когато тѣхнитѣ бѣха скрити и запазени, хорскитѣ можеха да се изтезаватъ и мѣчатъ. Какво значеше за Гешева и за Данева, че този или онзи шѣлъ да мре, или да тегли? Ако Даневъ бѣше нахраненъ единъ само пѣтъ съ сланината на Франгя, мирътъ щѣше да бѣде сключенъ още на Люле-Бургазъ.

Ю. Юрдановъ: Неговиятъ синъ да се запази.

Д. Благоевъ: А работницитѣ да убиватъ.

Д-ръ И. Момчиловъ: Има телеграма подадена отъ главната квартира до щаба на първата армия: „Санитарниятъ редникъ Х. У. — не казвамъ имена — да се прѣведе на лѣчение въ Софийската болница, понеже билъ опасно боленъ“. Констатира се, че тоя санитаренъ редникъ, близъкъ роднина на единъ тогавашенъ министъръ, не само не е опасно боленъ, ами като се разхождалъ, кракътъ му се отрепалъ отъ ботуша, и понеже е оздравѣлъ, нѣма нужда да се праша на лѣчение. Подиръ три дена втора телеграма отъ главната квартира до генералъ Кутинчева, непрѣмѣнно да го прѣведе на занятия въ една отъ болницитѣ въ Пловдивъ. Генералъ Кутинчевъ отговаря, че подобна фаворизация може само да деморализира армията и че той не позволява това по никой начинъ. Слѣдва трета телеграма пакъ отъ главната квартира — тая главна квартира, която не слушаше правителството — непрѣмѣнно, по заповѣдъ вече, да върнатъ прочутия санитаръ. И по заповѣдъ върнаха го. Четохъ едно писмо — ще го четете, може-би, и вие единъ денъ — така пагласено: „Милитѣ ми синове, не можете повече да стоите въ главната квартира, защото скандалътъ е голѣмъ. Баща ви мислѣше да ви прати въ конвой. Но понеже Негово Величество Царя понѣкога си позволява да отива да обикаля одринскитѣ укрѣпления въ врѣме на стрѣлба и понеже е рисковано да видите нѣкоя граната, ние рѣшихме да ви туримъ въ единъ полкъ, който нѣма да вземе никакво участие“. Така ли се разбира дългътъ къмъ българското отечество? Има другъ единъ случай. Имаше единъ главенъ, много главенъ въ Солунъ — не ща да му казвамъ името, ако можете, сътете се кой е. Този човѣкъ остави да избиятъ една дружина; когато избиването бѣше започнало, когато гърмѣха топове и пушки по улицитѣ, този човѣкъ трѣти да бѣга и да се спасява, и когато достигна първата гара, уловиха този храбрецъ, но него не го досрамѣ да се търкала прѣдъ гърцитѣ и да имъ цѣлува краката и да моли да го пуснатъ! Когато въ Гюмюрджина ми разправиха този скандалъ — единъ еврейнъ ми го разправи, защото българи не достигаха до насъ — честно слово ви казвамъ, тѣй ме бѣше срамъ отъ еврейна, че проклѣхъ часа, въ който съмъ се родилъ българинъ. И слѣдъ всякия скандалъ името на този човѣкъ се цитираше като кандидатъ за министъръ въ една комбинация, и сега се разхожда свободно изъ града ненаказанъ. Слѣдъ това кого ще наказвате за дѣто е бѣгалъ?

Н. Сидеровъ: Кажете нѣщо Гюмюрджинско, ако има.

Д-ръ И. Момчиловъ: За тамъ г. Лукановъ ви разправя.

Едно нѣщо, обаче, не трѣбва да забравяме, г. г. народни прѣдставители, че политика съ чувства

и съ сантимани не се прави, че държава също така съ чувства и съ сантимани не се управлява. Казахъ въ самото начало: азъ не мисля, че трѣбва да дадемъ амнистия, защото схващамъ, че тѣзи, които сега се прѣслѣдватъ и наказватъ, не сж виновни, тѣй като тѣхната вина, както видѣхте всички — впрочемъ вие знаете това по-добрѣ отъ мене — е прѣдизвикана, е докарана отъ безумието, отъ прѣстѣпността, отъ грѣшките на други, и не можемъ да наказваме хората за виновността на други. Но ние не можемъ въ сщщото врѣме и да не държимъ смѣтка за дисциплината, и за стегнатостта въ армията. Ние съ този въпросъ за амнистията трѣбва да направимъ това, което здравиятъ разумъ диктува, което висшата правда изисква, което интереситѣ на държавата заповѣдватъ; а то е, безъ да допускаме да бжде наказанъ нито единъ невиненъ, да вземемъ всички мѣрки, да накажемъ най-строго тѣзи, които съ дѣянията си, съ дѣйствиата си, освѣтъ че причиниха грамадна пакостъ на държавата, но най-храбрата, най-достойната, най-дисциплинараната армия, каквато бѣше българската, обърнаха въ бѣгъльци, въ една тѣла отъ хора, които почнаха да роптаятъ, да се бунтуватъ, които отъ тая България, която бѣше стигнала до стѣнитѣ на Цариградъ, която караше да трепере Цариградъ, докараха работата дотамъ, че София започна да трепере прѣдъ мамалигаритѣ. Не съмъ съгласенъ по никакъвъ начинъ да се амнистиратъ лѣкаритѣ, които съ своето безсърдечие, съ своята жестокостъ сж станали причина, макаръ и на едно страдание, защото длъжността и прѣдизначението на лѣкаря не е да причинява страдания, а тъкмо обратното — да ги уталожва и успокоява въ кръга на възможното. Не съмъ съгласенъ да се амнистира или помилюва който и да било началникъ, който се е провинилъ въ каквото и да било съзнателно прѣстѣпление. Азъ схващамъ, че нашата роля по този въпросъ, ролята на Народното събрание е, да дадемъ доказателства на българския народъ, че това, което бѣше възможно тогава въ смисълъ на фаворизация, жестокостъ, лишения и безумие, повече не може да се повтара. И когато ние по този начинъ излъземъ отъ въпроса за амнистията, ние можемъ да бждемъ увѣрени, че сме си изпълнили дълга. (Ръкоплѣскане отъ дѣсницата, дѣсниа и лѣвия центъръ)

Прѣдседателъ: Има думата г. Ради В. Радевъ.

Д. Благоевъ: Г. прѣдседателю! Часътъ приближава 8. Сесирайте Народното събрание, желае ли да се отложи засѣданието.

Прѣдседателъ: Има врѣме. Азъ си зная длъжността. Като стане 8 ч., ще питамъ народнитѣ прѣдставители, желаятъ ли да се продължи засѣданието.

Р. В. Радевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! По въпроса за амнистията, който се разисква тукъ, отъ нашитѣ колеги отъ лѣвицата се казаха много работи, които нѣматъ нищо общо съ амнистията.

Г. Кирковъ: Така Ви се струва.

Р. В. Радевъ: Не така ми се струва, но така е въ дѣйствителностъ. Говориха се работи, които засѣгатъ чисто работата на изпитателната комисия, която ние избрахме и която вече работи. Говориха се работи, на които мѣстото бѣше при разглеждането на военния бюджетъ; говориха се още работи, казвамъ, които нѣмаха нищо общо съ амнистията. И лѣвицата, върна на своето начало, да разтака колкото може повече въпроситѣ, . . .

Д. Благоевъ: Ние протестираме противъ тая инсинуация.

Р. В. Радевъ: . . . продължава да прѣчи на Народното събрание да бжде по-експедитивно въ своята работа.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Защо така говорите? Бждете по-добросъвестни.

Х. Набакчиевъ: Ние не сме дошли само рѣка да вдигаеме.

Р. В. Радевъ: Г. Лукановъ говори работи, които трѣбваше да се кажатъ при разглеждане на военния бюджетъ, защото засѣгаха организацията на нашата армия. Той изложи всичкитѣ свои разбирания върху военнитѣ системи. Той се възползува отъ случаи да хвърли върху правителството и болшинството множество обвинения, които нѣмаха нищо общо, повтарямъ, съ амнистията. Тѣй щото, като отбѣлѣзвамъ това, азъ констатирамъ, че опозицията ни прѣчи да работимъ. Това нека се забѣлѣжи добрѣ.

Д. Теневъ: Голѣма приказка казахте.

Р. В. Радевъ: По-ясно и по-добрѣ се разискватъ въпроситѣ и се дохожда до едно правилно заключение, . . .

Д. Благоевъ: Твърдѣ често вие протакате работата, а сетнѣ обвинявате опозицията, и особено крайната лѣвица.

Р. В. Радевъ: . . . когато се движимъ по-скоро, когато ние държимъ нишката на разсѣждението и когато по една строго опрѣдѣлена логика идваме до нашето заключение. Затуй, г-да, азъ ще се огранича и не ще отговарямъ на нашитѣ противници отъ лѣвицата на всичкитѣ въпроси, които тѣ повдигатъ и които не се касаятъ никакъ до въпроса за амнистията.

Правителството, респективно г. министърътъ на правосѣдието, внесе прѣдъ насъ, на наше разглеждане съ единъ докладъ, колкото кратъкъ, толкова и краснорѣчивъ, единъ законопроектъ за амнистия. Правителството внесе този законопроектъ, за да изпълни едно желание, което се изказва отъ всичкитѣ слоеве на нашето общество. За доказателство на туй служатъ и прѣдложенията на почитаемитѣ депутати отъ опозицията, г. г. земледѣлцитѣ и г. г. социалистичитѣ, на сжщата-тема — да се амнистиратъ провинилитѣ се прѣзъ врѣме на войната войници и офицери.

Г. Кирковъ: Офицери нѣма.

Р. В. Радевъ: Сбъркахъ, г. Кирковъ, като казахъ офицери, и тъкмо сега ще разширя моята мисль, за да ви упрекна въ едностранчивостъ, въ политиканствуване, въ партизанствуване съ въпроса за амнистията, като искате да се опростятъ само долнитѣ чинове, само войницитѣ, а забравяте, че наравно съ тѣхъ и офицеритѣ бѣха изложени на сжщия микробъ, както се каза отъ единъ ораторъ отъ лѣвицата, живѣеха въ сжщитѣ условия, въ които живѣеха и войницитѣ, . . .

Отъ лѣвия центъръ: Не е върно.

Р. В. Радевъ: . . . дишаха сжщия въздухъ, който дишаха и войницитѣ.

А. Кундалевъ: На тѣхъ се плащаше.

К. Сидеровъ: Срамота е да приказвате за амнистия на всичките офицери. Ако е бѣгалъ — на вѣжето.

Р. В. Радевъ: Да се казва, че с срамота да се иска амнистия за офицеритѣ въ България, това е такова тѣсногрѣдо партизанство, каквото азъ не допускахъ поне въ редоветѣ на радикалъ-демократическата партия.

Н. Цановъ: Най-напрѣдъ погледнете г. д-ръ Момчилова. Той се съгласява съ насъ.

Р. В. Радевъ: Г. Найчо Цановъ! Азъ не отговарямъ за мнѣнията на ораторитѣ отъ тази трибуна — тѣ сами отговарятъ за своитѣ мнѣния. Азъ говоря по законопроекта на правителството и като народенъ прѣдставителъ, имамъ право да се произнеса и да квалифицирамъ тая постѣпка. Г. Найчо Цановъ ме закача и ми посочва, какво казвалъ г. Момчиловъ. Г. Момчиловъ може да казва, каквото ще; той има свое мнѣние, азъ ще кажа моето.

С. Костурковъ: Кажете, че и г. Момчиловъ партизанствува.

Прѣдседателъ: Моля, недѣйте нарушава тишината.

Р. В. Радевъ: Законопроектътъ за амнистията е внесенъ отъ страна на правителството на първо четене и азъ мисля, че ще трѣбва да се произнесе върху него сега само по принципъ. Тѣй щото азъ нѣма да попадна въ грѣшкитѣ на другитѣ оратори, да ви отнемамъ времето и да ви въвеждамъ въ подробности, които по-нататкъ ще се разискватъ при второто и третото четене на законопроекта.

Прѣдложението на правителството е по-всеобемляще, отколкото другитѣ двѣ прѣдложения, защото то обема по-широкъ кръгъ прѣстѣпления или, по-право, по-широкъ кръгъ прѣстѣпници; не изключва нито войници, нито офицери, както правятъ нашитѣ противници, за да демагогствуватъ прѣдъ народа, че тѣ искали доброто на масата. Едно такова едностранично поглеждане при въпроса за амнистията намалява съ 50% стойността на прѣдложението. Защото, когато почне да се политиканствува съ българекитѣ закони, особено по такъвъ деликатенъ въпросъ, какъвто е въпросътъ за амнистията, и когато почне да се прави политика съ кожата на хората, които лежатъ въ затворитѣ, това ясно доказва, че не се гледа съ известна сериозностъ на въпроса и по-извисоко и широко, а се гледа чисто и просто прѣвъ партийнитѣ очила.

К. Сидеровъ: Но не трѣбва да се прави политика и като одиратъ кожата.

Г. Кирковъ: Вие, г. Радевъ, прѣвъ кои очила гледате. На либералната партия, нали?

С. Златевъ: Прѣвъ офицерски очила гледа.

Прѣдседателъ: Моля, г-да, не прѣсичайте, имайте търпѣние.

С. Златевъ: Обвинява ни въ демагогство.

Р. В. Радевъ: Тѣзи думи азъ казахъ, не за да прѣдизвикамъ почитаемиѣ депутати отъ лѣвицата...

С. Златевъ: Но да ги обидишъ само.

Р. В. Радевъ: ... не да ги обидя, а да покажа чистосърдечно и искрено какъ съ известни въпроси се демагогствува отъ опозицията.

Г. Кирковъ: Имате нужда отъ симпатитѣ на офицеритѣ.

Р. В. Радевъ: Азъ имамъ нужда, и отъ симпатитѣ на офицеритѣ, и отъ симпатитѣ на войницитѣ, ...

Г. Кирковъ: Отъ тѣхъ нѣмате нужда.

Р. В. Радевъ: ... защото днесъ се касае въпросътъ за тѣхнитѣ кожи, и никой, не вѣрвамъ, г. г. народни прѣдставители, въ България и между васъ да е по принципъ противъ амнистията. Прѣстѣпления прѣвъ време на войната има множество. Едва-ли въ военно-наказателния законъ сж прѣдвидени толкова прѣстѣпления и толкова наказания, колкото станаха прѣстѣпления прѣвъ време на войната. Разнитѣ г. г. оратори отъ различни гледища очертаха условията, въ които се водѣше войната, които условия създадоха почва за прѣстѣпления. Наистина условията, въ които се водѣше войната срѣщу турцитѣ, по-нататкъ онази срѣщу нашитѣ съюзници, бѣха условия, които създадоха и отъ войника и отъ офицера, отъ генерала до най-простия кашаваръ, сжщества, които не можеха да владѣятъ твърдѣ себе си.

Прѣдседателъ: Попеже часътъ е осемъ, които отъ г. г. народнитѣ прѣдставители сж съгласни да се продължатъ дебатитѣ по въпроса, ...

Отъ дѣсницата: Докато свърши ораторътъ.

Прѣдседателъ: ... да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Прието.

Р. В. Радевъ: Условията, въ които се водѣше войната, бѣха едни отъ най-тежкитѣ. Вие знаете съ каква бързина българскиятъ народъ се притече въ казармитѣ, вие знаете съ каква нервностъ и съ каква веселостъ всички се впуснаха противъ врага, вамъ е известно, че не достигнаха нито обѣлка, нито въоръжение — тамъ вече има отговорности, които ще търси анкетната комисия — но не вѣрвамъ никой да е останалъ въ първо време да дезертира отъ своя постъ. Всичкитѣ несгоди, които бѣше сждено да срѣдне българската армия по пътя си, всичкитѣ неприятности, всичкитѣ лишения, всичкитѣ несправедливости, на които бѣха изложени известни отъ войницитѣ, а и отъ офицеритѣ еднакво, всичко това изопваше нервитѣ на повиканитѣ да се биятъ за своето отечество до такава степенъ, щото хладното разсѣждение вече отлиташе. Най-сетнѣ, българскиятъ народъ, българската държава, прашаше синоветѣ си да се биятъ тамъ, и тѣзи синове знаеха, че отиватъ да мратъ. А когато единъ човѣкъ е обзетъ отъ съзнанието и чувството, че той отива срѣщу куршума да мре, че той може-би, нѣма да се върне вече, всички ясно разбирате до каква степенъ тази възбуденостъ въ него го прѣдразполага къмъ различни нарушения, къмъ измѣна на своя дългъ, дори къмъ прѣстѣпление. Азъ нѣма да привеждамъ отдѣлни примѣри, за да дамъ една характеристика на прѣстѣпленията, които сж станали прѣвъ време на войната, защото едни отъ г. г. ораторитѣ бѣха твърдѣ щедри въ тѣзи примѣри, и вие отъ тѣхъ ще извлѣчете заключение, че прѣстѣпността, поради условията, въ които бѣха повикани армитѣ да работятъ, се усили или се създаде твърдѣ широка почва за нея. Нека спомена, че и една отъ най-главнитѣ причини, която усили прѣстѣпността, е безнаказаностъта на прѣстѣпницитѣ; нека спомена, че прѣвъ време на войната поправителниятъ воененъ институтъ почти не функционираше, или функционираше на начала, на каквито си функционира и въ мирно време. Никаква експедитивностъ

въ военните дѣла нѣмаше, може-би, защото военните сѣдилища бѣха недостатъчни, може-би, защото нѣмаше достатъчно сили, достатъчно хора да се занимаватъ и дадатъ бързо разрѣшение на едно повдигнатото дѣло срѣщу войници или срѣщу прѣстѣпници войници и офицери; може-би, казвамъ, това е единствената причина, задѣто не успѣха военните сѣдилища да свършатъ своята работа, за да могатъ да изпълнятъ своето възпитателно и поправително прѣд-назначеніе. Не ще съмнѣние, ако всички г. г. народни прѣдставители, сж убѣдени въ това, при бѣд-жестото разглеждане на военния бюджетъ ние ще имаме случай да се произнесемъ върху този въпросъ. Въ всѣки случай, като една отъ главните причини трѣбва да се счете, освѣнъ възбуденото състояние на войската, и липсата на поправителенъ институтъ — той съвсѣмъ не се чувствуваше.

Всичко онова, което стана — говоря за прѣстѣп-ленията прѣвъ врѣме на войната — всичко онова, което се прѣживѣ отъ българските войски, може да си го прѣдстави само онзи, който е билъ тамъ, на самото мѣсто. Азъ вѣрвамъ, г. г. народни прѣдставители, че мнозина отъ васъ, по едни или други причини, не сж били тамъ, на бойното поле, за да прѣцѣнятъ, какви тежки бѣха условията, въ които бѣ повиканъ българ-скиятъ войникъ да работи, и съжалявамъ, задѣто ни-какви описания дори и отъ най-краснорѣчивитъ тукъ оратори, не могатъ да имъ посочатъ истинското поло-жение на нѣщата на бойното поле. Прѣстѣпления ста-ваха не само въ войската, не само на боевата линия, но и въ тѣла на армията; прѣстѣпления ставаха сж-щеврѣменно и тукъ — нека го не криемъ и то ще бѣде една отъ грѣшките, които занаяпрѣдъ трѣбва да поправимъ. — Българскиятъ народъ, всички бъл-гарски граждани, като единъ човѣкъ литнаха къмъ казармитъ и тамъ се струпа толковъ много свѣтъ, който трѣгна на бойното поле, толковъ много войска, такова едно натрупване на свѣтъ имаше по бойната линия въ първитъ дни, щото България задъ гърба имъ опустѣ. Като една грѣшка трѣбва да се посочи, че тукъ въ тѣла на тѣла, тукъ, въ стара България, не остана способенъ за работа човѣкъ.

Г. Кирковъ: Имаше червенки, здравички.

Р. В. Радевъ: Тукъ, въ стара България, не оста-наха хора да се занимаватъ съ най-необходимитъ ра-боти, които сж потребни за войската въ военно врѣме. Тукъ фурнитъ се затвориша, затвориша се и работил-ницитъ и фабричитъ. Струва ми се, че нѣма да се отклони много, ако ви спомена единъ случай: даватъ се на търгъ на сливенскитъ фабриканти направата на разни шаеци, и тѣ приематъ да правятъ доставка съ едно условие — да имъ оставятъ работници да ра-ботятъ, защото безъ работни рѣцѣ, тѣ не могатъ. Търгътъ се дава, но работниците се взематъ отъ фабричитъ и се изпращатъ на бойното поле — кои способни, кои неспособни — и доставката не може да се даде на армията.

Г. Кирковъ: Но фабрикантитъ останаха тукъ.

Р. В. Радевъ: Тѣй щото, при повикването на на-рода подъ знамената не е имало единъ планъ, щото на бойното поле да нѣма толкова негодни, такова врѣдно натрупване на много свѣтъ, а да отиде само годното да се бие, защото негодното не само е те-жестъ на себе си, но прѣчи на общата цѣль на вой-ската. Въмѣсто 600-хилядна войска, която изпратихме на бойното поле, трѣбваше да имаме 300-хилядна спо-собна, а другитъ трѣбваше да останатъ тукъ при сѣмействата си, на запягитѣ си, при работитъ си, въ условия, съ които ще спомогнатъ много повече да се облекчи положението на войника на бойното поле.

Х. Кабакчиевъ: Това не е по амнистията, но нищо.

Р. В. Радевъ: Това е, г. Кабакчиевъ, по прѣстѣп-ността задъ тѣла на армията. Азъ казвамъ, че цѣ-лиятъ свѣтъ бѣше отвлѣченъ на бойното поле; тукъ останаха безпомощни сѣмейства, тукъ останаха цѣли села безъ мъже, само съ старци, и това е едно отъ условията да се развие прѣстѣпността тукъ, въ стара България.

Х. Кабакчиевъ: За условията приказвахме и ние.

Р. В. Радевъ: Условията, при които сж извършени прѣстѣпленията, сж тѣсно свързани съ амнистията. Азъ съ това искамъ да усиля моята мисль, че амни-стия трѣбва да се даде.

Х. Кабакчиевъ: Както аргументирате рѣчъта си, излиза, че говорите противъ амнистията.

Р. В. Радевъ: Може така да Ви се струва. Не го-вора противъ амнистията — ще видите заключението.

Когато става въпросъ за амнистията, г. г. народни прѣдставители, трѣбва да се защитаме, за какъвъ родъ прѣстѣпления тя трѣбва да се даде. Амни-стията трѣбва да се даде само за извѣстенъ родъ прѣстѣпления, както е ограничено въ законопроекта, прѣдложенъ намъ отъ правителството, защото проща-ка се дава само тогава, когато има възпитателно значе-ние занаяпрѣдъ; и не само да има възпитателно зна-чение, но още и да се оправдава отъ държавно гле-дище. Г. Момчиловъ добръ забѣлѣва, че единъ дър-жавникъ не може да се прѣдава на чувства и не трѣбва да рѣшава държавни въпроси само по чув-ства, ...

Т. Лукановъ: А самъ той се прѣдава на чувства.

Р. В. Радевъ: ... а трѣбва разумътъ да работи повече, отколкото чувствата. Понеже между народа има настроеніе, че амнистия по принципъ за из-вѣстни прѣстѣпления трѣбва да се даде, Народното събрание, нис тукъ, ще изпълнимъ единъ свой дългъ, когато гласуваме законопроекта по принципъ.

Азъ ще говоря специално за онѣзи, които сж били въ Америка и не сж могли да се завърнатъ подъ зна-мената при първия позивъ. Този въпросъ трѣбва да се разгледа отъ двѣ страни: да-ли тѣзи хора трѣбва да се амнистиратъ или не, и защо трѣбва да се амни-стиратъ. Този е въпросътъ, който най-много ще ме занимава тукъ, по отношение подробноститъ на амнистията. Азъ нѣма да засегна споменатитъ глави и членове въ самия законопроектъ, а ще ги прѣмина и ще говоря изцѣло, като отбѣлѣзвамъ пакъ, че при второто четене на законопроекта народното прѣдста-вителство ще има възможностъ да се изкаже поот-дѣлно за всѣки видъ прѣстѣпления.

Да говоримъ за американцитъ, г-да! Единъ отъ ораторитъ опрѣдѣли тѣхното число на 26 хиляди души. Другъ отъ тѣхъ описа, какво прѣдполага да е било тѣхното положение при първия позивъ на вой-ската подъ знамената, и намѣри, че, наистина, тѣ или нѣкои отъ тѣхъ поне не сж имали възможностъ да се явятъ тукъ. Отъ една страна далечината, го-лѣмината на разстоянието, отъ друга страна ангаж-ментитъ имъ тамъ, отъ трета страна липсата на срѣд-ства, за да могатъ да се върнатъ, отъ четвърта страна, най-сетнѣ, вземете чувството на самосъхра-нение, защото не щѣха да дойдатъ отъ Америка тукъ на разходка, а щѣха да дойдатъ да мрѣтъ — всичко това е заставило 26-тѣ хиляди души — азъ не съмъ провѣрилъ тази цифра — да останатъ въ Америка и да подпадатъ подъ ударитъ на военно-наказателния законъ за дезертьорство. Азъ ще настоявамъ прѣдъ васъ, г-да, тѣзи, които сж били дезертирали въ Аме-рика да се опростятъ изцѣло, не само като вземемъ въ съображение изказанитъ отъ г. г. ораторитъ при-

чини, но още и по една важна причина, върху която нито един от ораторите досега не се спрѣ. Тази важна причина е слѣдната: понеже военно-наказателниятъ законъ е строгъ, и тѣ знаятъ това, понеже давността е голѣма за подобенъ родъ прѣстѣпления, и тѣ рано или късно ще бѣдатъ прѣслѣдвани, тѣ сѣ лишени отъ възможността да се завърнатъ въ своето отечество, защото ще бѣдатъ подложени на голѣми наказания. По този начинъ тѣ ще потърсятъ срѣдства да останатъ завинаги въ Америка. Да останатъ 26 хиляди души българи, млади и способни за работа да живѣятъ тамъ, завинаги въ Америка, това ще рече България да се лиши отъ 26 хиляди сѣмейства; това ще рече, още по-нататѣкъ, при 60-тѣ хиляди души, които паднаха на бойното поле, за насъ да паднатъ още 26 хиляди души въ Америка — защото за насъ тѣ ще бѣдатъ умрѣли. Една държавническа мисль трѣбва да ни води въ случая. Ние трѣбва да намѣримъ начинъ, по който да върнемъ тѣзи синове на нашето отечество; имаме достатъчно причини за това.

Азъ нѣма да се спирамъ върху нѣкои пасажии отъ рѣчитѣ на г. г. ораторите отъ лѣвицата, за да опровергая нѣкои укори, които хвърлиха върху насъ. Въ всѣки случай, за да отговоря на онѣзи г-да, които не сѣ разположили да простятъ на генералитѣ и на полковницитѣ прѣстѣпленията отъ еднакъвъ характеръ съ онѣзи и на проститѣ войници, ще имъ напомня, че прѣзъ извѣстни дни въ извѣстни полкове отъ тази войска, се бѣха изгонили истинскитѣ генерали и полковници; това стана, напр., въ 22-и полкъ, рекрутиранъ отъ комунарската околия, отъ Самоковъ. Защо тѣ не искатъ наказанието на тѣзи генерали, които сами бѣха се произвели за такива и командоваха полкове, дружини, роти?

Г. Кирковъ: Защото 22 полкъ спаси положението на другия денъ отъ катастрофата.

Р. В. Радевъ: Азъ съмъ свидѣтель, че този 22 полкъ, който се би храбро на Булаиръ, при Повиенъ избѣга отъ шестъ фенери въ нощта, безъ да гръмне пушка: напусна позицитѣ и избѣга, и то отъ фенери, а не отъ хора. Тѣй щото, като се хвалите съ вашия 22 полкъ, недѣйте забравя и тази странничка отъ неговия животъ.

Г. Кирковъ: Не е нашъ, само че трѣбва да говорите истината. Попеже и Вие сте били въ него, и на Васъ, вѣроятно, сѣ направили впечатление фенеритѣ. Червени ли бѣха?

Р. В. Радевъ: Г. Кирковъ! Това е истината. Ако това би се извършило нѣкъдѣ другадѣ, дѣто азъ не съмъ билъ, не щѣхъ да повѣрвамъ, но азъ го видѣхъ и го изпитахъ.

Г. Кирковъ: Заедно бѣхте.

Р. В. Радевъ: Не, ние бѣхме малко по-назадъ; тѣ избѣгаха при насъ. — Г. Коларовъ на едно мѣсто въ своята рѣчь каза: „Ако има извършени прѣстѣпления отъ войници, то това се дължи само на прѣстѣпната атмосфера, що бѣха създали командующитѣ отъ всичкитѣ рангове“.

С. Златевъ: Много вѣрно е казалъ.

Р. В. Радевъ: Това е много смѣло казано.

Г. Кирковъ: Истината винаги смѣло се казва.

С. Златевъ: Точно тѣй е.

Р. В. Радевъ: Вие не сте били на бойното поле — азъ съмъ билъ; вие не сте били между войницитѣ —

азъ съмъ билъ; вие не сте спали въ тѣхнитѣ палатки — азъ съмъ спалъ.

С. Златевъ: Азъ съмъ билъ прѣди 30 години, когато Вие сте били дѣте.

Р. В. Радевъ: Азъ знаа какво мислѣха войницитѣ, защото бѣхъ войникъ и се движехъ между тѣхъ.

С. Златевъ: Ние бѣхме на бойното поле прѣди 30 години, а сега бѣха нашитѣ синове. Ами вашитѣ синове, кажете, кѣдѣ сѣ били?

Р. В. Радевъ: Споредъ господина, който ме прѣкъсва излиза, че само офицеритѣ сѣ прѣстѣпници въ войната, само тѣ сѣ причинителитѣ на нещастията.

С. Златевъ: Да, тѣ пуснаха бащила, както казаха вашитѣ хора по-рано.

Р. В. Радевъ: Не е така, г-да. Азъ видѣхъ мои другари да правятъ прѣстѣпления, безъ да ги подбутва никакъвъ офицеръ, безъ да имъ дава поводъ никаква причина, може-би само затуй, защото условията, при които се движехме, не бѣха такива, каквито въ другитѣ части — въ фланговетѣ и на други мѣста. Азъ видѣхъ войници, които правятъ прѣстѣпления. Какъ вие ще дойдете отъ тукъ да ме увѣрявате, че войницитѣ не сѣ правили прѣстѣпления, или сѣ ги правили подъ давлението на нѣкаква заповѣдъ. Абсурдъ е да се говори такова нѣщо. Когато водите прѣговори за миръ и за война, казва г. Коларовъ, вие трѣбва да се допитате до този въоръженъ народъ. Азъ не знаа, когато трѣбва да се сключи миръ, или да се отвори война, какъ мисли г. Коларовъ, че трѣбва да се сондира мнѣнието на този въоръженъ народъ? Да-ли войницитѣ да сложатъ пушкитѣ и да почнатъ да гласуватъ за войната или противъ войната, да-ли да пуснемъ оратори помежду имъ, които да приготвятъ двѣ мнѣния, които да се гласуватъ послѣ? Това е абсурдъ, г-да, да се иска войницитѣ да оставятъ на бойното поле пушкитѣ си, за да дебатиратъ.

Г. Кирковъ: Вие не разбирайте тѣй мисълта на г. Коларова.

Р. В. Радевъ: Тя е много ясна: да се обърнете да питате този въоръженъ народъ, да-ли иска война или миръ. Дѣ е било това, кога въ историята е имало такова нѣщо? Нито е било, нито нѣкога ще бѣде. Може-би, когато дойде вашето царство, вие ще искате отъ народа да гласува, да-ли да има война или миръ, и докато се нагласувате, може-би, неприятелътъ ще дойде въ самата засѣдателна зала, дѣто дебатирате.

Д. Теневъ: И сега пакъ дойде.

Р. В. Радевъ: Другъ единъ отъ г. г. ораторитѣ каза сжщото нѣщо, което здравиятъ разумъ не възприема. Г. Атанасовъ каза, че войникътъ не трѣбва да се подчинява на своя началникъ, и като доказателство на туй, той приведе обстоятелството, че когато войницитѣ били вдигнати отъ Чаталджа и били изпратени при Ицилъ и Кукушъ, тѣ били имали право да не послушатъ заповѣдитѣ на своитѣ началници. Въ една войска, въ която главното командване ще почне да пита войника, да-ли иска да вземе онзи връхъ или онази планина, да-ли иска да се бие или не, или да-ли иска да си отиде въ къщи или не, тамъ прокопсия нѣма. Това е ясно. Не може да се питатъ войницитѣ, какво ще искатъ тѣ, особено когато не се знае, какво ви чака, когато виждаме, че насрѣща ни иде куршумъ.

Г. Кирковъ: Прѣхвърляте ги отъ изтокъ на западъ.

Прѣдседателъ: (Звъни) Моля, оставете г. Радева да се изкаже.

Р. В. Радевъ: Въ заключение сжщиятъ г. ораторъ е поискалъ слѣдующето — за долнитѣ чиновне амнистия, а за офицеритѣ анкета на дѣйствиата имъ. За прѣстѣпленія отъ единъ и сжщъ характеръ, вършени при едни и сжщи условия, защо на едного да се дава прошка, а на другото да не се дава, защо ще правиме тази виеща несправедливостъ, ако послушаме оратора на земледѣлската група?

С. Златевъ: Да Ви кажемъ защо.

Р. В. Радевъ: Единъ войникъ трѣбва да се освободи за кражба, а единъ офицеръ не трѣбва да се освобождава! . . .

К. Лулчевъ: Защото войникътъ е открадналъ хлѣба, за да се нахрани, понеже не е ималъ хлѣбъ.

Р. В. Радевъ: А офицерътъ може да е открадналъ единъ ботушъ, защото може да е билъ босъ. Така не се разсѣждава и така не може да се разсѣждава.

Г. Кирковъ: Офицерътъ още отъ мирно врѣме се готви да мре.

Р. В. Радевъ: Офицерътъ отъ мирно врѣме се билъ готвѣлъ да мре, казва г. Кирковъ.

Г. Кирковъ: Такава му е професията, затуй му се плаща, той е наемникъ.

Р. В. Радевъ: Такава му е професията, дѣйствително, той е наемникъ, той нѣма отечество, той не защитава свое отечество, той не е българинъ, той не се е подготвялъ повече отъ мене или отъ тебе, за да защитава това отечество. Той не е, значи, офицеръ.

Г. Кирковъ: Занятието си върши.

Р. В. Радевъ: Той е чиновникъ и служителъ на държавата, каквито сж всички други чиновници и служители на държавата.

Г. Кирковъ: Занаятътъ му е такъвъ.

Р. В. Радевъ: Той изпълнява една държавна функция и то специална, споредъ нашитѣ закони, той е натоваренъ съ водителството на нашата армия тогава, когато трѣбва да се изпълняватъ народнитѣ заветѣ и задачи. Въ съгласие и по подражание на г. Атанасова, уважаемиятъ г. Турлаковъ, отъ сжщата група, като продължи мисълта, че амнистия трѣбва да се даде само за долнитѣ чиновне, каза, че полковитѣ командири си играели съ частитѣ, както намирали за добръ. Духътъ на войника билъ падналъ, вслѣдствие обносикитѣ на офицеритѣ и началствующитѣ лица били изгубили вече ума си. Защо такава несправедливостъ, г-да? Когато губѣхме ума си въ опаснитѣ минути, било срѣщу сърбитѣ, било срѣщу гърцитѣ или черногорцитѣ, всички изгубиха ума си, и войникътъ е често пжти по-виновенъ въ тази посока, защото, когато всички войници избѣгатъ, началникътъ нѣма кого да командува вече.

Н. Комановъ: Наопакѣ.

Р. В. Радевъ: Това могатъ да си прѣдставятъ само онѣзи, които не сж видѣли, какво значи бѣгъ и паника. Тѣй щото, прощавамъ на онѣзи, които ме прѣкъсватъ и които не сж били на войната, та не могатъ да си прѣдставятъ, какво значи паника.

К. Сидеровъ: Трѣбва да се внимава, щото да не се вмирише солътъ, че нѣма съ какво да солимъ.

Прѣдседателъ: Отъ всички страни започвате да говорите. По този начинъ ние нѣма да свършимъ. Това е безредие. Ще оправдаемъ, вѣроятно, казаното отъ прѣдседателя на Държавния сѣдъ, че въ Народното събрание има безредие. Прѣкалено е вече. Оставете оратора най-послѣ да се изкаже, както всички се изказаха.

Р. В. Радевъ: Отъ всичкитѣ оратори, г. г. народни прѣдставители, които говориха тукъ, абсолютно нито единъ не се изказа по принципъ противъ амнистията, дори и г. Такевъ, който бѣше най-краенъ отъ ораторитѣ. И той допуска амнистията, колкото и да бжде малка, въ ограниченъ смисълъ, но се пакъ той не отхвърли принципа, идеята.

Азъ ще гласувамъ по принципъ за законопроекта за амнистията и се надѣвамъ, че той ще бжде гласуванъ единодушно, а по-нататъкъ, при второто четене, тамъ, където има търкане между едното и другото мнѣние, азъ мисля, че ще можемъ да намѣримъ сѣ пакъ съ съгласието на правителството и съ съгласието на г. министра на правосѣдието, да опрѣдѣлимъ едни по-точни, колкото може широки рамки, въ такъвъ смисълъ, за да иматъ по-офисно възпитателно значение и върху народа, и върху пострадавшитѣ, които сж сега затворени, и върху онѣзи, прѣстѣпленіята на които биха се открили по-нататъкъ, и, най-послѣ, върху бѣдѣщитѣ поколения, на които въ ржцѣтъ ще оставимъ сѣдбинитѣ на тази държава. И азъ съмъ увѣренъ, че ще се намѣри срѣдниятъ пжтъ, толкозъ повече, че народното прѣдставителство, вървамъ, се въодушевява отъ сжщитѣ мисли, отъ които се въодушевяватъ и тѣхнитѣ избиратели. Не трѣбва да се скрива, че между затворенитѣ, между привлѣченитѣ подъ отговорностъ, между онѣзи, които ще пострадатъ вслѣдствие строгитѣ прѣдписания на военно-наказателния законъ, ще има и невинни хора, които неволно, поради тежкитѣ условия, поради възбуденото състояние, въ което сж живѣли, въ което се водѣше войната, сж били принудени да направятъ прѣстѣпни дѣйствиа, дори тежки прѣстѣпленія. Та по този начинъ, даже Народното събрание би могло да направи една уговорка, като изкаже своето порицание или своето незадоволство къмъ онѣзи, които сж се провинили право или криво. По този начинъ ще има по-голѣмо значение амнистията, която то ще имъ даде. Защото Народното събрание по този въпросъ е повикано да играе една твърдѣ важна и много деликатна роля. Народното събрание трѣбва да се пази да не опрости прѣстѣпници, което прощаване ще увеличи прѣстѣпността или ще даде примѣръ по-нататъкъ за увеличаването на тази прѣстѣпностъ и да не накаче пжкъ невинни хора. Условиата, които създала прѣстѣпността, условията, въ които се работѣше, условията, въ които се направиха тѣзи прѣстѣпленія, бѣха тежки. Нека да припишемъ прѣстѣпнитѣ дѣяния на тия условия и нека, като ги вземемъ като неизбежна причина, да дадемъ амнистия не тѣй широко, както я искате вие, защото тогава тя нѣма да има възпитателно значение, а да дадемъ една амнистия, приемлива отъ всичкитѣ групи въ Народното събрание, та по този начинъ, като намѣримъ срѣдния пжтъ, да не забравимъ и нашия висшъ държавнически дългъ като народни прѣдставители.

Азъ свършвамъ, г-да, като изказвамъ надеждата, че г. г. народнитѣ прѣдставители, въодушевени отъ тази идея, ще гласуватъ за амнистията. При второто четене на законопроекта, вървамъ, ще дойдемъ всички до споразумѣние върху точитѣ на тази амнистия. (Ржкоплѣскания отъ дѣсницата и дѣсния центръ)

Прѣдседателъ: Има думата г. Йорданъ Йоновъ.

Й. Ионовъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Менѣ не ми остана какво да кажа слѣдъ изказаното. Има да забѣлѣжа едно, че всички сж противъ, защото сж раздѣлени на три. Азъ ще гласувамъ за амнистията въ смисълъ такава, въ каквата съмъ говорилъ всѣкога: и когато съмъ подписалъ прѣдложението на лѣвицата, и когато съмъ давалъ съгласието си, и когато ни питаха въ болшинството, кои сж за амнистията, разбира се, съ резервитѣ, които съмъ дълженъ тукъ прѣдъ васъ да кажа. Вѣрвамъ, че всичкитѣ групи, които се прѣдставляватъ почти въ всичкитѣ комисии, ще обмислятъ по-добъръ въпроса за амнистията въ комисията по правосѣдието, дѣто аслж му е мѣстото да се кажатъ ония работи, които тукъ не може да се изтъкнатъ. Много отъ г. г. ораторитѣ искатъ да кажатъ нѣщо, но се стѣсняватъ по много съображения, защото тѣ сж българи. Това е право, прави имъ честъ, но азъ вѣрвамъ, че въ комисията нѣма да се стѣсняватъ; тамъ ще кажатъ всичко, каквото ги боли. И тамъ, когато всѣка една група влѣзе въ съгласие съ другитѣ, ще може да се даде една такава амнистия, която да задоволи всички.

Не мога, г. г. народни прѣдставители, да гласувамъ за една широка амнистия, която да обгръща всичко, по слѣдующитѣ съображения. Известно е на всички отъ по-рано, когато се говорѣше тукъ да се анкетира дѣлата на бившето правителство, че има окръжни управители, окръжни реквизиционни комисии, които сж заобикаляли законитѣ и сж довеждали хора отъ бойното поле подъ булото на нѣкакви чиновници въ реквизиционнитѣ комисии. Тия хора седѣха скрити по къщата си. Като не мога да се съглася напълно съ нѣкои точки на законопроекта, внесенъ отъ г. министра — позволете да ви кажа, че не съмъ се занимавалъ съ него — бихъ желалъ да знаа, дали дѣйствително нѣкои отъ членовѣтъ на проекта обгръщатъ и тѣзи реквизиционни комисии, и тѣзи началства, и тѣхнитѣ прѣстѣпления.

Министъръ Х. Поповъ: Нѣма.

Й. Ионовъ: Казвамъ — простете ми за това. Азъ вѣрвамъ, че анкетната комисия ще издери всички тѣзи работи и виновнитѣ ще бѣдатъ прѣдадени на съдъ, който заслужаватъ. Но, г. г. народни прѣдставители, ако приемемъ обща амнистия, както каза г. Радевъ, трѣбва да я приемемъ за всички. Но, да приемемъ амнистия за всички, въ това число и за офицеритѣ, ще бѣде грѣхъ. Ще бѣде грѣхъ затуй, защото другото офицерство, което се е било, което е проливало кръвта си, което се кичи съ ордени днесъ, вие ще сравните него съ онѣзи, които сж бѣгали и които сж вършили прѣдательство.

А. Коновъ: И тѣ иматъ кръстовете.

Й. Ионовъ: Азъ не знаа, кои иматъ. Въ всѣки случай, анкетата всичко ще установи. — Сжщото нѣщо трѣбва да поддържате и вие, г-да, отъ лѣвицата, които претендирате да раздѣлимъ тази работа. Ако казваме — и така трѣбва да бѣде — че не трѣбва да сравняваме офицера герой съ офицера бѣглецъ, зашто отиваме, тогава, да сравняваме войника герой съ войника прѣдатель, зашто ще обиждаме окиченитѣ съ ордени войници, отъ които сж останали много малко живи. Азъ се обръщамъ повече къмъ г. г. земледѣлцитѣ да ми кажатъ това. Когато стане въ село сборъ, свадба, веселия или селянитѣ се събератъ на хора, гледашъ идатъ всички тия, които сж съ кръстовете, идатъ и майкитѣ, и сестритѣ, и женитѣ на убититѣ, облѣчени въ черно, стоятъ на страна и гледатъ, а отъ друга страна гледашъ нѣкоя млада булка съ

своя бѣглецъ-мжжъ, пригърнали се и се ловятъ на хорото да играятъ. Нѣма ли, уважаеми земледѣлци, майката да каже на сина си, който е съ ступенъ кракъ: „Синко-о-о, ако бѣше и ти бѣгалъ, и ти щѣше да бѣдешъ като оная, майка!“ Нѣма ли дѣтето да каже: „Мамо, тато зашто не бѣга, зашто го убиха, не можеше ли и той да избѣга, както е избѣгалъ този, и днесъ да стои тука?“ Азъ вѣрвамъ, че ще се занимаемъ съ този въпросъ въ комисията. Ще се съгласите, че ние трѣбва да бѣдемъ справедливи, ние трѣбва да прѣцѣдимъ всичката тази работа въ комисията и да видимъ кои войници ще амнистираме.

А. Механджийски: Г. Ионовъ! Ония бѣгалци, които не сж сега въ затвора, които се ширятъ свободно, какво ще правимъ съ тѣхъ?

Прѣдседателъ: Моля, г. Механджийски.

Й. Ионовъ: Моля ви се, азъ ви казахъ, че има наредени слѣдствия, има наредена анкета, и недѣйте мисли, че ще остане нѣщо скрито и покрито.

А. Механджийски: Всичко ще остане.

Й. Ионовъ: Уважаемиятъ г. Радевъ казваше, че не ще се откажемъ отъ ония 25 хиляди души, които сж въ Америка. И азъ мисля, че нѣма да се откажемъ. Тѣзи господа, които сж тамъ, макаръ амнистията да не ги закача, когато ще се явятъ у насъ и установятъ, че не сж имали възможностъ да дойдатъ тукъ, по нѣмане на срѣдства или поради болестъ, тѣ ще бѣдатъ освободени и отъ нашитѣ сждилища. Но този, който е ималъ възможностъ да дойде, и не е дошълъ, за него не можемъ да гласуваме амнистия, г-да, защото той умишлено е извършилъ това прѣстѣпление. Г. Джидровъ, който говори тукъ, билъ на бойното поле, и е вземалъ участие тамъ, кждѣто сж го турили. Г. Коларова, който разправяше тукъ като очевидецъ, който е вземалъ живо участие тамъ, кждѣто сж вземали всички и който е проливалъ кръвта си, нема днесъ ще го сравнимъ съ онзи, който е бѣгалъ? Защо? Има ли смисълъ? На такова нѣщо нѣма да се съглася. Азъ вѣрвамъ, г-да, че когато въпросътъ дойде въ комисията, всички ще видятъ, че ще има единодушие, че ще има едно общо съгласие за всичко, и ще гласуваме една амнистия, която ще бѣде задоволителна за всѣки. Въ тази амнистия нѣма да влѣзе и онзи, за когото се знае, че е извършилъ грозно прѣстѣпление. Въ нея ще влѣзатъ тия, които сж се провинили въ това, че закъсѣли — разрѣшили имъ петъ дена отпускъ, а просрочили 15. Какъ нѣма да просрочатъ? Ние, които бѣхме тукъ, сме били очевидци на слѣдното. Ваща му взетъ, пратили го, жена му пъкъ пратена да кара реквизиция на 75 км. далечъ — отъ Враца да кара брашно за Рахово — войникътъ дойде въ отпускъ, не заварва никого освѣтъ дѣцата, чака жена си да се върне; той е просрочилъ, началството му счита, че той не се е явилъ на поста си. За такива хора азъ вѣрвамъ, че г. военниятъ министъръ и ние не можемъ да се не съгласимъ да имъ дадемъ амнистия. Които сж извършили грозно прѣстѣпление, както тѣзи, които извадиха мъртавъ офицеръ отъ гроба и го влачиха посрѣдъ улицитѣ, и за тѣхъ ли да дадемъ амнистия? Туй е срамътъ, г-да! Нѣма да се съгласимъ да дадемъ амнистия и на тѣхъ. Тѣхъ ще отдѣлимъ и ще дадемъ амнистия само на тѣзи хора, които заслужаватъ да имъ се даде, на които прѣстѣпленията не сж такива. Колкото се отнася до висшето началство, азъ поне за себе си заявявамъ, не мога да вдигна ръка да се амнистира за такива работи единъ началникъ, който пръвъ има длъжността да знае, кждѣ му е мѣстото. Ако той напуца мѣстото си, ако той бѣга, и ако него ще амнистираме,

за другитѣ и дума не можемъ да кажемъ вече. Такова нѣщо не можемъ да направимъ. Азъ бѣхъ оче-видецъ, когато дойдоха ромѣнитѣ, какъ извѣстни хора бѣгаха отъ Ломъ-Паланка, за което вече има наредено слѣдствие, и единъ майоръ се вайкаше: „Отиде ми куфарътъ, изгубиха ми се дрехитѣ!“ Стъпъли на очи, единъ подпоручикъ каза: „Не Ви е срамъ, г. майоръ! Вамъ отиде куфарътъ, на мене ми отиде честта. Като офицеръ, като младъ човѣкъ, азъ се поведохъ подиръ Васъ да избѣгамъ и днесъ кждѣ ще вървя? Ще се хвърля въ Дунава!“ За такива хора нѣма да дадемъ амнистия. Но, казахъ, нѣма да дадемъ амнистия и за тѣзи, които се отдѣлиха отъ 33 и 34 полкове — много малко хора — минаха по течението на р. Огоста, бѣха се прѣдали, отъ които и ромѣнитѣ се възмущаваха. Г. Цановъ познава много добри въ Калафатъ тѣзи извѣстни българи, Маринкови, съ голѣмия хотелъ, отъ които единътъ дълги години е кметъ. Единъ отъ тѣхъ бѣше офицеръ и бѣше съ своята рота въ с. Гложене. Той дойде при мене и каза: „Г-не! Ела да видишъ геронти на Люле-Бургазъ, ела да видишъ тѣзи хора, за които ние всички мислѣхме чудеса, какъ бѣгатъ и се хвалятъ, че сж прѣдавали нѣкои отъ своитѣ началници“. Това е фактъ. За тѣхъ и г. д-ръ Габровски, който е въ Силистра — сега не знамъ кждѣ е — ми разправяше нѣкои работи, защото и той е вървѣлъ заедно съ тѣхъ, като воененъ лѣкаръ; сжщо ми разправяше и подполковникъ Черковски и още двама-трима други. Сега, не ще съмнѣние, анкетата ще установи вѣнчо това; военно-сѣдебната властъ раз-слѣдва въ онзи край къмъ насъ. Има вече воененъ слѣдователъ отъ нѣколко дена въ Козлудуй и Гложене, ждѣто има много нѣща укрити: оръжия, медикаменти и пр. Всички тѣзи хора ще ги амнистираме ли? Какъ ще дадемъ такава една широка амнистия сега? Но, г. г. народни прѣдставители, азъ мисля, че всички ще се съгласите на това, и ще ме извините, ако на менъ се пада да прѣдложа прѣкращение на дебатитѣ, защото азъ вървамъ, че въпросътъ е достатъчно изясненъ и че тѣзи отъ групитѣ, които не сж говорили, сж свободни и иматъ право, слѣдъ прѣкращението на дебатитѣ, да си кажатъ думата, а още повече, че като се прѣгледа законопроектътъ въ комисията, тогава ще дойде тукъ да се приема членъ по членъ. Понеже и врѣмето е напѣднало, азъ правя прѣдложение за прѣкращение на дебатитѣ.

Прѣдседателъ: Г. г. народни прѣдставители! Г. Йоновъ прѣдлага прѣкращение на дебатитѣ. По правилника, той има право да го прѣдложи, още повече, че е единадесети по редъ отъ ораторитѣ. Слѣдователно, ще гласуваме прѣдложението за прѣкращение дебатитѣ по въпроса, който ни занимава. Които г. г. народни прѣдставители сж съгласни съ прѣдложението на г. Йонина, да се прѣкрятъ дебатитѣ, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Прието.

Желаятъ ли да говорятъ нѣкои отъ страна на групитѣ, които не сж се изказали?

С. Костурновъ: Какъ да не желаятъ! Ще говорятъ утрѣ. Сега часътъ е деветъ.

Прѣдседателъ: Моля Ви се, недѣйте отговаря, защото Вие не сте записанъ. Онѣзи, които сж записани, могатъ да кажатъ.

С. Костурковъ: Споредъ правилника трѣбва да бждемъ тукъ въ 2 ч., а не въ 4 ч.

Прѣдседателъ: Отъ радикалъ-демократическата партия е записанъ г. д-ръ Фаденхехтъ. Г. Фаденхехтъ! Ще говорите ли?

Д-ръ И. Фаденхехтъ: Да.

Прѣдседателъ: Отъ народната партия е записанъ г. д-ръ Вазовъ. Отъ прогресивно-либералната партия ще говори г. д-ръ Ходжовъ.

Тогава, на първо мѣсто, има думата г. д-ръ Йосифъ Фаденхехтъ.

Н. Цановъ: За утрѣ да остане.

Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Не утрѣ, а сега ще свършимъ.

Прѣдседателъ: Сега, зависи отъ Народното събрание.

Д-ръ И. Фаденхехтъ: За утрѣ да остане; късно е вече. Нека се гласува, да-ли да се продължи засѣданието.

Прѣдседателъ: Г. Фаденхехтъ прѣдлага да сме вдигнали засѣданието и той да говори утрѣ.

Отъ дѣсницата и дѣсни центъръ: Сега да продължимъ.

Прѣдседателъ: Които отъ г. г. народнитѣ прѣдставители желаятъ да удовлетворятъ желанието на г. Фаденхехта да остане за утрѣ да говори, слѣдователно, засега да вдигнемъ засѣданието, да си вдигнатъ ржката. (Малцинство) Засѣданието се продължава.

Д-ръ И. Фаденхехтъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Въпросътъ, който е сложенъ на разискване прѣдъ Народното събрание вече отъ три дена, заслужава тѣзи дълги дебати, които станаха по него. Азъ не смѣтамъ, че врѣмето, което се употребилъ за тѣзи дебати, е врѣме изгубено, и отхвърлямъ укора, който отправи къмъ лѣвницата г. Радевъ, като между другото каза, че съ продължаването на тѣзи дебати, лѣвницата пакъ е доказала своето намѣрение да прѣчи на работата на Народното събрание, защото въпросътъ за амнистията на провинилитѣ се въ послѣднитѣ войни е въпросъ, който, както се видѣ отъ различнитѣ гледища, изтъкнати въ дебатитѣ, не може тъй лесно да бжде разрѣшенъ, и изглежда, че всѣка партийна група нѣма едно и сжщо мнѣние по него. Поне азъ докопкохъ схващантъ, въ редоветѣ на болшинството има различни схващания по въпроса, и твърдѣ е възможно и въ редоветѣ на опозиционнитѣ партии да има разногласие по нѣкои подробности за разрѣшаването на този въпросъ, защото въпросътъ за амнистията, дѣйствително, може да бжде разрѣшаванъ отъ различни гледища и, при изтъкването на тѣзи различни гледища, може да се явятъ несъмнено различия, даже въ редоветѣ на членоветѣ отъ една и сжща партийна група.

Понеже много отъ аргументитѣ въ полза на една широка амнистия се изтъкнаха вече прѣдъ почтаемото народно прѣдставителство отъ онѣзи, които говориха отъ името на земеделския съюзъ, на широко-социалистическата и тѣсно-социалистическата партии, азъ ще се задоволя само да изложамъ накратко мнѣнието, което азъ застъпвамъ, което е мнѣние и на групата, къмъ която принадлежа. Ще се опитамъ да изтъкна нѣкои съображения, които, смѣтамъ, че досега не сж били изтъкнати поне въ такъвъ смисълъ, въ какъвто азъ смѣтамъ, че заслужаватъ да се изнесатъ прѣдъ народното прѣдставителство.

Не му е мѣстото тукъ да се посочва, кой е взелъ инициативата, за да се внесе въ Народното събрание прѣдложение за амнистия, но трѣбва да се констатира истината, че първото прѣдложение за даване амнистия на провинилитѣ се въ войската излѣзе отъ нашата група. Азъ изтъквамъ това затуй,

защото въ предложението, което сме подписали ние и което е резултат на единъ компромисъ, сж посочени нѣкои статии отъ военно-наказателния законъ, които въ първоначалното предложение, което бѣше редактирано отъ мене — въ туй отношение азъ изказвамъ само моето лично мнѣние — не фигурираха. Като резултатъ, казвамъ, на компромиса, се явява предложението, подписано отъ прѣдставителитѣ на тритѣ групи: земеделѣската, радикалъ-демократическата и групата на широкитѣ социалисти. Самостоятелно е предложението на тѣсно-социалистическата група. Вѣрно е, че това предложение е по-широко, въ известна смисълъ, отъ нашето предложение; но, отъ друга страна, то пъкъ изключва известни дѣяния, които въ нашето предложение, както сега е редактирано, се включватъ, а именно въ предложението на тѣснитѣ социалисти се изключва човѣкоубийството, което, по редакцията на нашето предложение, се вмѣства въ амнистията. Отъ друга страна, въ нашето предложение, при този начинъ на изброяване отдѣлнитѣ членове, сж изключени като свършено маловажни и като такива, които, по моето разбиране, нѣматъ даже днесъ практическо значение, защото нѣма подобни прѣслѣдвания, онѣзи дѣяния, които се намиратъ и въ предложението на правителството, а именно, въ буква д § 1: „нарушение правилата на войнското благочиние и постановленията, които го ограждатъ, прѣдвидени въ гл. V отъ военно-наказателния законъ“. Азъ мисля, че е неумѣстно онова, което изтъкна г. Лукановъ, да се твърди, че изходната точка на двѣтѣ предложения — на правителството и на тритѣ други партии, освѣнъ тѣснитѣ социалисти — е една и сѣща, и че изходната точка на предложението на г. г. тѣснитѣ социалисти е свършено друга, защото, колкото и да се мжчеше г. Лукановъ да изтъкне една принципиална разлика, щомъ като и въ тѣхното предложение известни прѣстѣпления се изключватъ, въпросътъ вече не е принципиаленъ, а е въпросъ за отдѣлно изброяване. Наистина, г. Лукановъ се опита да свърже въпроса за амнистията съ въпроса за организацията на армията, като искаше да изтъкне мисълта, че казармената система или системата на постоянната войска, която неминуемо влѣче подиръ си единъ неизбеженъ фаворитизмъ въ армията, по необходимостъ поражда онази прѣстѣпностъ, и, отъ друга страна, по необходимостъ налага изискването на една строга дисциплина, нарушенията противъ която се явяватъ въ дадения случай като прѣстѣпления, за които ще се иска амнистия. Защото азъ смѣтамъ, че и при една армия, каквато и ние, като краенъ идеалъ, желаемъ, армия, поставена на малко по-други начала, една организация, при която по възможностъ по-малко време да се отнеме на работния народъ за изучаване на военното изкуство, армия на милицията, и тя не може безъ дисциплина, защото изобщо никаква човѣшка организация не е възможно да съществува безъ дисциплина, безъ редъ. Слѣдователно, ако нашата армия бѣше милиционна, при туй водене на войната, при тѣзи грѣшки, които се направиха, при това изгубване на първоначалната цѣль на тази война, при това пълно изтощение, въ което се докара въоръжениятъ народъ, разнебитването на дисциплината неминуемо щѣе да послѣдва, макаръ, казвамъ, системата да бѣше милиционна, а не система на постоянната войска.

Нѣкой отъ лѣвия центъръ: Г. прѣдседателю! Дайте 5 минути отидиъ да вечеряме.

А. Механджийски: Отъ 243 народни прѣдставители присѣствуватъ само 48 души.

Прѣдседателъ: Тукъ сж.

А. Механджийски: На кого приказва ораторътъ?

Прѣдседателъ: Не можемъ насила да ги караме да слушатъ. Моля, седнете си на мѣстото.

С. Костурковъ: Това не е засѣдание.

Прѣдседателъ: Засѣдание. Сега като ги повикаме, ще дойдатъ.

Н. Цановъ: Права предложение да се вдигне засѣданието при този кворумъ.

Прѣдседателъ: Събранието рѣши този въпросъ. (Глъчка) Моля, тишина, г-да.

С. Костурковъ: Трѣбва да се разберемъ, г. прѣдседателю.

Прѣдседателъ: Разбрахме се. Продължавайте, г. Фаденхехтъ.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: И тѣй, г. г. народни прѣдставители, въпросътъ за амнистията е несъмнено свързанъ съ въпроса за запазване на дисциплината въ армията. Въ туй отношение всички сме съгласни. Въпросътъ е само тамъ, да-ли при приемането на амнистията, въ едни или други размѣри, би се накарнала тази дисциплина за въ бѣдѣще и да-ли, отъ друга страна, ако се допусне да бѣдатъ наказвани известни прѣстѣпления и, слѣдователно, да бѣдатъ изключени отъ амнистията, ще се постигне онази цѣль, която иматъ прѣдъ видъ прѣдставителитѣ на предложението за една по-тѣсна амнистия, а именно, запазването на дисциплината и възстановлението на онзи духъ въ армията, който, не ще съмнѣние, се изгуби свършено въ края на третата война. Българската армия, която въ миренъ съставъ не брой повече отъ 50 хиляди души, въ врѣме на послѣднитѣ войни възлѣзе на около 5—600 хиляди души. Такава една грамадна, по отношение числото на населението, войска и грамадни по отношение постоянния съставъ на армията въ мирно врѣме, за да може да се държи въ дисциплина, не е мислимо, че това може да се постигне само съ спазване на книжнитѣ постановления на дисциплинарнитѣ уставы и съ повеленията на военно-наказателния законъ. Отъ хора, които сж излѣзли отъ казармата отъ прѣди двѣ, три, четири, петъ, шестъ и повече години, които сж били далечъ отъ онази дресировка, подъ влиянието на която се намиратъ онѣзи войници, които сж на дѣйствителна служба, вие не можете да очаквате едно пълно послушание въ всеко направление, освѣнъ при едно условие, че войната, заради която вие викате тѣзи хора, е една война, въ тѣхното съзнание, наложителна и необходима. И който ще има да цѣни подвизитѣ, извършени отъ българския народъ, въ войната противъ Турция, който ще има да издири причинитѣ на този небивалъ ентузиазмъ, на тази голѣма стремителностъ, която доведе българскитѣ въоръженъ народъ подъ стѣнитѣ на Цариградъ въ продължение на врѣме по-малко отъ единъ мѣсецъ, той не може да не отдаде значение главно на тази причина, че въ съзнанието на всички тази война бѣше една война неизбежна, наложителна, било че едни я желаеха като единствено възможно сръдство за разрѣшение на македонския въпросъ, било че други я считаха като война, която не можеше да бѣде избѣгната при онази политика, която нашитѣ правителства бѣха повели за разрѣшение на македонския въпросъ. На всеки случай, съ или безъ одобрението, въ съзнанието у всичкитѣ хора отъ разнитѣ слоеве на българския народъ, бѣ, че тази война е единъ неизбеженъ фактъ, който единтъжъ

завинаги трѣбва да бѣде извършена, една работа, която ще трѣбва единъжъ завинаги да се свърши, за да може послѣ българскиятъ народъ да се прѣдаде на своето мирно развитие въ пътя на културата, въ пътя на напредъка. Туй схващане, което, не ще съмнѣние, се внушаваше въ съзнанието на народа, и отъ това, че въ продължение на десетки години винаги се е изтъквала прѣдъ него опасността отъ една война съ Турция, туй всеобщо съзнание, казвамъ, обяснява успѣха на първата война. Да не си правимъ илюзии да мислимъ, че първата война затуй доби такъвъ блѣскавъ край, защото всичкитѣ постановления на дисциплинарнитѣ устава, въ всѣко направление, сѣ били въ съзнанието на войницитѣ...

Г. Кирковъ: Уставътъ на тактиката не важеше.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Да, и уставътъ на тактиката не важи. — ... и че само благодарение на тази дисциплина се постигнаха резултатитѣ. И тъй ще бѣде занаятъ да не само у насъ, но и у другитѣ народи. Даже въ една Германия, дѣто държатъ на кракъ войска, която е достатъчна, може-би, за първитѣ дни на военнитѣ операции, и тамъ ще бѣдатъ принудени да повикатъ подъ знамената едно число хора, двойно и тройно по-големо отъ онова, което държатъ въ мирно врѣме. Слѣдователно, и тамъ трѣбва да разчитатъ на това, че войната може да има успѣхъ, ако тя въ съзнанието на широкитѣ народни маси е единъ неизбѣженъ фактъ, наложенъ отъ събитията, отъ историческата необходимостъ, който не може да се избѣгне. Не е възможно, разбира се, както нѣкои криво разбраха г. Джидрова, да се иска референдумъ за обявяването на война — това и той не е мислилъ; това, което той искаше да каже, е, че не е възможно да се води успѣшно война, която не е съзнана отъ народа като необходимостъ. И погромътъ на България, катастрофалниятъ край на третата война — на войната противъ съюзницитѣ — се обясняватъ главно съ съзнанието на масата, която бѣше въоръжена, че тукъ се касае за едно безумно дѣло, за едно дѣло неподготвено, че се касае за една авантюра, която само нещастия може да докара, и че се касае, най-сетнѣ, за една война, която не може да има траенъ резултатъ, защото се виждаше, че Ромъния настѣпва и че турцитѣ настѣпватъ въ своитѣ стари прѣдѣли. Азъ не искамъ да се спирамъ върху онѣзи причини, върху които се спрѣха г. Момчиловъ, г. Джидровъ и г. Коларовъ, за дезорганизацията на армията, за внасянето въ нея елемента на вътрѣшно разложение. Менѣ ми се чини, въ всѣка една армия, щомъ като тя се държи продължително врѣме на военна нога и се излагатъ войницитѣ на негодитѣ на войната — на студъ, на лишения, на гладъ, на отчуждаване отъ сѣмейнитѣ огнища — при липса въ дневно врѣме на наемна войска, при положението, че цѣлиятъ въоръженъ народъ днесъ съставлява именно армията, психологическа необходимостъ, не само у насъ но и другадѣ, ще бѣде да се яви едно разложение въ нея, когато тя се държи на кракъ по-дълго врѣме, отколкото е възможно. Менѣ ми се чини, че нашата армия е единствената, въ която войници, които сѣ бивали 4—5 пѣти ранявани, излѣкувани въ болницитѣ, слѣдъ това пакъ сѣ бивали връщани въ строя на огнената линия. Това нѣщо не е бивало другадѣ. И тѣ, при все това — азъ съмъ ималъ случай лично въ болницата, въ която служехъ, да видя това — съ едно стоическо търпѣние понасяха туй положение да излагатъ на ново на рискъ своя животъ, когато вече сѣ били единъ пътъ ранявани и сѣ изпатили...

Д. Нйорчевъ: Щастието.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: ... именно щастието въ войната, защото психологията на войникъ, който не

е бивалъ раненъ, е друга отъ оная на онзи, който е билъ веднѣжъ раненъ. Този, който не е раняванъ, вѣрва, че никога нѣма да бѣде раненъ, но този, който веднѣжъ е поваленъ на земята, той се чувствува битъ и въ него духътъ не може да бѣде такъвъ, какъвто е въ войника, който още не е изпиталъ острieto на войната, а ние имаме въ редоветѣ на нашата войска — това не сѣ изключения — хора нѣколко пѣти ранявани и връщани наново въ редоветѣ на армията. Безполезността на военнитѣ операции, липса на смисълъ, който да може да се разбере отъ войницитѣ, въ отдѣлнитѣ военни операции, внуши още на Чатаалджа елемента на недоволство. Вѣрно е, че въ първата война нѣмаше маса бунтове, но имаше негодувание, имаше рѣмжение, едно отъ дългото стоение, друго отъ лошата храна, особено въ втората война противъ турцитѣ, при която трѣбваше да се взематъ позиции наново съ скъпи жертви, слѣдъ като тѣзи позиции бѣха въ рѣцѣтъ на нашата армия. Наистина, може-би, да е имало стратегически съображения, за да отдрѣнатъ войскитѣ на тѣй нареченитѣ синекилийски височини, може-би тѣзи съображения да сѣ били основателни, за да се събере армията на по-тѣсно мѣсто и да може да служи, единъ видъ, като стратегическа резерва въ случай, че турцитѣ направятъ голѣмъ десантъ откъмъ Галиполи и Родосто. Но на всѣки случай въ съзнанието на войницитѣ бѣше, че е излишно проливането на кръвъ, за да се взематъ чатаалджанскитѣ позиции, които позиции безъ жертви не взеха, а послѣ даромъ се отстъпиха на турцитѣ, и затуй още тогава се почнаха вълненията. Не ще съмнѣние, че веднѣжъ, появили се въ войника, като единъ елементъ, като една съставна частица въ единъ цѣлъ полкъ, бригада, това съзнание, че тази работа не върви, че тукъ има нѣщо, което прави всичкото това дѣло безумно, че ние нѣма да постигнемъ цѣльта си, яви ли се съмнѣнието, че каквито усилия и да правимъ, въ края на крайщата не ще постигнемъ цѣльта си — както тамъ се разпространяваха подобни агитации, често пѣти съзнателно, чрѣзъ печата, чрѣзъ войници — че политиката на правителството е погрѣшна, че което войската прави, дипломатията разваля, че работата, която вършатъ войницитѣ, нѣма да има добъръ и окончателенъ резултатъ, вие вече не можете да очаквате друго, освѣнъ, ако по-нататъкъ държите тази войска на военна нога и ако се явятъ първитѣ невидими успѣхи, да изгубятъ вѣра въ себе си, въ своитѣ началници, да ги считатъ даже, че тѣ сѣ виновни, дѣто се протаква войната, да отидатъ даже да смѣтатъ колко полеви и дневни, въ двоенъ и троенъ размѣръ, получаватъ офицеритѣ и най-сетнѣ войникътъ да си прави смѣтка, че войната продължава затуй, защото военнитѣ иматъ интересъ, защото получаватъ голѣми дневни и полеви пари. Яви ли се веднѣжъ тази мисълъ въ главата на войника, вие не можете да я изгоните.

Ето какъ се появи въ началото туй негодувание, което отпослѣ намѣри богата почва въ войната противъ съюзницитѣ, за да се развие по-нататъкъ въ широкъ размѣръ, защото войницитѣ, които бѣха откъмъ грѣцкия театъръ, бѣха, очевидно, изложени на погубелъ при многобройнитѣ сили на противника, а откъмъ Сърбия виждаха безполезността на постояннитѣ атаки и контра-атаки. На всѣки случай, безъ да искамъ да изчерпвамъ съ казаното причинитѣ за възникване негодуванието у масата на войската, едно е сигурно, че обща една психологическа причина се създаде, за да се яви едно подобно негодувание, за да разклати по-нататъкъ дисциплината. Оттамъ до бѣгството...

Д. Нйорчевъ: Споменете и това, че политиката, която нито се съобщаваше на войницитѣ, нито цѣкъ

бъше разумна, внесе това съмнение, слѣдъ което се яви негодуванието.

Прѣдседателъ: Моля, г. Кьорчевъ, недѣйте прѣкъсва.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Ако дойдемъ на тази тема, азъ, може-би, ще се съглася съ Васъ до известна степенъ, че у войниците се яви съзнанието, почерпано отъ писаното, въ така наречената жълта преса, въ в. в. „Вечерна поща“, „Дневникъ“, „Утро“, па даже и въ други органи, че политиката на правителството е пакостна, че тя е една политика, която осуетява постигането на онази цѣль, за която българскиятъ войникъ е повиканъ да пролива кръвта си. Но същевременно би трѣбвало да изтъкна така също и нѣкои факти, отъ които би се дошло до заключение, че имаше у насъ нѣкои заинтересовани кръгове, опозиционни на тогавашното правителство, които поддържаха въ войската туй убѣждение. Имаше даже случаи на лични агитации между войниците въ този смисълъ.

Д. Кьорчевъ: На-ли имаше цензура?

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Да, имаше цензура за вѣстниците, но за приказките между войниците нѣмаше, а такива приказки сж се говорили.

Н. Цановъ: За тия въпроси нѣмаше цензура.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Азъ знаа даже случай, дѣто единъ редникъ е билъ уловенъ да говори такива приказки на войниците, че политиката на правителството е гибелна и че тя ще осуети дѣлото на войника, . . .

Д-ръ К. Провадалиевъ: Лъжа ли бѣше?

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: . . . и че този редникъ е билъ изложенъ на опасността, случайно избѣгната отъ него, да бѣде разстрѣлянъ на самото мѣсто, отъ самия командующъ ротата, въ която сж ставали тия приказки.

С. Костурковъ: И той е г. Кьорчевъ, който има още лице да говори!

Д. Кьорчевъ: За какво е било? Не разбрахъ. Моля да се направи изяснение на това, че нѣкой е агитиралъ и че тѣзи негови агитации сж били прѣстѣпни.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Имена не съмъ длъженъ да съобщавамъ.

Д. Кьорчевъ: Г. прѣдседателю! Това зачеква мене, защото г. Костурковъ казва, че азъ съмъ билъ онзи чловѣкъ, който г. Фаденхехтъ визира въ рѣчта си.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Азъ имена не споменахъ.

Д. Кьорчевъ: Мене не мислите ли?

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Азъ знамъ, че имаше такъвъ единъ случай и съ Васъ въ една рота на 3 Бдински полкъ, въ ротата, въ която е билъ подпоручикъ Атанасъ Минковъ.

Д. Кьорчевъ: Не го познавамъ.

Министъръ Х. Поповъ: (Къмъ г. Кьорчева) Искали да Ви застрѣлятъ, защото сте говорили нѣкакви приказки.

Д. Кьорчевъ: Въ 3 Бдински полкъ не съмъ ходилъ никога. Съ г. Фаденхехта прѣзъ войната бѣхме ви-

наги заедно: въ Епиватосъ, въ Гюджукъ-Сейменъ. Кажете, кой Ви го е казалъ? Какъ така говорите? Искамъ да се опровергае.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Вънъ ще се разправимъ.

Д. Кьорчевъ: Не може вънъ: Вие го лансирате тукъ, въ камарата; искамъ вжтрѣ да се каже.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Подпоручикъ Атанасъ Минковъ . . .

Д. Кьорчевъ: Кой е този Атанасъ Минковъ?

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Запасенъ подпоручикъ въ 3 Бдински полкъ.

Д. Кьорчевъ: 3 Бдински полкъ го намѣрихъ еднажъ при Харачли, слѣдъ примирието, на полето. Намѣрихъ не Атанаса Минковъ, а доцента по филология, г. Младеновъ, съ него говорихъ. Той четѣше една турска книга. Прѣе ме въ палатката си и ми даде локумъ. Съ него приказвахъ и му казахъ, че миръ нѣма да има, защото бѣхъ ходилъ въ Димотика по-рано и бѣхъ виждалъ известни лица. Това казахъ, но не между войници. Азъ бѣхъ простъ войникъ, не можехъ да го говоря на войници, та да ме застрѣлва нѣкой. Така че, тия слухове сж невѣрни.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Той твърди това и азъ отъ него го знаа.

Д. Кьорчевъ: Утрѣ ще обясня това.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Имена азъ не съмъ споменава. Като говорѣхъ, никой не можеше въ случая да поддържа, че това е г. Кьорчевъ.

Д. Кьорчевъ: Отдѣ наждѣ е тая работа? Азъ винаги поддържахъ, казахъ го и на генералъ Тошева, и на подполковникъ Лукова, като се върнахъ отъ Димотика, още на 24 февруарий, че въ България ще има катастрофа.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Това е достатъчно да се чуе отъ войниците.

Д. Кьорчевъ: Говорихъ и на Васъ, но лично на войниците никога не съмъ говорилъ. Вие бѣхте заедно съ мене, г. Фаденхехтъ, и знаете. Партийна солидарность тукъ не е нужна, когато се касае да се опровергае една лъжа.

Прѣдседателъ: Моля, г. Кьорчевъ. Продължавайте, г. Фаденхехтъ.

С. Костурковъ: Нѣма какво да опровергава. Той го каза, защото това е единъ фактъ, който е изнесенъ отъ единъ офицеръ.

Д. Кьорчевъ: Имате лъжци въ партията.

Прѣдседателъ: Моля тишина, г-да, не се разправяйте.

Нѣкой отъ дѣсницата: Името му кажете, г. Фаденхехтъ.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Азъ не съмъ казвалъ никакво име. Такива факти има, и други хора сж говорили, защото въ войската бѣха всичките български граждани — всѣки си изказваше мнѣнието, а проститѣ войници схващаха това. — Тѣй че отъ нѣколко страни имаше внушение на войниците, било отъ преса, било отъ лични разговори, било, ако щете,

отъ писма, че политиката, която водеше тогавашното правителство, е политика, която иде да кръстоса онова, което върши войската, е политика, която ще осуети дѣлото на войника. Това е достатъчно за простия войникъ, за масата, за да се всели въ нея убѣждението, че се върши въ края на крайщата една работа безполезна.

Нѣкой отъ дѣсницата: Самитѣ тѣ признаха, че политиката имѣ е фалирала.

Прѣдседателъ: Нѣма свѣршекъ, г-да, ако единъ отсамъ, другъ отатѣкъ почнете да се разправяте.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: При туй настроение на войската, при пълното изтощение на армията, отъ която една частъ отправена отъ Чаталджа въ Македония прѣзъ Родосто и Деде-Агачъ трѣбваше да измине въ най-големитѣ горещини единъ маршъ отъ 27—30 дена, при върлуването на болести, като жълтеница, диария, . . .

А. Механджийски: И холера.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: . . . при физическото изтощение, при появяването по-сетѣ на холерата около Шипъ и други мѣста въ македонския воененъ театръ, никакъ не е чудно това, което стана съ българската армия. Чудно е, че при туй положение тя може при все това да удържи напора на сѣрбитѣ и да спаси България отъ по-голямъ позоръ — неприятелъ да нагази въ старитѣ прѣдѣли на България повече, отколкото бѣше навлѣзълъ въ нѣкои погранични пунктове. Не е чудно, че се извършиха такива нарушения на дисциплината, за които днеска се иска амнистия, но чудното е, че не се извърши повече отъ това, че не настѣпи едно общо разложение, каквото, може-би, при другъ единъ народъ, по-впечатлителенъ, отколкото българскиятъ, би настѣпило.

Х. Гендовичъ: Тогавъ не щѣхте да бѣдете тукъ.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Азъ не искамъ да хвърля упрекъ изобщо върху офицерството. Не е умѣстно и справедливо да се говори, че българското офицерство, взето въ своята цѣлостъ, не е изпълнило дълга си. Недѣйте забравя, че офицерството въ по-големата си частъ се състоеше отъ запасни офицери; въ него изчезна постоянниятъ офицерски кадъръ. Вѣрно е, че вслѣдствие на това, че у насъ въ военното, както и въ другитѣ клонове на нашето управление, царуваше и царува фаворизъмъ и непотизъмъ, имаше много случаи, при които офицери отъ дѣйствующата армия и на дѣйствителна служба, които би трѣбвало да бѣдатъ на друго мѣсто, сж били поставени на по-запазени мѣста, като, вмѣсто тѣ да командуватъ роти, командването е било възложено на запасни офицери, които все-таки по-малко разбираха отъ тази работа, отколкото онѣзи, на които това е професия. Но отъ тѣзи случаи на фаворизация и непотизъмъ не може да се вади заключение, че българското офицерство въ послѣднитѣ войни не е изпълнило дълга си. Достатъчно е да се има прѣдъ видъ, какъвъ брой жертви дадохъ офицеритѣ. Въ първата война убити има 318 души офицери на 29.711 войника, а въ войната съ съюзницитѣ имаме убити 266 души офицери при само 14.602 войника. Явно е, че вече въ войната противъ съюзницитѣ, офицеритѣ не бѣха въ положението, въ каквото бѣха въ първата война, да сж принудени да задържатъ войницитѣ си отъ отиване на прѣдъ, а сж били принудени, върѣйки правилата на военната тактика, да излизатъ на прѣдъ, за да могатъ да дадатъ примѣръ на войницитѣ, та да стоятъ и тѣ на мѣстата си. Това показва общото разложение, което бѣше настѣпило, за което никой ин-

дивидуално не може да бѣде виновенъ, но показва, отъ друга страна, че офицерството е изпълнило дълга си. Всичко убити офицери въ двѣтъ войни имаме 318 и 266 — 584, а ранени офицери имаме 915 въ войната съ турцитѣ и въ войната противъ съюзницитѣ 816 — всичко, значи, повече отъ 1.700 души.

Д. Кьорчевъ: Първата бѣше по-дълговрѣменна.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: 47.506 имаме долни чинове убити и умрѣли, а убити и безслѣдно изчезнали офицери имаме 655 души — процентъ значителенъ. Тѣй че, не е основателенъ упрекъ, че офицерството, взето въ своята цѣлостъ, не е изпълнило дълга си. Но има друго нѣщо, което не е прѣдметъ на днешнитѣ разисквания; то е, че висшето командване на цѣлата армия и на отдѣлитѣ армии не винаги е стояло на висотата на поста си, не винаги е изпълнило правилно задачитѣ, които сж му възлагани. Не му е мѣстото да говоримъ подробно по тѣзи грѣшки, но несъмнено, че тѣзи грѣшки се долавяха, право или криво, се схващаша отъ войницитѣ, и това е, между другото, сжщо една отъ причинитѣ да изгубятъ въ армията долнитѣ чинове довѣрие къмъ своитѣ началници. Яви ли се такова изгубване на довѣрието, вие нѣмате вече дисциплина. Когато въ съзнанието, напр., на войницитѣ отъ 37 полкъ и на цѣлата I дивизия се яви мисълта, че е било безумно да се атакува арнауткѣйската позиция — атаката станала вътрѣшки категоричнитѣ прѣдупрѣждения на началникъ-щаба и командующия дивизията — при липсата на крѣпостна артилерия, която да се противопостави на флотската, която да държи въ респектъ отъ далечно разстояние турскитѣ военни параходи, и само при наличността на планинска артилерия, яви ли се, казвамъ, единъжъ въ цѣлата дивизия това съзнание, че командующиятъ армията издава една заповѣдъ, която отъ военно гледище не се оправдава, лесно е да се отиде по-нататѣкъ и да се изгуби изобщо вѣрата въ командването. А изгуби ли се тази вѣра, дисциплина нѣма. Азъ не съмъ служилъ въ войската, но така мисля, че е, че не може да бѣде друго-яче, защото казахъ и отдежъ, че дисциплината не се състои въ знанието на изусти правилата на дисциплинарни уставъ, а то е нѣщо, което трѣбва да го има въ душата на войника, въ неговото съзнание, той да бѣде свързанъ съ своя началникъ и да върви подиръ него съ пълна вѣра, че той го води къмъ успѣхи.

Д. Тошковъ: И пакъ се биха съ своя началникъ, заедно, макаръ съ горска артилерия. Като нѣма друга, какво ще имъ се даде?

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Тогавъ се биха.

Страхътъ на 37 полкъ, който се бѣше проявилъ въ чаталджанскитѣ боеве, слѣдъ като биде разгроменъ, защото изгуби почти половината си хора — излѣзоха отъ строя — се обърна въ бѣгство.

И. Вълчевъ: Не е истина. Не е бѣгство, когато отстъпва една армия отъ една позиция на друга. (Глъчка)

Прѣдседателъ: (Звъни) Моля, г-да, пазете тишина.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Нѣма какво да криемъ. Релацията друго гласи: пълненъ безпоредѣкъ въ отстъпление. Това значи бѣгство. Чакъ подиръ три дена се събраха частитѣ. (Глъчката продължава)

Прѣдседателъ: Прѣстанете, г-да, защото, докато се разправяте, г. Фаденхехтъ чака на трибуната и врѣмето минава.

Д-ръ Й. Фаденхехт: И тѣзи, слѣдователно, грѣшки на висшето командуване и грѣшки, които сж се допуснали и въ командуването на отдѣлнитѣ части, които въ първата война не правѣха впечатление, защото нѣмаха съвѣзателни лоши резултати, но които въ втората война се схващаха като грѣшки отъ войницитѣ, може-би, неоснователно приписвани на самитѣ непосредствени началници, може-би, резултатъ на основната грѣшка въ цѣлото водене на тази война противъ съюзницитѣ, тѣзи постоянни отстъпления и настѣпления на едно и също мѣсто, не можеха да не убиятъ окончателно духа въ войската, не можеха да не докаратъ до бунтове, до бѣгства, до напушане поста, до посѣгателства даже върху офицеритѣ.

Д. Тошковъ: Това го нѣмаше на Чатаалджа.

Д-ръ Й. Фаденхехт: Да, нѣмаше го.

Прѣдседателъ: Моля, г. Тошковъ, не прѣкъсвайте.

Д-ръ Й. Фаденхехт: И азъ считамъ, че всичкитѣ причини на разложението въ армията, които само въ зародиша си се появиха на Чатаалджа и на Булаиръ, се разрастоха въ дѣйствителни неотразими причини, причини, срѣщу които вече индивидуалното геройство, индивидуалната самопожертвувателност на отдѣлни войници или подофицери не можеше нищо да направи. Лесно е да се говори отъ кабинета на единъ воененъ прокуроръ или на единъ воененъ слѣдователъ, както говори тукъ г. Такевъ, че едни-кои си и едни-кои си статии на военно-наказателния законъ сж нарушени и че Народното събрание не може да излѣзе, казва г. Такевъ, извънъ рамкитѣ на закона; наказанието трѣбва да се наложи; не го ли наложите, вие нѣмате дисциплина въ армията. Сжжденията на г. Такева сж сжждения, които се основаватъ на слѣдния погрѣшенъ силогизъмъ. Той казва тѣй: всички наказания въ военно-наказателния законъ сж създадени, за да се запази и да се поддържа дисциплината въ армията; извършатъ ли се нарушения противъ тѣзи повеления на военно-наказателния законъ, значи, извършени сж нарушения противъ дисциплината; не ги ли накажете, вие оставяте дисциплината разколѣбана, вие нѣмате дисциплина, и утрѣ, когато повикате този народъ на нова война, казва г. Такевъ, той нѣма да се яви подъ знамената, когато вие оставите ненаказани тѣзи прѣстѣпления. Туй разсжждение е разсжждение на човѣкъ, който игнорира онѣзи изключителни масови причини отъ психологически характеръ, които повлѣкоха подиръ си неминуемо разложението въ армията. И като се поставимъ на това гледище, нѣма значение, да-ли едни прѣстѣпления ще ги изключимъ или нѣма да ги изключимъ. Вече по нѣкои други съображения, не отъ гледище на дисциплината, а отъ гледище, може-би, на справедливостъ къмъ жертвитѣ, които сж паднали, бихме могли нѣкои прѣстѣпления да изключимъ отъ амнистията, като, напр., убийство на началникъ, защото, най-сетнѣ, човѣкъ е билъ убитъ — какъ ще опростимъ онѣзи, които сж убили нѣкого, лишили сж нѣкого отъ живота? Но, казвамъ, не отъ гледище на дисциплината. Прѣдложението на правителството, строго погледнато, подпада подъ критиката на г. Такева, и той бѣше послѣдователенъ, когато каза, че не може да вдигне ръка за това прѣдложение, защото и онѣзи прѣстѣпления, които по това прѣдложение се амнистиратъ, макаръ и да се наказватъ съ по-малки наказания, отколкото другитѣ, които сж помѣстени въ нашето прѣдложение, наказватъ се съ изправителни наказания, а повечето, които липсватъ тамъ, съ углавни наказания, но сѣ пакъ тѣзи, които се визиратъ отъ

правителството, и тѣ сж нарушения на дисциплината. Защо, напр., обидатъ на часовая се амнистира, а ударътъ не се амнистира? И едното и другото е нарушение на дисциплината. Съ тази аргументация на г. Такева ще може да се каже: вие амнистирате единъ, който е обидилъ или е заплашилъ часовая, оставяте го ненаказанъ, значи, въ бѣдѣще българскиятъ войникъ ще мисли, че може безнаказано да обидва и заплашва часовая или да не изпълнява заповѣдитѣ на своето началство. Защо вие прѣд-виждате това, вие освобождавате отъ наказание, по пунктъ 6, (Чете) „прѣстѣпления противъ дежурнитѣ и други длъжностни лица отъ военното вѣдомство и противъ военния караулъ, прѣдвидени въ глава II, съ изключение на тѣзи въ ст. ст. 138 и 139; в) нарушение служебнитѣ обязанности въ врѣме на дежурство или караулъ“, освѣнъ нарушенията, които се наказватъ съ по-тежки наказания. Но и тѣзи, които вие амнистирате, и тѣ сж нарушения на дисциплината, и тѣ не могатъ да се търпятъ въ нормално врѣме. Работата е тамъ, че аргументацията на онѣзи, които се боятъ отъ амнистия, защото тя щѣла да разколѣбае дисциплината, е въ основата си погрѣшна, и азъ именно на тази мисль искамъ да се поспра.

Ако бѣше вѣрно, че съ даването на една амнистия, каквато ние прѣдлагаме, би се разколѣбала за въ бѣдѣще дисциплината въ армията, ние не бихме я прѣдложили. Защото, независимо отъ това, какъ гледаме ние на въпроса за военната организация, такава или друга, безъ дисциплина тя не може да съществува, и ние не можемъ да си затворимъ очитѣ прѣдъ факта, че България се намира днесъ въ такова положение, че, колкото тя и да иска да бѣде миролюбива — по необходимостъ е длъжна да бѣде миролюбива, защото не може друго-яче да дѣйствува — тя може единъ денъ да бѣде изправена прѣдъ необходимостта пакъ да повика народа къмъ отбрана на границата, защото мирътъ не зависи само отъ нея, той зависи отъ нашитѣ съседни, зависи отъ общото положение въ Европа. Тази необходимостъ не можемъ да я игнорираме ние — ние не можемъ да се откажемъ за въ бѣдѣще отъ необходимостта да имаме една дисциплинирана армия, една армия, въ която да нѣма никаква фаворизация, въ която всѣки да бѣде на мѣстото си, въ която никой офицеръ да не бѣде търпѣнъ, който не е годенъ за работата, за каквато е поставенъ. И когато дойде да разгледаме военния бюджетъ, г. г. народни прѣдставители, вие ще чуете, какъ гледаме ние, отъ лѣвицата, специално нашата група, на нуждитѣ на военната отбрана и да-ли ние дѣйствително сме противъ армията, както мнозина вънъ отъ Народното събрание се осмѣляватъ да говорятъ. Въпросътъ е само, че ние схващаме малко по-друго-яче условията, при които една армия може да бѣде годна, за да изпълни своитѣ задачи, като смѣтаме, че една армия, въ която се отдава много широко мѣсто за разходитѣ, напр., за лични възнаграждения и сравнително много по-малко за бойната подготовка, такава една армия мжчно може да постигне своитѣ задачи.

Но да се върнемъ на въпроса — може ли да се разколѣбае дисциплината, ако се допусне и се приеме онази амнистия, която ние прѣдлагаме. Немъ мислите вие, г. г. народни прѣдставители, че въ съзнанието на бившитѣ войници, сега български граждани, било ония, които сж подъ слѣдствие, било, които не сж подъ слѣдствие, но които биха били подъ слѣдствие, ако всички се дирѣха и се уловѣха, немъ мислите, че при това общо разложение, което настѣпи и което се прояви въ различни форми, дѣ съ по-голѣма, дѣ съ по-малка прѣстѣпностъ, въ съзнанието на тѣзи хора има едно прѣстѣпление, за което всѣки единъ поотдѣлно трѣбва да отговаря? Туй съзнание го нѣма. Азъ имамъ случай да говоря,

именно когато тѣзи дебати се почнаха въ Народното събрание, съ двама интелигентни селяни, отъ които единиятъ е билъ мѣрачъ въ батареята на г. Бориса Вазовъ; съ него говорихъ именно по този въпросъ. Питамъ го: „Какъ мислишъ ти, умѣстно ли е да се амнистира, да се опрости онзи, който е избѣгалъ отъ боя“. — „Не — казва — не е умѣстно. И азъ, тогазъ, можехъ да избѣгамъ“. — „Ама, казвамъ, когато цѣли роти се разбунтуваха и избѣгаха, какъ мислишъ ти, умѣстно ли е да ги опростимъ?“ — „Разбира се — казва — че тамъ никой не е виновтъ“ и взе да ми описва, какъ е станало едно бѣгство тамъ, дѣто е била неговата батарея. Въ съзнанието на маситѣ, колкото и да ни се виждатъ тѣзи въпроси, може-би, недостѣпни за тѣхъ, иматъ това чувство, ако не ясно схванато, но все-таки като чувство, че тукъ се касае за едно общо народно бѣдствие, за едно общо народно нещастие, за едно общо разложение, което се наложи, както е казано въ мотивитѣ на правителствения законопроектъ, отъ обективни причини. Не е тукъ индивидуалната зла воля на този или онзи войникъ, който гледа да изклинчи, който гледа да спаси живота си. И ако е имало чувство за спасение на живота, то е било общо чувство, което стадно вече се проявява, когато войската се обръща на тѣпна, и тамъ вече съ никакви закони, съ никакви строгости, съ никакви децимации вие не можете да спрете проявяването на това чувство. Имайте прѣдъ видъ това, г. г. народни прѣдставители, че не сж тамъ тѣзи провиненитѣ, които сж подъ слѣдствие; тѣ сж, тѣй да се каже, случайно изгребани изъ масата на виновниците, виновнитѣ сж много повече. Ами когато цѣли полкове — 40-й, 51-й, ако се не лъжа — се разбѣгаха отъ Щипъ и даже нѣкои се отзоваха въ Т. Пазарджикъ — бѣгатъ отъ холера и казватъ: „Ние не можемъ да стоимъ въ бездѣйствие, като виждаме, че холерата всѣки день ни коси“ — можете ли да считате вие, че всички тѣзи могатъ да бѣдатъ прѣслѣдвани? Нѣкои отъ тѣхъ, може-би, сж подъ слѣдствие, други — на свобода, но всички сж еднакво виновни или, по-добрь, всички сж еднакво невиновни. Масовиятъ характеръ, както изтъкна г. Молловъ, на тѣзи прѣстѣпления, които ние искаме да бѣдатъ амнистирани, е безъ съмнѣние за повече отъ тѣхъ.

Х: Г. Поповъ: Ние така ще насърчимъ масовитѣ прѣстѣпления, а ще накажемъ единичнитѣ.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Това е погрѣшенъ, безосновенъ страхъ, който мнозина отъ васъ спира, за да приемете амнистия смѣла и широка. Азъ именно туй твърдя, че понеже въ съзнанието на широката маса, на бившитѣ войници, нѣма такова едно чувство, че сж извършили прѣстѣпления, а че тѣ сж извършили нѣщо, което по необходимостъ трѣбваше да извършатъ, колкото и да го считатъ, че не е добро, вие, ако ги опростите, нѣма да се създаде у тѣхъ убѣждението, че тѣ могатъ и занаяпрѣдъ безнаказано, да вършатъ подобни прѣстѣпни дѣяния. Никой поотдѣлно, самъ нѣма да се рѣши да бѣга, но когато настѣпатъ обективни условия, независащи отъ съзнанието, отъ душата на отдѣлни войникъ, които каратъ цѣлъ единъ полкъ да се разбунтува, тогава вие съ никакви строгости на закона не можете това да възспрете. Взето поотдѣлно, всѣки единъ отъ тѣзи виновни войници е добъръ войникъ; даже азъ отивамъ дотамъ и казвамъ, че ако и днесъ го повикате вие съ една лена за него съзната цѣлъ, той ще бѣде добъръ войникъ, защото той е билъ добъръ войникъ прѣди да извърши това прѣстѣпление. Мнозина отъ тѣзи, които сж подведени подъ слѣдствие, сж наградени съ кръстове, мнозина отъ тѣхъ даже подиръ туй сж се били. Но настѣпва единъ моментъ, когато, поради причини патрешвани въ душата на

войниците, тѣ вече се намиратъ като членове на една, тѣй да кажа, тѣпна и не могатъ да се владѣятъ, и достатъчно е единъ да каже: „Да бѣгаме отъ тукъ, да хвърлимъ пушкитѣ“ или „не искаме да се биемъ“, за да възприематъ всички това, защото то лежи въ съзнанието на всички. И въ такъвъ случай нѣма водители, подбудители, главни виновници. Защото онзи, който е ималъ психологическата слабостъ прѣвъ да извика, защото е билъ по-слабъ отъ другитѣ: „Защо стоимъ тукъ? Ще изгинемъ всички, безполезно е, я да се махнемъ“, който е билъ най-слабиятъ и най-невиновниятъ отъ другитѣ, но прѣвъ е извикалъ и съ това е накаралъ да се хвърли искрата въ барута, той не е главниятъ виновникъ, не е подбудителъ. Той е онзи, който е далъ тласъка да стане едно нѣщо неминуемо; ако не бѣше той, другъ щѣше да бѣде; ако не станѣше това днесъ въ 2 ч., щѣше да стане въ 4 ч. Нема вие мислите, че на Чатаалджа можеше да отиде нѣкой да каже: „Я, момчета, да си отидемъ, да хвърлимъ пушкитѣ“? Щѣше ли да го послуша нѣкой?

Обаждатъ се: Имаше такива.

Д-ръ Й. Фаденхехтъ: Може да е имало отдѣлни случаи, но никой не ги е послѣдвалъ, и ако сж ги послѣдвали, послѣдвали сж ги много малко хора. Азъ не зная, може-би, въ третата армия да е имало подобни случаи; въ първата армия подобенъ случай нѣмаше. Но въ войната противъ съюзниците достатъчно е било единъ да каже нѣщо, за да го послѣдватъ всички. Въ такъвъ случай безполезно е да наказвате, защото наказанието нѣма да го почувствуватъ тия хора, върху които ще падне то, като едно наказание за лична вина, а всѣки ще го почувствува като една неправда, като една неоправдана жестокостъ, първо, защото лично не се чувствува виновенъ, второ, защото наказанието само него сполита, а оставя свободенъ неговия другаръ, който е извършилъ сжщото, но случайно не е попадналъ въ числото на онѣзи, които сж подъ слѣдствие. Не мислите ли вие, че по-голямъ несправедливостъ, по-голямъ ожесточение, по-голямъ умраза къмъ военната институция ще се внесе въ народа, ако вие допуснете да се наказватъ, напр., едни, когато други оставатъ безнаказани, които сж извѣстни на своитѣ съселани, на своитѣ съграждани? Недѣйте мисли, че ще постигнете този резултатъ, че като наказате единъ, тѣ ще послужатъ за примѣръ на другитѣ; не. Вѣрно е, че повечето отъ военнитѣ наказания иматъ задача изправителна; даже и тѣзи така наречени углавни наказания, и тѣ сж отъ изправителенъ характеръ въ войската. Но изправителниятъ характеръ на военнитѣ наказания се проявява, само когато веднага се наложатъ; тогава могатъ да послужатъ тѣ за примѣръ и за запазване на дисциплината, за запазване реда въ частта, въ която се е проявило прѣстѣплението. Седнете ли вие да наказвате подиръ двѣ, подиръ три години, никой нѣма да почувствува това наказание като справедливо, и не може то да послужи като урокъ за запазване на дисциплината, защото нѣма връзка между наказанието и дисциплината, която трѣбва въ даденъ моментъ да се запази. Вие ще накажете едного, който не е вече въ частта, ще го накажете далечъ отъ онази частъ, въ която е билъ. Има полкове, които сж изчезнали, разформирани. Кому ще служи, напр., за примѣръ наказването на войника, който е извършилъ прѣстѣпление въ 60 или 62 полкъ? На кой 62 полкъ ще кажете вие, че единъ войникъ отъ този полкъ е билъ наказанъ, за да служи за примѣръ на другитѣ, за да се пази дисциплината? Този полкъ не сжествува вече. И тѣй, военнитѣ наказания, като не могатъ да се наложатъ веднага, за да послужатъ за примѣръ именно за запазване дисципли-

плината въ даденъ моментъ, нѣма смисълъ тѣ да бждатъ налагали, когато масово се прояви прѣстѣпността, подиръ толкова късно врѣме, въ каквото биха се наложили, ако амнистията не се приеме въ тѣзи широки прѣдѣли, въ които ние я прѣдлагаме.

Понеже, г. г. народни прѣдставители, врѣмето напредна, и понеже ние не благоволихте, като болшинство, да се съгласите, щото азъ да говоря при по-добра обстановка и по-спокойно, азъ смѣтамъ, че туй, което по принципъ имаше да изтъкна, азъ го изтъкнахъ прѣдъ васъ, г. г. народни прѣдставители, и ще заключа съ слѣдното. Амнистията въ широки размѣри, безъ да се гледа на тежестта на отдѣлнитѣ прѣстѣпления, нѣма да наруши дисциплината въ армията, защото тази дисциплина, ако е нарушена днесъ, тя е нарушена отъ общата катастрофа, която постигна България, отъ съзнанието, че като-че-ли нашитѣ усилия, каквито и да бждатъ тѣ, не могатъ да се увѣнчаятъ съ успѣхъ, защото сме некадърни да залазимъ онова, което придобиваме съ цѣната на своята кръвъ. Повърнете на народа вѣрата въ неговитѣ собствени сили, дайте му едно добро управление, въ което той да види, че правото тържествува, дайте му доказателства, че всички несподи, всички неуредици въ армията сж прѣмахнати, и възстановете довѣрието на широката маса, отъ която се състоятъ войницитѣ, къмъ военнитѣ началници, ние же имате пакъ една дисциплинирана и силна армия. Съ наказания нѣма да постигнете онова, което може да се постигне само съ едно коренно реформиране на нашето управление. Обновлението, което очаква България отъ васъ, отъ правителството и болшинството, не можете да го замѣстите съ това, че ще поставите нѣкои прѣстѣпления по военно-наказателния законъ извънъ амнистията; положителната творческа работа, тя е, която ще възстанови въ народа любовта къмъ държавнитѣ институции и прѣдаността къмъ тѣхъ; иначе, ние недѣйствително разчитаме на нѣкакъвъ успѣхъ въ бждещето, ако смѣтате, че може само съ военни наказания да се постигнатъ какви-годѣ осѣзателни резултати. Ето защо, азъ ще гласувамъ, както и нашата група, за една широка амнистия, каквато е формулирана въ нашето прѣдложение. Допускамъ, че то има нѣкои непълноти и недостатѣци; въ комисията това всичкото ще се разисква по-подробно и при второто четене ще можемъ да се спремъ върху отдѣлнитѣ въпроси, които се отнасятъ вече до подробноститѣ на законопроекта.

Прѣдседателъ: Слѣдва по реда си г. д-ръ Борисъ Вазовъ.

С. С. Бобчевъ: Отиде да вечеря.

Прѣдседателъ: Тогава, слѣдва г. д-ръ Андрей Ходжовъ.

С. Костурковъ: Това е подигравка съ парламента — ние ни изтезавате!

Прѣдседателъ: Недѣйствително се обажда така, г. Костурковъ! Моля, г. Ходжовъ, говорете.

Д-ръ А. Ходжовъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Съзнавамъ, че вземамъ думата при една твърдѣ неблагоприятна обстановка. Продължителнитѣ дебати, които станаха отъ нѣколко дена по въпроса за амнистията, вѣрвамъ да сж го почти изчерпали, та едва-ли би могло да се каже нѣщо ново по него. Независимо отъ това, дълготрайността на днешното засѣдане е изчерпила вашето търпѣние. Ала при все това, макаръ че врѣмето с напреднало и частъ да минава сега десетъ, азъ трѣбва да се подчиня на вота на Народното събрание да говоря

сега и да изпълня дълга си, като народенъ прѣдставителъ, да кажа отъ своя страна, както и отъ името на групата, къмъ която принадлежа, нѣколко думи по тоя толкова важенъ въпросъ, какъвто е въпросътъ за амнистията.

Казахъ, г. г. народни прѣдставители, че въпросътъ е важенъ. Той е важенъ заради туй, защото засѣга много цѣлни обществени и държавни интереси. Той е въ свръзка съ дисциплината въ нашата армия, той е въ свръзка и съ правораздаването, въ свръзка е съ общия принципъ, че всѣко едно лице, което се е провинило, длъжно е да изтърпи наказане за онуй, което то е извършило. И заради туй, този въпросъ се разисква толкозъ устрѣдно тукъ въ Народното събрание. Той се разисква и въ обществото. Печатътъ не остана равнодушенъ къмъ него. Ние отъ нѣколко прѣме насамъ тѣй сжщо сръщаме, че вѣстницитѣ, опозиционни и правителствени, еднакво се занимаватъ съ него, като едни искатъ разрѣшението му въ една, а други въ друга смисълъ. Понеже тоя въпросъ засѣга и много частни интереси, тѣй като много лица, които сж се провинили, очакватъ да чуютъ, по какъвъ начинъ ще се разрѣши той, нужно е, необходимо е, казвамъ, да го обсъдимъ съ спокоействие, и да прѣтеглимъ всички ония мотиви, които има да се кажатъ, както за, така и противъ, за да избѣгнемъ критиката. Най-малко умѣстно с по тоя случай да се партизанствува. Каго с тѣй, нека ми бжде позволено да се изкажа и азъ съ всичката откровеностъ, която се налага и която изисква тоя толкова важенъ въпросъ. Говори се за широка амнистия, и за частична амнистия, тѣй да се каже. Въ туй отношение камарата като-че-ли се раздѣли на два лагера: едни отъ г. г. народнитѣ прѣдставители поддържатъ, че амнистията трѣбва да бжде широка, тѣй като тя е една прошка, съ нея се хвърля було на миналото; други, обаче, казаха, че амнистията не трѣбва да бжде широка, тя трѣбва да засегне само извѣстни лица отъ ония, които сж се провинили и извѣстни прѣстѣпления. Прѣди всичко, послѣднитѣ считатъ, че тя трѣбва да засѣга тѣй нареченитѣ долни чинове отъ армията и да не засѣга най-малко горнитѣ чинове, да не засѣга по никакъвъ начинъ офицеритѣ. Струва ми се, че щомъ като въпросътъ се касае да се гласува една амнистия, г. г. народни прѣдставители, да се извърши единъ актъ на висока политическа мдростъ, съ който ние ще искаме да дадемъ една прошка на всички онѣзи лица, които сж се провинили въ врѣме на войнитѣ, то ние ще трѣбва да погледнемъ по-широко на въпроса и не ще трѣбва да се задоволяваме само да опростимъ извѣстни лица отъ ония, които сж се провинили. Бждствието бѣше общо, злочестината бѣша обща. Ако има лица, които сж се провинили вслѣдствие на тѣзи бждствия и вслѣдствие на тѣзи злочестини, то тѣ сж, както долни чинове, тѣй сжщо и горни чинове. Една разлика въ туй отношение мжно може да се направи. Най-сетнѣ, туй положенне, туй схващане се налага отъ самия принципъ на амнистията. Всички отъ насъ, които говориха тукъ отъ тази трибуна ни казваха, че съ амнистията се прѣслѣдватъ важни обществени цѣли, важни държавни цѣли, съ нея се иска, прѣди всичко, като се има прѣдъ видъ, че едно голѣмо число хора сж се провинили и че мжно ще бжде всички тѣзи лица да се изправятъ прѣдъ сѣдилищата, то, отъ гледището на общественитѣ интереси, наложително е да се каже: прощава се на тѣзи лица, тѣзи лица нѣма да се прѣслѣдватъ, тѣй като, ако това стане, то ще създаде единъ смутъ, ще се внесе едно раздражение между обществото.

Второто основание, второто положенне, което се поддържаше, за да се допусне амнистията, то е слѣдующето. Каза се, че войната, като всѣка една война, за голѣмо съжаление, освѣтъ човѣшкитѣ до-

бродители, които тя дава възможност да се проявят: любов към близкия, себестрицание, любов към отечеството и пожертвуване за туй отечество, едновременно тя дава възможност да се проявят лошите инстинкти у хората, дава възможност да изпъкнат онзи лоши наклонности, които се изразяват въ прѣстѣпления и които наказателният законъ наказва и прѣслѣдва. И изхождайки отъ туй съображение, тѣ казваха, че ние трѣбва да бъдемъ снисходителни, трѣбва да бъдемъ милостиви, трѣбва да прощаваме. Ще трѣбва по поводъ на този случай, г. г. народни прѣдставители, да направя една малка бѣлѣжка. Нѣкои отъ ораторитѣ, които говориха за особената атмосфера, създадена въ време на войната, атмосфера, която позволи да се развие тѣй наречениятъ прѣстѣпенъ бацилъ, не изпуснаха и тукъ, отъ тази трибуна, по този въпросъ да изкажатъ нѣкои мисли, да изкажатъ нѣкои съображения, които далечъ не отговарятъ на истината. Тѣ си позволиха и по този случай да нападатъ бившето правителство и да винятъ отчасти него, че, то, чрезъ своитѣ дѣйствия, е дало възможност да се развие тѣй наречениятъ прѣстѣпенъ бацилъ.

А. Механджийски: Туй лъжа ли е?

Нѣкои отъ дѣсницата: То е цѣлата истина.

Д-ръ А. Ходжовъ: Позволете ми. — Г. г. народни прѣдставители! Не сж само извѣстни обстоятелства, които станаха причина да се появи роптанье между нашитѣ войски, обстоятелства, създадени отъ началството или отъ правителството. Причинитѣ, които съзвѣдадоха туй недоволство, тѣ сж разнообразни и едни отъ тѣхъ сж присжци на самата война. Не трѣбва да се забравя и не трѣбва да се изпуска изъ прѣдъ видъ, криво или право, че нашиятъ въоръженъ народъ, който не съставлява една армия отъ професионални солдати, бѣше отвлѣченъ въ разстояние близо на 11 мѣсеци да стои подъ знамената, той бѣше откъснатъ далечъ отъ своята родина, той трѣбваше да воюва на стотини километра далечъ, продоволствието бѣше мжчно; то бѣше трудно по липса на пѣтица и съобщения. Най-сетнѣ и природнитѣ стихии допринесоха твърдѣ много, за да може това продоволствие да става не добръ. Къмъ това ще трѣбва да се прибави и обстоятелството, че всички тѣзи хора, които бѣха повикани подъ знамената, бѣха отъ разни възрасти, като се почне отъ 17 и 19-годишни и се свърши съ 45-годишни. Едно голѣмо количество отъ тѣхъ бѣха навикнали да не бждатъ откъсвани отъ своитѣ домашни огнища, да не бждатъ откъсвани отъ своитѣ сѣмейства. Най-сетнѣ, нека признаемъ, че може да е имало и неправди извършвани. Всички тѣзи нѣща, казвамъ, бѣха отъ естество да направятъ да изчезне търпѣнието на нашия войникъ. Къмъ тѣхъ ще трѣбва да се прибавятъ и агитациитѣ, които се развиваха между войницитѣ. Но, г. г. народни прѣдставители, това не сж явления присжци само на войнитѣ, които ние водихме. И въ други войни тия нѣща сж се срѣщали, при армии много по-добръ обучени, при армии много по-добръ снабдени съ всички необходимости, които се изискватъ, за да се води една война, и при армии, които се състоятъ отъ професионални войници. Азъ не искамъ тукъ да ви привеждамъ примѣри отъ историтя, но мнозина отъ васъ знаятъ, че имало е случаи, когато и Наполеоновитѣ войници сж се бунтували; имало е случаи, когато и прускитѣ войници въ 1870 г. сж се бунтували. Азъ не искамъ да ви говоря за бунговетѣ на французкитѣ войници прѣвъ сжщата тази война въ 1870 г. Тѣзи нѣща, казвамъ, сж присжци на всички армии, защото войната и въ България да се води, и другадъ да се води, тя е съ война; тя е една злочестина даже и тогава, когато тя е побѣдоносна, а

колко повече, когато една война се свършва съ единъ погромъ, както, за голѣмо напастие, се свърши нашата послѣдна война. Та, г. г. народни прѣдставители, ако си позволихъ да изтъкна тия нѣколко обстоятелства, това го правя заради туй, защото, както казахъ и прѣди малко, забѣлѣзахъ, че нѣкои отъ г. г. ораторитѣ си позволиха въ случая да намекуватъ и да поддържатъ, че голѣма частъ отъ прѣстѣпленията, а особено срѣщу дисциплината, извършени отъ войницитѣ, се дължели на туй, че тѣ сж били лошо хранени, че най-сетнѣ имало болести, нѣкои отъ които се дължатъ на лошата храна. Дѣйствително, болести имаше, но, казвамъ, и тѣ сж присжци на всички войни; при всички войни ние виждаме да се развиватъ обикновенитѣ болести, холерата и тифътъ много пѣти, на и други разни болести. Г. г. народни прѣдставители! Ако ние приемемъ сега за минута, както и би трѣбвало да приемемъ, че дѣйствително една голѣма частъ отъ извършенитѣ прѣстѣпления, тѣй наречениятъ масови прѣстѣпления, извършени въ тия двѣ войни, повечето отъ долнитѣ чинове, се дължатъ на всичкитѣ тия негодни и на тази лоша атмосфера, то азъ задавамъ слѣдующото питане на ония г. г. народни прѣдставители, които говориха за така наречената частична амнистия и отъ нея изключваха по-горнитѣ чинове отъ армията: ако допуснемъ едно извинение за тѣй наречениятъ долни чинове, защо да не допуснемъ едно извинение и за нѣкои отъ офицеритѣ? Нема тѣ не бѣха оставени при сжщитѣ условия, разбира се, не въ такъвъ размѣръ, не въ такава степенъ, но най-сетнѣ и тѣ сж български граждани, и тѣ воюваха далечъ отъ своитѣ сѣмейства, и тѣ се грижеха за своитѣ сѣмейства. Най-сетнѣ мнозина отъ тѣхъ бѣха оставени при сжщитѣ лоши обстоятелства, както долнитѣ чинове. Азъ ще говоря специално за тѣй наречениятъ запасни офицери, у които чувството на дългъ и съзнание не е тѣй развито, както у другитѣ офицери, които добиватъ едно образование въ Военното училище и послѣ продължаватъ да служатъ въ редоветѣ на армията, дѣто се култивиратъ дисциплината, както и чувството на честъ и на дългъ. Най-сетнѣ туй нѣщо, казвамъ, не може да не се поддържа и по отношение на други нѣкои офицери, а особено къмъ запаснитѣ подофицери. Нѣма причини, нѣма основания да правимъ разлика въ туй отношение, да теглимъ една демаркационна линия и да обвиняваме само офицерството, а да се мжчимъ да извиняваме само долнитѣ чинове. Менѣ ми се струва, че ако е въпросъ тукъ да се даде прошка, тя ще трѣбва еднакво да засегне, както единитѣ, така сжщо и другитѣ. Но ще се каже, г. г. народни прѣдставители, че офицеритѣ дѣйствуваха при по-други обстоятелства, при по-друга обстановка, и че много отъ тѣхъ има, особено отъ висшето началство, които не заслужаватъ една пропка. Азъ признавамъ това нѣщо, азъ съзнавамъ напълно този доводъ, обаче, мжчно може да се направи въ случай едно различие. Азъ и прѣди малко ви казахъ, че амнистията не може да засѣга само извѣстни случаи, само извѣстни хора; тя по своя характеръ, по своето естество е обща. Ако ние се впуснемъ тукъ конкретно да разискваме за всѣки единъ, кой какво е направилъ, кой какво е извършилъ и заслужава ли амнистия или не, ние тогава бихме отишли далечъ. Тогава ние нѣма да правимъ амнистия, а ще трѣбва да се обърнемъ въ сждъ и да сждимъ отдѣлно за всѣки единъ специаленъ случай, а туй ние не можемъ да направимъ.

Каза се, г. г. народни прѣдставители, че ако ние гласуваме една амнистия, и ако тази амнистия въобще бжде широка, то въ такъвъ случай основитѣ на дисциплината на нашата армия ще бждатъ подкосени и ние за въ бждѣше, когато стане нужда единъ денъ да прибѣгнемъ до тази армия, да из-

пълни своя отечествен дълг, тя не ще бъде в положение да го изпълни. Поддържа се още, че ние като опростим провинилите се, съ туй ние ще искаме да обидим паметта на всички онѣзи смѣли и самоотвержени борци, които сложиха костите си за величието на своето отечество. Тѣзи аргументи, г. г. народни прѣдставители, зарадъ менъ не сж убѣдителни. Азъ мисля, че не е само наказанието, не е само строгостта, която може да поддържа дисциплината въ една армия, а особено въ една армия, която е съставена отъ единъ въоръженъ народъ. Има други елементи по-сжществени, по-важни, които поддържатъ тоя духъ и тая дисциплина. Това е възпитанието на войника, това е неговото съзнание, че той е единъ свободенъ гражданинъ, и, слѣдователно, когато отива въ войската, той отива да изпълни единъ дългъ къмъ своята родина и да защити правата на гражданина отъ посягателството на външните врагове. Дисциплината дѣйствително може и трѣбва да се поддържа още и чрезъ онѣзи угрози, че ония, които се провини по отношение на нея, го чака наказание. Обаче, това не е единственото нѣщо, което може да поддържа дисциплината и духа въ една армия. Менѣ ми се струва, че моралните причини, моралните основания сж важни въ случая и най-много тѣ трѣбва да се култивиратъ въ нашия войникъ.

Колкото се касае, г. г. народни прѣдставители, до другото съображение, че ние съ амнистията ще обидимъ паметта на всички ония, които сложиха своите кости за величието на България и за обидението на българското племе, азъ ще кажа, че ние ще направимъ една по-голяма обида, ако мислимъ, ако поддържаме тукъ, че именно страхътъ отъ нѣкое наказание, ако не изпълнятъ своя дългъ, е накаралъ всички тѣзи борци, всички тѣзи герои да сложатъ своите кости на бойните полета при Люле-Бургазъ, Вунаръ-Хисаръ, Булаиръ и другадѣ. Ония, които умрѣха, тѣ умрѣха заради туй, защото бѣха пронакнати отъ дълга къмъ своето отечество, тѣ умрѣха заради туй, защото чувствуваха, че трѣбва да се жертвуватъ въ сжблжителния моментъ, който ние прѣкарахме. Тѣ не мислѣха, че ще има единъ денъ за тѣхъ прокурори и слѣдователи, които ще ги изправятъ на скамейките на подсѣдимитѣ. Туй съображение най-малко сж го имали прѣдъ видъ, когато сж се жертвували за своята родина.

Другъ мотивъ и друго важно съображение, г. г. народни прѣдставители, което се изтъкна, за да се обоснове амнистията и което въ моите очи има голямо и важно значение, то е, че репресията, наказанието, много пъти, когато се касае въпросъ да се прѣслѣдватъ много хора, създава едно бѣдствие за държавата. Въ случая, ние имаме и туй условие налице. Споредъ свѣдѣнията, които се изнесоха прѣдъ васъ, има заведени дѣла противъ долни чинове, по които се викатъ и сж подсѣдими, около 12.500 души хора. Нѣщо повече, има други 25—30 хиляди души хора, които се намиратъ въ Америка, които тоже не сж си изпълнили дълга къмъ своята родина, които не се явиха на зова да дойдатъ тукъ подъ знамената, които дезертираха и които евентуално ще трѣбва тоже да бъдатъ изправени на скамейката на подсѣдимитѣ. Слѣдователно, ако не дадемъ амнистия, ние ще имаме да присѣдимъ 37 хиляди души. Г. г. народни прѣдставители! Съгласете се, че такова едно крупно число отъ хора да бъдатъ прѣслѣдвани, това не е шега. Съ това ще се внесе единъ смутъ въ нашето общество. Недѣйте забравя, че много отъ тѣзи лица, които се прѣслѣдватъ, иматъ отъ своя страна, свои хора, които сж си изпълнили дълга къмъ своето отечество, които сложиха костите си за туй отечество. И сега, много отъ тѣхните близки сѣга, съ печалъ ще погледнатъ, ако отидемъ да прѣслѣдваме тѣзи, които сж останали, и които, наистина,

заслужаватъ напълно туй прѣслѣждане. Тукъ изтъква прѣдъ насъ тѣй наречениятъ общественъ мотивъ, дѣто вече репресията става, да не кажа тая голяма дума, опасна, въ всеки случай, става едно нѣщо неплезно, едно нѣщо върдно.

Но, г. г. народни прѣдставители, има и другъ единъ мотивъ за мене, на който азъ ще искамъ тукъ да се спра малко. Той е слѣдниятъ. Всѣка една углавна репресия, всѣко едно наказание за едно извършено прѣстѣпление има своя *raison d'être*, когато то се налага веднага слѣдъ като прѣстѣплението бѣде извършено. Като мине известно врѣме, като изтекатъ мѣсеци, може-би, и години, туй прѣслѣждане вече изгубва своя *raison d'être*; то не може вече да служи за назидание, както за онзи, който се наказва, така сжко и прѣди всичко на онѣзи, къмъ които се прави едно прѣдупрѣждение. Ако туй има значение за обикновеното, за гражданското правосѣдие, колко повече ще има значение за тѣй нареченото военно правосѣдие. И за туй ние знаемъ, че военните сѣдилища обикновено сѣдятъ бърже, сѣдятъ на самото мѣсто, дѣто е извършено прѣстѣплението и наказанието се изтърпява веднага. Само когато така става, може да се поддържа дисциплината въ войската, само така може, чрезъ наказанията, които се налагатъ да се въздѣйствува на хора слабокултурни, слабохарактерни да изпълнятъ, може-би, по неволя своя дългъ.

А. Механджийски: Дипломатитѣ, като не дѣйствуватъ бързо, кой ще ги накаже?

Д-ръ А. Ходжовъ: Моля Ви се. Дипломатитѣ ще получатъ своето наказание, за тѣхъ има анкета и, ако сж виновни, ще бъдатъ сѣдени и наказани.

А. Механджийски: Ширятъ се изъ България.

Д-ръ А. Ходжовъ: Ще дойде врѣме и тѣ да отговарятъ.

Та, г. г. народни прѣдставители, независимо отъ другитѣ мотиви, ето още единъ мотивъ, който, споредъ мене, въ моите очи, говори въ полза на амнистията, и говори въ полза на една по-широка амнистия.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ прѣди малко ви казахъ, че ние имаме прѣдъ себе си три проекта за амнистия; единиятъ на почитаемото правителство, а другитѣ два изхождатъ отъ лѣвицата. Проектитѣ на лѣвицата сж широки, тѣ цѣлятъ една амнистия по-обширна, а проектътъ на почитаемото правителство говори за една амнистия по-ограничена. Всички тѣзи три проекта засѣгатъ ония, които сж били въ редоветѣ на армията, долни и горни чинове, обаче нито единъ отъ тѣзи проекти не засѣга друга една категория лица, които, ако и да не бѣха въ редоветѣ на армията, но, може-би, изпълняваха други служби, еднакво важни, еднакво сѣдбоносни. Азъ искамъ да кажа нѣколко думи въ полза на ония лица, които бидоха повикани да служатъ за прѣнасянето на обзѣтитѣ на тази армия.

Нѣкой отъ дѣсницата: Тѣ сж нераздѣлна частъ отъ армията.

Д-ръ А. Ходжовъ: Азъ искамъ да кажа нѣколко думи за онази маса селяни, старци и млади, които съ своите коли отидоха до Чаталджа и до Булаиръ. Много отъ тѣзи лица, доколкото менѣ ми е известно, сж дадени подъ сѣдъ, защото сж се отлѣчили, като сж получили нѣкон неблагоприятни вѣсти, или по други причини. Днесъ върху тѣхъ тежатъ сѣдебни прѣслѣждания.

Има и друга една категория хора, които бѣха задължени да изпълняватъ закона за реквизицията, селски кметове и помощници, които сж се провинили

при прилагането на този законъ, не като сж извършили общи прѣстѣпления, кражби, фалшификации и други подобни прѣстѣпления — заради тѣхъ нека тѣ отговарятъ — но като не сж изпълнили трѣбованията на закона за реквизицията, защото въ много случаи не сж могли да дадатъ туй, което се е искало отъ тѣхъ. Нѣкои разпореждания сж правени къмъ тѣхъ и тѣ не сж могли да ги турятъ въ изпълнение, защото не сж могли да сторятъ това нѣщо. Има и такива лица, които сж дадени подъ сѣдъ. Менѣ ми се струва, че тѣзи лица, отъ тази категория, заслужаватъ еднакво нашата прошка, заслужаватъ еднакво нашето съжаление и, ако ние си спомняме за долнитѣ чинове и за офицеритѣ, ние не можемъ да забравимъ и тѣхъ. Азъ ще моля г. военния министъръ, както и г. министра на правосѣдието, когато ще има възможностъ да се прѣработи този законопроектъ, да се изучи въ комисията, нека си спомнятъ и за тѣзи нещастници, и нека се направи нѣщо и заради тѣхъ, за да се облекчи и тѣхното положение.

Нѣкой отъ дѣсницата: Не стига дѣто крадоха, ами да имъ дадемъ амнистия!

Д-ръ А. Ходжовъ: Азъ не искамъ прошка за ония, които крадоха; нека тѣ се прѣслѣдватъ. Моля ви се, азъ не желая да бѣда криво прѣтълкуванъ. Азъ говоря само за ония, които сж се провинили въ туй отношение, че не сж изпълнили разпорежданията на властѣта, защото не сж могли да сторятъ това нѣщо, по едни или други съображения, но не и за крадцитѣ и фалшификаторитѣ.

Г. г. народни прѣдставители! Съ тѣзи кратки бѣлѣжки, които азъ нахвърляхъ и които азъ не желая да продължавамъ, защото виждамъ, че и безъ туй вашето търпѣние е изчерпано, азъ ще свърша. Ще си позволя само да ви направя слѣдующата бѣлѣжка, която нека не се изпуска изъ прѣдъ видъ: че амнистията, за да може да бѣде ефикасна, за да може да бѣде цѣлѣсообразна, за да може чрѣзъ нея да се внесе едно успокоение въ обществото, необходимо е, наложително е тя да бѣде колкото е възможно обща, да засѣга една по-голѣма категория отъ хора, разбира се, такива, които сж достойни за такава една амнистия. И азъ вѣрвамъ и мисля, че съмъ тълкувателъ на общото тукъ настроение на народното прѣдставителство, като кажа, че дѣйствиелно то иска такава една амнистия.

Въ случая особено заради мене важно е да подчертая, че въ туй отношение амнистията ще има голѣмо значение, ако тя засѣга онази категория хора, тѣ нареченитѣ американци. Много се говори заради тѣхъ отъ тукъ и се каза, че тѣзи хора, които не сж дошли тукъ въ ония моменти, които прѣкарваше нашето отечество, не заслужаватъ никаква прошка, никаква милость, защото тѣ сж се отрekli да изпълнятъ единъ най-свещенъ дългъ, който единъ гражданинъ има къмъ отечеството. Вѣрно е, азъ съмъ първиятъ, който ще порица тѣзи лица, които сж имали възможностъ да дойдатъ и не сж дошли да изпълнятъ своя дългъ, макаръ че сж били въ далечни страни. Мнозина отъ тѣхнитѣ другари дойдоха въ България, тѣ намѣриха срѣдства, намѣриха пари и се отзоваха на вика на отечеството веднага слѣдъ мобилизацията.

Министъръ П. Пешевъ: Тѣ излѣзоха ахмади.

Д-ръ А. Ходжовъ: Други отъ тѣхъ останаха. Ако, обаче, е вѣрно, че тѣзи американци сж около 25 хиляди души български граждани, които се намиратъ въ цѣлта на своята възраст, ако е вѣрно, че наистина много отъ тѣхъ и по-голѣмата частъ не сж могли да дойдатъ тукъ не заради туй, че не сж ис-

кали да изпълнятъ дълга си, но че не сж могли да направятъ това нѣщо, менѣ ми се струва, че ще извършимъ — една неправда, да не кажа — едно нѣщо нетактично, неполитично, ако ние въ тѣзи минути, когато повече отъ всѣки другъ пътъ имаме нужда отъ работни рѣцѣ, въ тѣзи минути, когато ние имаме нужда да оползотворимъ онѣзи земи, които завоювахме, ако имаме повече отъ всѣки другъ пътъ нужда да напълнимъ кадритѣ на нашитѣ дивизии, както е случаятъ съ X-та дивизия, за която ние имаме внесенъ тукъ специаленъ законъ, и се иска отъ насъ да намѣримъ възможностъ да попълнимъ нейнитѣ кадри, то, при все това, ние затворимъ границитѣ си за тия хора. Подчертавамъ, че ние не можемъ току-така, до съображение на тѣй наречената висша справедливостъ, да изключимъ тѣзи хора отъ амнистията. Ние ще трѣбва да обмислимъ добръ този въпросъ и да прѣцѣнимъ, да-ли не би било по-добръ, щото между другитѣ, които ще бенефициратъ отъ амнистията, да се възползватъ и тѣзи лица.

Министъръ П. Пешевъ: Азъ казвамъ за всѣкитѣ; азъ съмъ за най-широка амнистия.

Д-ръ А. Ходжовъ: Толкозъ по-добръ, че ние въ туй отношение сме съгласни, значи нѣма противно мнѣние.

Р. В. Радевъ: Кажете нѣщо за вашия прѣдставителъ Долапчиевъ, на когото е вземена 20 хиляди лева гаранция за кражба на коне. И за него ли искате амнистия?

Д-ръ А. Ходжовъ: Нѣма какво да казвамъ. Азъ казахъ, че всѣки ония лица, които сж извършили прѣстѣпления по общия наказателенъ законъ, ще отговарятъ; азъ за тѣхъ амнистия не искамъ, нито за долнитѣ чинове, нито за горнитѣ чинове, нито за тиловитѣ герои — нека всѣки отъ тѣхъ бѣде прѣслѣдванъ.

Азъ ще свърша съ тѣзи думи, и ще кажа повторно, че ако ще прощаваме, нека да прощаваме, нека да не се стѣсняваме отъ туй, че покрай нѣкои лица, които заслужаватъ амнистия, ще има да се възползватъ и други, които не я заслужаватъ. Ние не можемъ да правимъ специаленъ законъ само за извѣстни хора; ние правимъ законъ за цѣла една категория отъ прѣстѣпления. И въ туй стремление да правимъ по-широка прѣцѣнка ние, ще дадемъ възможностъ, щото амнистията да бѣде дѣйствиелно единъ актъ на прошка, на забвение и на народно омилотворение.

Прѣдседателътъ: По правилника, утрѣ засѣданіе нѣма; но прѣдъ видъ на това, че има други важни въпроси да се разискватъ, трѣбва да свършимъ съ този въпросъ за амнистията, който ни занимава вече четири дена. Азъ моля Народното събрание да се съгласи да имаме утрѣ, вторникъ, засѣданіе въ опрѣдѣленото по правилника врѣме — 2 ч. Ония, които сж съгласни да имаме утрѣ засѣданіе, моля, да вдигнатъ рѣка. (Мнозинство) Приема се.

На дневенъ редъ ще продължимъ

Д-ръ Б. Вазовъ: Г. прѣдседателю! Дайте ми думата само за 10 минути. Нашата група не се е изказала. Моля да ми се позволи да говоря.

Прѣдседателътъ: Желаетъ ли Народното събрание да изслуша г. Вазова?

Отъ дѣсницата: Нека се изкаже и г. Вазовъ.

Прѣдседателътъ: Има думата г. д-ръ Б. Вазовъ.

Д-ръ Б. Вазовъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Поради нощното заседание, на което и азъ на реда си се отзовахъ да кажа думата си, бждете увърени, че ще говоря извънредно малко време — 10 или 15 минути; не искамъ да ви уморявамъ, защото на всички ни вече стана непоносимо това дълго разискване съ постоянно повтаряне на приблизително същитѣ мисли.

Г-да! Още отъ първитѣ думи ще кажа, че по начало проектътъ на правителството е приемливъ, трѣбва да се изпрати въ комисията и тамъ всички да положимъ най-големѣ старания, най-добросъвестни изучвания, за да му дадемъ една форма и едно съдържание, което да позволи да се запази дисциплината въ нашата армия. Още отсега, обаче, ще кажа, че онова, което е прѣдвидено въ проекта по отношение на офицеритѣ, навѣрно трѣбва да е единъ пропускъ. Г-да! За честта на офицерския корпусъ, на това офицерско тѣло, гонено, мразено, прѣзирано и хулено, азъ ще кажа, че то, ако разбере, че се прѣдлага амнистия за нѣкои отъ неговитѣ членове, само ще отхвърли тая милостъ, която му се прѣдлага. Защото нашето офицерско тѣло, каквото и да е то, то е сѣ българско, то има високо съзнание за своя дългъ, професионаленъ и патриотически, и дълбоко проумѣване на неджитѣ, които го разяждатъ, и въ всичкитѣ свои членове и слоеве, е твърдо въодушевено отъ мисълта да съдѣйствува за своето морално издигане, за повдигането на своя престижъ и, слѣдователно, за повдигане на боевата готовностъ на нашата войска.

Министъръ П. Пешевъ: На същото мнѣние сж и непровиненитѣ войници за своитѣ провинени другари, ако ги питамо. Нѣма да искатъ да ги амнистираме.

Д-ръ Б. Вазовъ: Азъ, като говоря това, изхождамъ отъ моитѣ най-съкровени мисли — азъ съмъ единъ, който симпатизирамъ на българския офицерски корпусъ, и ако бихъ ималъ достатъчно време на разположение, азъ бихъ го защитилъ.

А. Коновъ: Имате на разположение два часа да говорите. Ние ще изслушаме Вашето лично мнѣние по тоя въпросъ; недѣйте се извинява.

Прѣдседателъ: Г. Коновъ! Вие нѣма да диктувате на г. Вазова колко да говори — той знае.

А. Коновъ: Нѣма да му диктувамъ, но той не иска да говори, защото ние не сподѣляме неговото мнѣние.

Д-ръ Б. Вазовъ: Г-да! Ние започнахме войната съ качествата и недостатъцитѣ на нашия народъ; ние я започнахме, каквито бѣхме; ние не можехме да намѣримъ другъ нѣкакъвъ офицерски корпусъ — офицерскиятъ корпусъ бѣше български и имаше недостатъцитѣ на нашия народъ. А ние, г-да, всички тукъ, вмѣсто да славословимъ, нека признаемъ тѣзи наши недостатѣци, нека признаемъ нашия егоизмъ, нашата дребнавостъ, нашата слабостъ да клюкарствуваме, нашето незачитане на никакъвъ авторитетъ и нашето неуважение на никаква властъ, даже въ военно време, и нашето постоянно мърморене. И войникитѣ на Наполеонъ I мърморѣха, но тѣ постоянно слѣдваха своя шефъ; и нашитѣ мърморѣха, но и тѣ слѣдваха своитѣ водачи. Въ сравнение съ онова грамадно число бойци, които въпрѣки лопата славина, за която говориха, въпрѣки холандското сирене, въпрѣки изтезанията, въпрѣки походитѣ, въпрѣки дългитѣ и прѣдълги дипломатически прѣговори, мърморѣйки устоя на своитѣ позиции, и не напусна бойнитѣ полета, не избѣга, а само едно

незначително меншество извърши онѣзи прѣгрѣшения, за които сега, една частъ отъ почитаемото Народно събрание, иска прошка.

А. Коновъ: Вие даже се страхувате да кажете „прѣстѣпления“, а казвате „прѣгрѣшения“.

Д-ръ Б. Вазовъ: Вие даже не признавате, че има и прѣгрѣшения, вие ги извинявате.

А. Коновъ: Вие казвате, че има извършени прѣгрѣшения, а не прѣстѣпления; ние казваме, че има извършени прѣстѣпления.

Д-ръ Б. Вазовъ: Г-да! Много е желателно да се учрѣди една специална анкета, която да изучи най-обстоятелствено причинитѣ на размирицитѣ въ армията.

Х. Бояджиевъ: И азъ съмъ за нея.

Д-ръ Б. Вазовъ: Тя е необходима, тя е необходима. Напоследѣкъ софийското дружество на запаснитѣ офицери взе инициатива да проучи само то тѣзи причини. Азъ нѣмахъ случай да участвувамъ въ неговитѣ заседания и не знаа въобще, дали продължава, но ми се струва, че такава една анкета, ако нѣма задъ себе си авторитета на Народното събрание и съдѣйствието на властта, не ще може да успѣе. И тя ще бжде, г-да, анкета не за да се дирятъ виновни, анкета не за да се търси, кой трѣбва да бжде наказанъ, но анкета, която да разкрие извѣстни страни на нашия воененъ животъ, които, може-би, сж една прѣма или косвена причина за създаването на тия условия, които пораждатъ прѣстѣпленията въ армията. Мнозина отъ прѣждеговорившитѣ казаха, че условията сж, които създадоха тия проявления — това е дългата и прѣдълга война, това е лошото хранене, това е пресата, това сж всички други лоши условия. Вѣрно е, г-да, че всички тѣзи причини сж оказали извѣстно влияние върху духа на нашата армия — безспорно, това е вѣрно. Но пресата, г-да, която въ България играе една злокобна и зловрѣдна роля — не искамъ да кажа, че тя дѣйствуваше съзнателно, а повече отъ неумѣние, защото не мога да допусна, че една такава акция, която да има за послѣдствие духовното разнебитване на нашата армия, може да бжде съзнателна...

К. Сидеровъ: Не заобикаляйте, говорете направо, кажете „жълтата преса“.

Прѣдседателъ: Позволете на оратора да си изкаже мисълта.

Д-ръ Б. Вазовъ: Г-да! Всѣки единъ понася отговорността, и азъ ще понеса отговорността отъ тукъ за това, което казвамъ.

К. Сидеровъ: Вие само величате.

Д-ръ Б. Вазовъ: Азъ не величая никого, но казвамъ, че нашата преса, каквато и да бѣше — жълта, зелена или самостоятелна — никога не е казвала на българския войникъ: „Убий своя началникъ, избѣгай отъ бойното поле“. (Нѣкой отъ дѣсницата и дѣсни центъръ ржкоплѣската) Затуй казахъ, че тази преса, може-би, е дѣйствувала неразумно, несъзнателно; тя повече разслабваше духоветѣ, не съ това, че насѣкваше противъ дисциплината, а съ туй, че създаваше очакване за скорашно свършване на тази безконечна война, за която всѣки денъ се казваше: „Скоро, скоро!“ Пресата е дѣйствувала разслабително въ тази смисълъ, че тя умаловажаваше прѣпятствията. И затуй първата работа на голѣмитѣ

началници, които сж командували армията около Одринъ, прѣди да се започне организирането на атаката, е била, ако не да се прѣмахнатъ, то да се ограничатъ вѣстниците.

Д. Тошковъ: Затуй в. „Миръ“ се изпращаше съ томовете.

Д-ръ Б. Вазовъ: Не искамъ да оправдавамъ никого — всѣки да си носи отговорността.

Г-да! Не може да се твърди, че началникитѣ въ нашата войска, съ своето поведение, сж дали поводъ за дезертьорството въ армията, за убиване началникитѣ и други прѣстѣпни дѣяния — прѣстѣпления, не погрѣшки — за които азъ никога, по никой начинъ нѣма да вдигна рѣка за амнистия. Кой може тукъ да твърди, че въ нашата млада армия, съ своитѣ млади началници, неопитни, съ едно, ако щете, дългогодишно слѣждане, при военни министри военачалници, съ недостатъчна енергия и самостоятелност, не е имало слабости, не е имало негодни генерали, полковници и офицери. Не е вѣрно, имало ги е. Азъ нѣмамъ време тукъ да се разпростирамъ и да покажа въ това отношение на факти, не както вие ги посочвате повърхностно, и още като ги кажете 99% отъ тѣхъ излизатъ невѣрни, но факти, които сж съвършено вѣрни.

А. Коновъ: Кажете ги.

Д-ръ Б. Вазовъ: Нѣмамъ време.

Н. Сидеровъ: Ще чакаме.

Д-ръ Б. Вазовъ: Моля Ви се, оставете ме; има воененъ бюджетъ, тамъ ще ги кажа. — Но не е тамъ работата. Това, което азъ въ заключение пѣхъ да ви кажа, то е слѣдното, че това не е аргументъ — не можешъ съ грѣшкитѣ, съ нерадѣнието, съ неспособността на единъ началникъ да вземашъ да оправдавашъ друго едно прѣстѣпление. Онзи началникъ, генералъ, полковникъ, офицеръ, изобщо, който е допусналъ да се нарушава дисциплината въ неговата частъ, подлежи на наказание. Прѣди всичко той е отговоренъ, . . .

К. Василевъ: Не всѣкога.

Д-ръ Б. Вазовъ: . . . не само по военнитѣ закони, но и по здравия смисълъ на военнитѣ работи и по справедливостъ. Когато единъ генералъ е позволилъ да се повдигне бунтъ въ неговата частъ, той отговаря. И азъ, съ съжаление, трѣбва да констатирамъ, дѣто е имало между другото началници въ нашата армия, чийто части сж били разслабени. Не може да има разслабване безъ пасивно или активно участие на голѣмия началникъ.

Г-да! Въпросътъ за амнистията не е единъ въпросъ, както казваше уважаемиятъ г. Фаденхехтъ и ония, които се противопоставяха на амнистията, сухъ. И тѣ сами не се придържатъ въ нѣкаква суха буква на закона, въ нѣкаво сухо положение. Не, по въпроса за амнистията сж ангажирани интереси много по-голѣми, отколкото интереситѣ на единъ сухъ текстъ. Да, това се налага отъ нуждата да имаме една здрава организация въ лицето на нашата армия. Ние, като се произнасяме тукъ, г-да, по амнистията, съвѣдъ не вършимъ дѣло на милостъ — това трѣбва да се разбере — и затуй азъ не мога да разбера думи, като онѣзи на нашия уважаемъ подпрѣдседателъ, г. Момчиловъ, думи на плачливо излияние. Едно Народно събрание, което ще води нашия народъ къмъ животъ по-организиранъ, по-сигуренъ, нѣма право да бѣде плачливо, а трѣбва да се въръ въ нуждитѣ на нашата държава, респективно въ

пуждитѣ на нашата армия, които нужди съвпадатъ съ нуждитѣ на държавата, и тогазъ да се произнесе. Вие ни говорите: „А-а-а, тѣ сж войници, тѣ трѣбва да се опростятъ, не трѣбва да се наказатъ, защото сж низши чинове“. Г-да! Измѣстятъ въпроса.

Н. Цановъ: Никой не е казалъ това. Подобенъ аргументъ никой не е могълъ да каже.

Д-ръ Б. Вазовъ: Понеже констатирахъ у мнозина, особено въ почитаемата срѣдина на Събранието, че има толкозъ милосливостъ, по отношение на нижнитѣ чинове, защото офицерството въ България се счита отъ г. г. земледѣлцитѣ като едно ново болярство . . . (Протестъ отъ лѣвия центъръ)

А. Механджийски: Вие го направихте на 22 септември.

Прѣдседателъ: (Звъни) Тишина, г-да!

Д-ръ Б. Вазовъ: Но, г-да, азъ ще ви кажа, че когато вие вземете тукъ да прѣдставите, че нашиятъ офицеръ е сребролюбецъ, че той е егоистъ, че той е дребнавъ, че той е омразенъ и е за прѣзирание, знайте, че вече нѣма да има армия. Ако вие не я пазите, нѣма кой другъ да я пази. Мислите ли, че другитѣ ще я пазятъ? Кой ще я защитава? Тя не е нито турска, нито грѣцка, нито сръбска, тя е българска и тя чака защита отъ васъ.

М. Турлаковъ: Ако не се посочватъ недостатъцитѣ ѝ, тя нѣма да бѣде добра армия.

Д-ръ Б. Вазовъ: Г-да, мислете какво говорите и какво вършите. Азъ апелирамъ къмъ вашата добросъвестностъ, недѣйте мисли, че вие всичко знаете; най-послѣ изслушайте апела на единъ човѣкъ, който не принадлежи къмъ вашата срѣда, но който ви казва, че отъ васъ зависи армията.

А. Механджийски: Но който изкривява истината.

Д-ръ Б. Вазовъ: Защото ще ви кажа, че завчера единъ нашъ българинъ отъ Добруджа, който сега е ромънски подданикъ, ми казваше: „Камо сега да се върне България; азъ, казва, да видя не български офицеръ, но да видя български жандаринъ, ще отида да му уловя коня, ще го нахраня, ще го напоя, ще нахраня и него самия. За жалостъ, ние сега го правимъ на ромънскитѣ, който, още не слѣзълъ отъ коня, вика: ела вземи коня; а по-рано нашиятъ офицеръ бѣхъ съ свити рамѣнѣ и често пѣти съ измачкано палто, и никой не ги гледаше, всѣки ги прѣзираше“. Г-да, отъ васъ зависи единъ денъ да не се каемъ, и сжщата психология, сжщата тѣга, която се чете въ думитѣ на този човѣкъ, да я нѣмаме и ние всички.

Отъ дѣсницата и дѣсния центъръ: Браво! (Ржкоплѣскане. Възражение отъ лѣвия центъръ)

Д-ръ Б. Вазовъ: Знайте, г-да, че ние, българитѣ, имаме недостатѣци и сме твърдѣ подготвени за такава една омраза. Ние по натура сме егоисти, завистливи; у насъ алтруистичнитѣ чувства сж рѣдкостъ: тѣ сж плодъ на възпитание, плодъ на усилия — ние не сме родени съ тѣхъ. И нека не се очудваме, че въ такива мѣчни минути, които прѣживѣва нашата държава, има избликъ на такова едно чувство, съ нищо неоправдано, което се доближава до омразата.

С. Златевъ: Тази омраза е създадена отъ васъ, съ онѣзи тройни заплати. Знаете кога бѣше. Недѣйте обвинява насъ. На редника даже не платиха и лева, който му се падаше.

Прѣдседателътъ: (Звъни) Моля, г-да.

К. Василевъ: Формално сж крадци и нѣма наказание за тѣхъ.

Министъръ Д. Петковъ: Потърпѣте малко.

Прѣдседателътъ: Г-да! Не прѣкъсвайте постоянно оратора.

Д-ръ Б. Вазовъ: За да разберете, г-да, до каква степенъ ние го прѣкаляваме и какъ ние не уважаваме нищо у тѣзи труженици на българския народъ, каквито сж българскитѣ офицери — защото тѣ сж труженици наредъ съ учителитѣ — вижте какъ тукъ, отъ нашата срѣда, се появяватъ хора, които съ една непростителна лекота си позволяватъ да критикуватъ генерали, началници на части.

А. Коновъ: Генералитѣ сами се критикуватъ едни други. Недѣйте обвинява земледѣлцитѣ.

Д-ръ Б. Вазовъ: Улѣрпявамъ ви, г-да, че това е за съжаление. Когато всѣки отъ насъ помисли, че може да командува армия, полкъ, дружина, батарея или дивизия, както нѣкои отъ васъ, г-да, се осмѣлиха да го кажатъ, . . .

М. Турлаковъ: Кой се е осмѣлилъ да каже това? Защо бърборите това отъ трибуната? Срамота е! Вие светотатствувате съ мѣстото, което заемате. Говорете по-прилично.

Д-ръ Б. Вазовъ: Единъ вашъ приятелъ говорѣ за началника на една дивизия, г. генералъ Теневъ, и го направи матъ и маскара.

Отъ дѣсницата: Да, да.

Д-ръ Б. Вазовъ: Азъ мисля, че, Вие изказвате тукъ мнѣнието на групата.

М. Турлаковъ: Почитъ къмъ заслужилитѣ, но негоднитѣ не трѣбва да закрѣляме.

Д-ръ Б. Вазовъ: Да, и азъ казвамъ това. — Но, г-да, ако въ нашия офицерски корпусъ се е намѣрила една малка частъ, единъ малкъ процентъ отъ офицери, негодни, вие имате ли морално основание да излѣзете тукъ да говорите, че тѣ сж боляри и ние всички да останемъ подъ впечатлението, че вие питаете една подземна умраза противъ тѣзи нови български боляри.

М. Турлаковъ: Ние казваме, че то се дължи на туй, че у насъ чиновничеството и офицерството не могатъ да се отрекатъ отъ старитѣ традиции въ турско време и искатъ народътъ да гледа на тѣхъ тѣй, както е гледалъ тогава на турскитѣ чиновници. Недѣйте казва, че народътъ билъ виновенъ, че ние сме викали противъ тѣхъ.

Прѣдседателътъ: (Звъни) Стига, г. Турлаковъ.

Д-ръ Б. Вазовъ: Г-да! Недѣйте се много самооблѣщава. Ние не сме народъ много силенъ. Азъ тукъ като слушамъ онѣзи хвалебни пѣсни, които си пѣемъ, струва ми се, че казваме нѣща, които сж излишни, които сж заблуждение. Ние сме слабъ народъ и въ особености морално слабъ; ние сме народъ безъ герои, безъ водители. Ние никакви заслуги не намѣрихме. България се покри съ слава прѣдъ пѣль свѣтъ, обаче ние показваме ли, че уважаваме нѣкого отъ тия, които, ако не за сегашното поколѣние . . .

Ю. Юрдановъ: Това бѣше българскиятъ войникъ.

Д-ръ Б. Вазовъ: Безъ съмнѣние.

Й. Йоновъ: И българското офицерство.

А. Димитровъ: Генералъ Ковачевъ търси причинитѣ на неуспѣха въ втората армия, като забравя неуспѣха на четвъртата армия. Четете вѣстницитѣ.

Прѣдседателътъ: (Звъни) Моля, г-да, тишина. Недѣйте прѣкъсва.

Д-ръ Б. Вазовъ: Г-да! Оставете онѣзи генерали, които пишатъ по различни вѣстници — тѣзи генерали, чрѣзъ самия тоя фактъ, че пишатъ по вѣстници, падатъ въ монитѣ очи.

К. Лулчевъ: Тѣ си изкарватъ боклуцитѣ на пазаря и мислятъ, че ние не виждаме.

Прѣдседателътъ: Моля тишина, г-да.

Д-ръ Б. Вазовъ: Единъ генералъ нѣма защо да се защищава и да кори другитѣ генерали въ вѣстницитѣ.

А. Механджийски: Поне вие мълчете, защото вие докарахте това зло, защото вие турихте тоя народъ въ тоя ужасъ.

Прѣдседателътъ: Моля тишина, г-да.

Д-ръ Б. Вазовъ: Вие ще го оправите. Ако имавъ време тукъ да говоря, щѣхъ да ви докажа, че вашата идеология, вашитѣ мисли, които проповѣдвате, вашата психология, която имате, е сжщата оная психология, която имаха онѣи, които бунтуваха българскитѣ полкове. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата и дѣсния центъръ. Протести отъ лѣвия центъръ)

Прѣдседателътъ: (Звъни) Моля ви се, г-да, тишина.

А. Димитровъ: Нѣма право да казва, г. прѣдседателю, че ние сме бунтували армията.

Д-ръ Б. Вазовъ: Азъ не казахъ, че вие сте бунтували армията, но казахъ, че мислитѣ, които тукъ изказвате, аргументитѣ, които давате, напълно съпадатъ съ мислитѣ и аргументитѣ на онѣи хора, които сж бунтували армията.

С. Златевъ: По-рано не бѣше така.

Д-ръ Б. Вазовъ: Така казахъ.

Министъръ Х. Поповъ: Така го каза. (Полѣма глъчка въ лѣвия центъръ)

Прѣдседателътъ: (Звъни) Тишина, г-да!

Д-ръ Б. Вазовъ: Г-да! Тукъ се измѣсти въпросътъ. Касае се чрѣзъ амнистията да се рѣши единъ държавнически въпросъ, не единъ партисенъ въпросъ, нито единъ въпросъ на милостъ, нито въпросъ на нѣкакво си плачливо пожелание. Ние трѣбва да си зададемъ слѣдното питане: съ тази амнистия ще засилимъ ли нашата войска? Прави ми впечатление, че мнозина отъ прѣждеговорившитѣ, като се смираха върху тоя въпросъ, мислѣха, че войната за България е единътъзъ завинаги отстранена, че ние ще прѣкараме ако не единъ безконеченъ, единъ дълъгъ периодъ на миръ и че нѣма да ни остане нищо друго, освѣнъ да се занимаваме съ нашитѣ вътрѣшни ежби и въ-

трѣшно управление. Тоя погледъ, г-да, никой не го каза направо, но азъ разбрахъ, че такова нѣщо лежи въ основата на тезитъ, които се поддържаха. Това ще бѣде свършено погрѣшно. Мислѣте, г-да, че войната може да дойде и утрѣ, и други денъ, слѣдъ година, може-би, и слѣдъ 15 години.

Отъ лѣвия центъръ: Ако има хора като Васъ.

Д-ръ Б. Вазовъ: Тукъ, на Балканския-полуостровъ, дѣто сме на кръстопътя на грамадни ежки и грамадни интереси, не сме ние господари на положението. И забѣлѣжете, г-да, че въ всичкитъ войни, които ще водятъ народитъ на Балканския-полуостровъ, българскиятъ народъ ще се намира въ най-мъжко положение. Тукъ ми разправя г. Момчиловъ за продължението на войната. Азъ съжалявамъ, че отъ единъ такъвъ выдающъ дѣятелъ се изказватъ едни мнѣния тѣй повърхностно. . . .

Д-ръ И. Момчиловъ: (Възразява нѣщо. Смѣхъ отъ дѣсницата и дѣсния центъръ)

Д-ръ Б. Вазовъ: . . . като-че-ли можеше войната да се свърши въ единъ или два мѣсеца и като-че-ли това зависѣше отъ рѣшението на едно или друго правителство. Тази война, г. Момчиловъ, още не е свършена; на Балканския-полуостровъ тя продължава, и азъ ви казвамъ, че ние ако и да не оставаме съ убѣждението, съ съзнанието, че тази война продължава, макаръ негласно сега, а утрѣ явно, ако не непосредствено съ насъ, то между близки наши съседни, можемъ и ние да се увлѣчемъ въ нея.

А. Димитровъ: Гешовъ още не се е върналъ.

Д-ръ Б. Вазовъ: Азъ ще ви кажа, че всичкото наше поведение трѣбва да се диктува отъ нуждитъ на нашата държава, да имаме една армия, заобиколена съ всичкото наше уважение, една армия дисциплинирана. Нашата армия дѣйствително, не е професионална, както сж били старовръмскитъ армии; у насъ това даже не може да се каже и за офицерския корпусъ, въ който дѣйствуващитъ офицери оставатъ капка въ морето — 2.500 души се примѣсватъ въ 13.000 запасни. Слѣдователно, и нашитъ офицери губятъ онова качество на офицери отъ постоянна армия — нито войницитъ, нито офицеритъ, нито под-офицеритъ сж такива. Ние сме една милиционна армия.

Т. Лукановъ: Ха!

Д-ръ Б. Вазовъ: Да, да.

Прѣдседателятъ: Моля, оставете този въпросъ и говорете по въпроса за амнистия.

Д-ръ Б. Вазовъ: Когато вие ще говорите за нашата армия, знайте, че говорите за българскитъ граждани, и когато искате да амнистирате войници или офицери, знайте, че се касае да амнистирате български граждани. И въпросътъ тогава е слѣдниятъ: съ тази амнистия, гласувана въ единъ или другъ смисълъ, ние какъвъ принципъ прокарваме или какъвъ принципъ унищожаваме, принципи не военни, но принципи на гражданска доблестъ, на граждански основенъ дългъ. Ние сме единъ въоръженъ народъ, всѣки отъ насъ взема пушката и отива, даже необлѣченъ, както казаха. Българскитъ граждани си оставатъ български граждани и подъ знамената. Обаче, когато вие сега искате да амнистирате всички — и ония, които сж убили началницитъ си, и ония, които сж прѣдавали побѣдоноснитъ български батареи на власитъ, като сж ги дирили съ кило-

метри, за да имъ прѣдадатъ това славно оръжие, което спомогна за побѣдитъ, и ония, които сж подбуждали бунтоветъ въ арминтъ — азъ ви питамъ, вие нѣма ли да затвърдите и тоя принципъ, който сега ще ви кажа, въ нашето гражданско съзнание, че въ България за въ бѣдѣще само „Бѣжанова майка“ нѣма да плаче?

Т. Лукановъ: Не. Обратното ще стане съ гласуването на амнистията въ този смисълъ, въ който ние я прѣдлагаме.

Д-ръ Б. Вазовъ: Да, когато на българския гражданинъ се казва: ти въ най-мъжнитъ минути прѣзъ живота на твоето отечество, ако убиешъ началника си, ако прѣдадешъ батареи, ако разбунтувашъ полкъ, винаги ще се намѣрятъ една, двѣ, три партии, които ще искатъ амнистия за тебе.

Обаждатъ се отъ дѣсницата: Браво!

Д-ръ Б. Вазовъ: Г-да! Въ тази наша малка държавица, слѣдъ тѣзи голѣми изпитания и нещастия, които прѣтърпѣхме, недѣйните мисли, че безъ усилия нарочни, усилия граждански, ние ще направимъ нѣщо, ще пробиемъ душката въ морето. Съ играчка работа нѣма да стане — помнете, г-да! Завчера ми разправяше единъ, който билъ въ с. Живовци при Фердинандъ, слѣдното. Било е надвечеръ, когато въ една група войници единъ старъ резервистъ е говорилъ и казалъ: „Момчета, недѣйните, това е лопо; недѣйните, туй е прѣстѣпно, това е срамно“; увѣщавалъ ги е да не правятъ бунтъ, да не отиватъ да взематъ батареи, да не отиватъ да се прѣдаватъ на власитъ; други, обаче, сж били на противно мнѣние, и това свидетелствува за лошата умисълъ, срѣщу която трѣбва да се запитимъ. Оня, който е виновентъ, врѣденъ примѣръ ли е той за обществото, врѣденъ примѣръ ли е за армията, азъ ще го махна отъ тази срѣда, азъ нѣма, както вие искате, да го издигна на оня граждански уровень, на който стоимъ азъ и вие. Слѣдователно, тукъ е въпросътъ този: ние, като гласуваме амнистия за ония, които сж убили началникъ, за ония, които прѣдали батареи, за ония, които сж бунтували полкове, не развращаваме ли нашитъ граждани? Не-се-касае-тукъ за войника, г-да; касае се за българския гражданинъ, защото вие сами не скривате, че всичката тази славна военна епопея, която ще остане като единъ капиталъ на българското племе за грядущитъ поколения, се дължи на българскитъ граждани и на съзнанието на дълга, г-да!

С. Златевъ: Дѣто не можатъ да го използватъ на врѣмето.

Д-ръ Б. Вазовъ: Не се дължи на ентузиазма; ентузиазмътъ е нѣщо скоропрѣходяще, то е нѣщо, което изфиряса, и то изфиряса слѣдъ първитъ сражения. Така и стана. Слѣдъ минаването на границата, слѣдъ първитъ нищожни стѣлкновения, остана да бѣде раководена нашата войска отъ едно смѣтно, може-би — защото още не сме достигнали до развитието на такава гражданска висота — понятие на дългъ. И всички вървѣха, и въ минути, когато имаше паника, имаше сражение, вървѣха мъжкомъ, съ наведени глави, но вървѣха напредъ, защото чувствуваша, че върху тѣхъ ще падне укоръ и срамъ, че тѣ не сж добри граждани. Тамъ бѣше, г-да, истинската причина на нашитъ побѣди. Недѣйните я дири нито въ нашето дългогодишно казармено възпитание, което е нищожно, недѣйните я дири и въ никакви други идеи, освѣтъ въ тази прѣданостъ на българина къмъ неговото отечество и неговата гражданска честъ. И, г-да, азъ ви питамъ, ако вие рѣшите да освободите отъ всѣкаква отговорностъ

онѣзи, които сж убили началниците си, които сж български началници, началници на българското гражданство, по ваша воля, въз основа на законитѣ, ако вие насърчите ония, които бунтуватъ полковетѣ, полковетѣ на българското гражданство, и ония, които прѣдаватъ побѣдоносни български батареи на власитѣ, за да се смѣятъ тѣ на насъ, азъ ви питамъ, г-да, не нанасяте ли съ това едно покрусяване на българското гражданско възпитание? Вие ще покрусите това възпитание, ако гласувате и дадете такава широка амнистия.

Т. Лукановъ: Вие тласнахте дотамъ войниците.

Д-ръ Б. Вазовъ: Бихъ Ви обяснилъ, но нѣмамъ време. Далъ съмъ дума да говоря малко.

Д. Благоевъ: (Възразява нѣщо)

Д-ръ Б. Вазовъ: Вие живѣйте съ котерията си, дробнави демагози! Вашето съществуване, вашиятъ животъ е въ вашата партийка. Но азъ тукъ ви говоря като българинъ и говоря прѣдъ българския народъ.

Г. Кирновъ: Прѣдаваха се хората затова, защото вие оставихте България на ромжнитѣ, а ги водѣхте да се биятъ срѣщу сърбитѣ и гърцитѣ. Тѣ видѣха

своитѣ кѣщи нападнати, а вашитѣ хора имъ казваха: оставете кѣшитѣ си и идете тамъ да се бисте.

Д-ръ Б. Вазовъ: Заклучавамъ, г-да, по този въпросъ. Да се изпрати проектътъ въ комисията и тамъ, слѣдъ зрѣло обмисляне, да се направи всичко, което е отъ естество да успокои нашето общество, да засили дисциплината въ нашата армия, да засили довърието къмъ началникитѣ на нашата армия, . . .

Г. Кирновъ: Ще го засилите съ вашия умъ и прѣстѣпностъ!

Д-ръ Б. Вазовъ: . . . и, съ една рѣчь, да се направи едно дѣло полезно, а не демагогско. (Ржкоплѣскане отъ дѣсницата и дѣсниа центъръ)

Прѣдседателъ: Слѣдующето засѣдание ще бѣде утрѣ.

На дневенъ редъ ще имаме, най-напрѣдъ, обяснение на г. г. министритѣ по законопроекта и прѣдложенията на народнитѣ прѣдставители за амнистия, и по-нататѣкъ ще слѣдва днешниятъ дневенъ редъ.

Засѣданието се вдига.

(Вдигнато въ 11 ч. 15 м. вечеръта)

Прѣдседателъ: Д-ръ Д. К. Вачовъ.

Подпрѣдседателъ: Д-ръ И. Момчиловъ.

Секретаръ: Д-ръ В. Михалчевъ.

Началникъ на Стенографското бюро: Т. Гълъбовъ.